

Zoologie strunatců pro ZV

Bi2MP_ZOSP

1h týdně, z, 1kr. Zakončení: **test**
(20 ot., 13-16 b. PsD, ≥ 17 b. P)

Navazuje a rozšiřuje Bi2BP_ZZSP.
Úspěšné absolvování je podmínkou.

Shrnující text pro každou soustavu předchází
na světlejším pozadí.

Předpokládaný program Bi2MP_ZOSP 2013/14

1. (19.9.) Obratlovci – úvod
2. (26.9.) dtto – soustavy – krycí a oporná
3. (3.10.) dtto – soustava oporná
4. (10. dtto – s. svalová, endokrinní žlázy a coelom
5. (17. dtto – s. cévní
6. (24. dtto – s. trávicí a dýchací
7. (31. dtto – NS a smysly
8. (7.11 dtto – smysly
9. (14. dtto – s. vylučovací
- 10.(21. dtto – s. rozmnožovací
- 11.(28. rezerva
- 12.(5.12.) Ekosystémy obecně
- 13.(12. Ekosystémy naše
- 14.(19.) Ekosystémy – učebnice

materiály na webu

Podkmen: **Obratlovci** *Vertebrata*

Obecné znaky:

1. **Metamerní segmentace** těla i v dospělosti (nervová soustava, páteř, trupové svalstvo)
2. Podélné rozčlenění těla na nejméně **tři oddíly**: hlava, trup a ocas
3. Nervová soustava v podobě **míšní trubice s** vystupujícími párovými míšními nervy
4. **Uzavřená cévní soustava** podobná stavbou bezlebečným

Zvláštní znaky obratlovců:

1. Zpravidla kostěná vnitřní kostra. Její osní část z **obratlů** tvořících páteř a lebky
2. **Redukce chordy** k nepatrným zbytkům (savci) až úplnému zániku (ptáci)
3. Končetiny s vnitřní kostrou v podobě **ploutve** (*ichthyopterygium*) nebo **nohy** (*chiropterygium*)
4. **Vícevrstevná pokožka** krytá různými útvary (pancíře, šupiny, peří, srst) a opatřená deriváty
5. Vývoj **mozku jako nervového ústředí** se zvyšováním významu koncového mozku
6. Soustředění **smyslových orgánů** pro příjem informací z vnějšího prostředí **na hlavovou část** (uložení v lebce)
7. **Srdce** v uzavřené cévní soustavě. **Hemoglobin** ve specializovaných **buňkách**
8. **Ledviny z mezoblastu** jako vylučovací orgán
9. **Soustava žláz s vnitřní sekrecí** zajišťující spolu s NS integraci životních pochodů
10. Vývoj **zárodečných obalů** (kromě vaječných o.) k zajištění reprodukce v podmínkách souše

Podkmen: **Obratlovci (Vertebrata)** 47 000

Nadtřída: **BEZČELISTNÍ** (AGNATA) 50

Třída: **KONODONTI** (CONODONTA) †

Třída: **ŠTÍTNATCI** (OSTRACODERMI) †

Třída: **KRUHOÚSTÍ** (CYCLOSTOMATA) 50

KONODONTI A ŠTÍTNATCI †

MIHULE (CEPHALASPIDOMORPHI)

SLIZNATKY (MYXINI)

Nadtřída: **ČELISTNATCI** (GNATHOSTOMATA) 46 800

Třída: **PANCÍŘNATCI** (PLACODERMI) †

Třída: **TRNOPLOUTVÍ** (ACANTHODII) †

Třída: **PARYBY** (CHONDRICHTHYES) 600

Třída: **PAPRSKOPLOUTVÉ RYBY** (ACTINOPTERYGII) 24 000

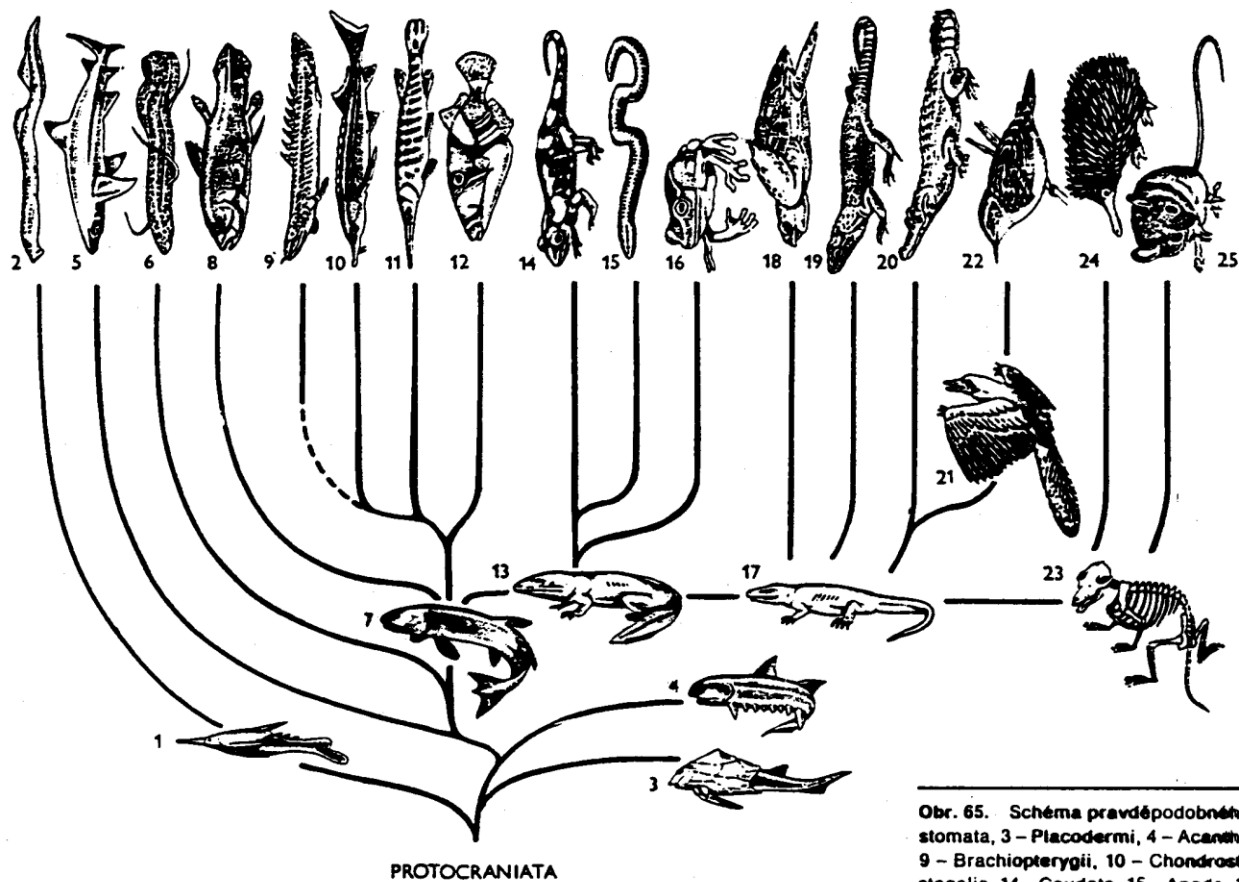
Třída: **NOZDRATÉ (SVALOPLOUTVÉ) RYBY** (SARCOPTERYGII) 6

Třída: **OBOJŽIVELNÍCI** (AMPHIBIA - LISSAMPHIBIA) 3 000

Třída: **PLAZI** (REPTILIA) 6 000

Třída: **PTÁCI** (AVES) 8 900

Třída: **SAVCI** (MAMMALIA) 4 300

Obr. 65. Schéma pravděpodobného fylogenetického vývoje obratlovců. 1 – Ostracodermi, 2 – Cyclostomata, 3 – Placodermi, 4 – Acanthodii, 5 – Chondrichthyes, 6 – Dipnoi, 7 – Rhipidistia, 8 – Actinistia, 9 – Brachiopterygii, 10 – Chondrostei, 11 – Holostei, 12 – Teleostei (6 až 12 – Pisces), 13 – Ichthyostegalia, 14 – Caudata, 15 – Apoda, 16 – Salientia (13 až 16 – Amphibia), 17 – Cotylosauria, 18 – Chelonia, 19 – Lepidosauria, 20 – Archosauria (17 až 20 – Reptilia), 21 – Saururae, 22 – Ornithurae (21 až 22 – Aves), 23 – Docodonta (a jiné skupiny navazující na synapsidní pl-zy), 24 – Prototheria, 25 – Theria (23 až 25 – Mammalia). Schéma akcentuje recentní skupiny, seřazené v pravé části obrazu (čísla 2 až 25); většina vymřelých skupin nižších než třídy je vynechána. Originál.

Historický vývoj strunatců

Období	Věkový odhad	Evoluce taxonů obratlovců	Extinkce (†)	Vývojové procesy
Hadaikum Prahory (azoikum) Starohory proterozoikum	4.6-3.8 3.8-2.5 mld. 2.5 mld. –	Skrytá evoluce		Vznik Země, tuhnutí, kůra Vznik a vývoj života Růst hladiny O ₂ , produkce kolagenu, fosfogenní události
Prvohory - Kambrium	540 mil. –	Primitivní strunatci Konodonti		Kambrijská exploze
Ordovik	490 –	Štítnatci Časní čelistnatci		
Silur	443 –	Pancířnatci Paryby, svaloploutvé i paprskoploutvé ryby		
Devon	417 –	Tetrapoda – obojživelníci	† štítnatci	Přechod na souš
Karbon	354 –	Blanatí plazi		Teplo a vlhko Zalednění
Perm	290(2) –	Synapsidi	† bezblan. čtvernožci	Pangea

Historický vývoj (suchozemských) obratlovců

Období	Věkový odhad	Evoluce taxonů obratlovců	Extinkce	Vývojové procesy
Druhoohory – trias jura křída	248(51) – 206 – 144 –	Archo-, lepidosauři, savci, žáby, kost.ryby Moder.žraloci, rejnoci ptáci, ocasatí obojživ. Placentální savci	 Dinosauři	 Rozpad Pangey (?) Další dělení kontinentů
Třetihory – paleogén – paleocén eocén ologocén Neogén – miocén pliocén	65 – 55 – 35 – 23 – – 1,7	Radiace savců a ptáků Hominini	 Starobylé linie	Teplé globální klima, ochlazení Horotvorné procesy
Čtvrtohory –pleistocén holocén	1,7 – 12 000 –		neogénní savanová fauna, velcí ptáci a savci	Glaciály x interglaciály

KŮŽE a její deriváty

Funkce: - ochrana před vlivy prostředí
- termoizolace
- látková výměna
- kontakt vnějším prostředím (smysly)

Stavba: - vícevrstevná pokožka (epidermální původ)
- zárodečná vrstva *stratum germinativum*
- rohovitá vrstva *stratum corneum*

deriváty: ● šupiny

kožní žlázy

- škára *corium, dermis*

deriváty: ● šupiny

cévy

kožní receptory

chromatofory

- podkožní vazivo *tela subcutanea*

KŮŽE a její deriváty

- Funkce:
- ochrana před vlivy prostředí
    - mechanická
    - obranná (protipatogenní)
  - termoizolace
  - látková výměna (osmóza)
  - kontakt vnějším prostředím (smysly)

Stavba: - vícevrstevná pokožka (epidermální původ)

zárodečná vrstva *stratum germinativum* (keratinizace →)

rohovitá vrstva *stratum corneum* (odlupování)

útvary: ● rohovité šupiny (► peří)

● srst (vlasy, žíně, bodliny)

● deriváty pokožky (rohovité mozoly žab, drápy, podo- a ramfotéka, nehty, kopyta, rohy)

● kožní žlázy (slizové, jedové a světelné vodních) → redukce u plazů a ptáků (stehenní póry, kostrční žláza), další diferenciacce u savců (potní, mazové, pachové, mléčné)

škára *corium, dermis* (mezodermální původ)

deriváty: ● pancíře

● šupiny (plakoidní, kosmoidní (► ganoidní), leptoidní (elasmoidní) (cykloidní a ktenoidní)

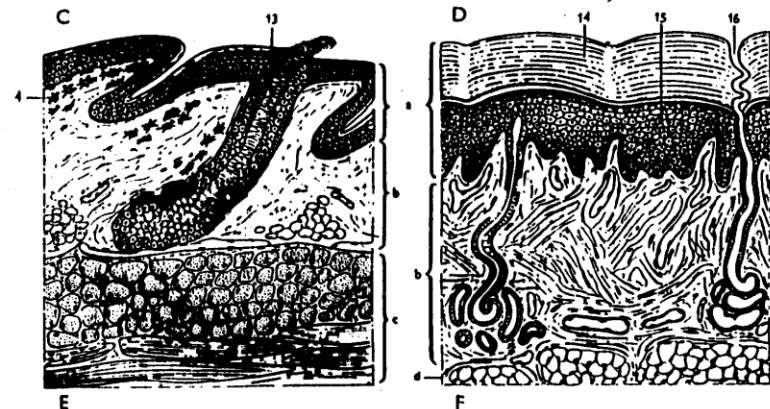
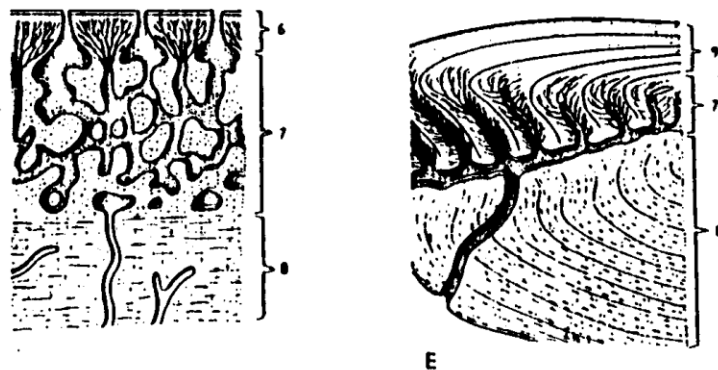
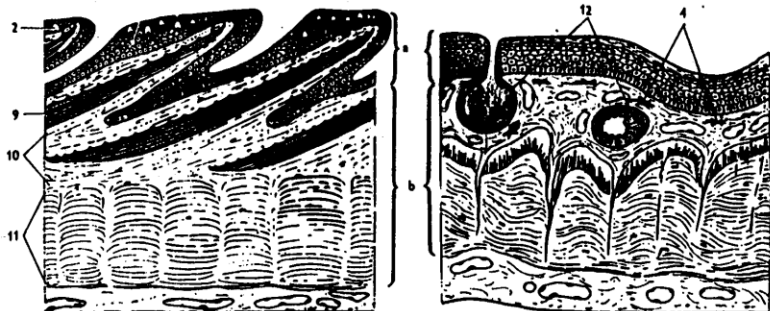
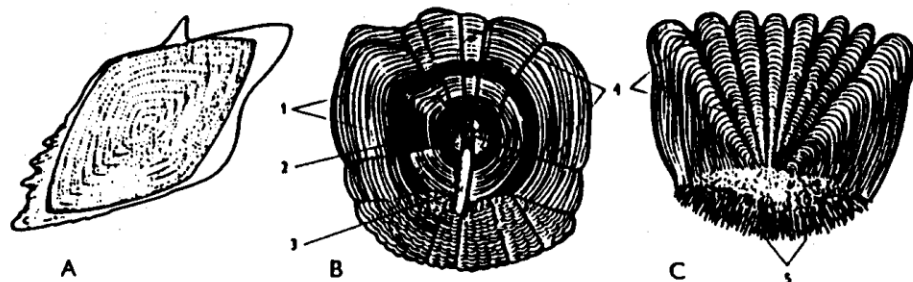
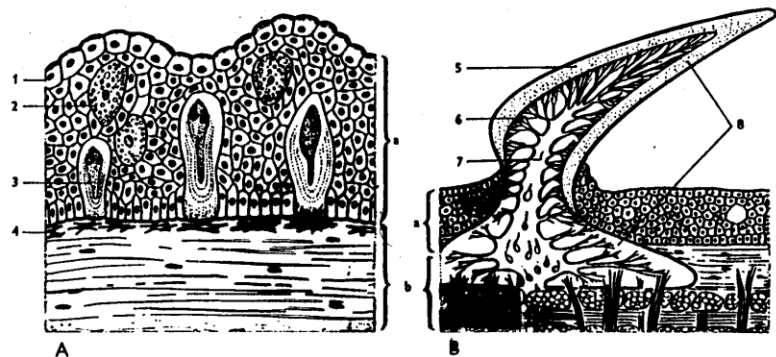
● cévy

● kožní receptory

● chromatofory

podkožní vazivo *tela subcutanea* (nervová zakončení, úpony svalů, tukové zásoby)

Zbarvení: pigmenty v mrtvých derivátech nebo specializovaných buňkách vrstev kůže

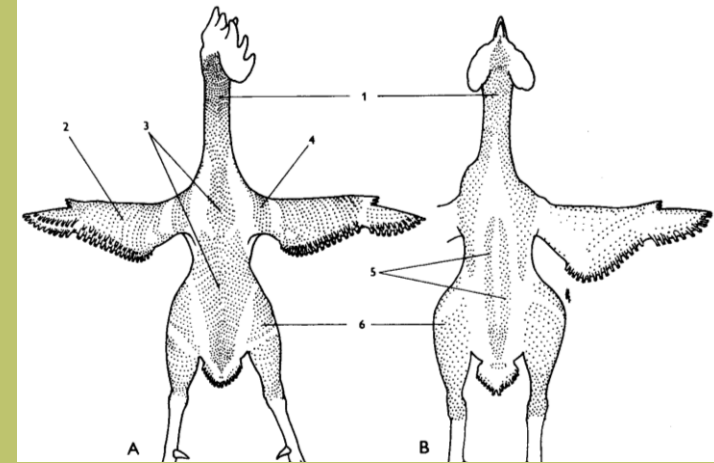
Obr. 74. Vzhled a stavba rybích šupin. Pohled na vnější plochu šupiny: A – ganoidní nebo kosmoidní (může být i zaoblená – u recentních bahňků a tetlmerle), B – cykloidní, C – ktenoidní; D – řez kosmoidní šupinou, E – řez ganoidní šupinou. 1 – soustředné lamely (circuli), 2 – zimní přírůstek (annulus), 3 – kanálek postranní čáry, 4 – radiální kanálky, 5 – povrchové trny (klenie) nepokryté částí šupiny, 6 – vrstva vitrodentinová, 7 – kosminová, 8 – izopedinová, 9 – ganolnová. Podle Giersberga a Riet-schela, Remaneho a spol., doplněno z dalších pramenů.

Obr. 11. Pokryv těla některých obratlovců – schematizované h: s cilogické řazy kůží: A – kruhoustých (Cyclostomata), B – paryb (Chondrichthyes), C – ryb (Pisces), D – obojživelníků (Amphibia), E – plazů (Reptilia), F – savců (Mammalia). a – pokožka (epidermis), b – škůra (corium), c – kožní avatovina (příčné a podélné říznutí), d – podkožní vrstva (subcutis) s tukovou tkání; 1 – vrstva (nezrohovatělých) krycích buněk, 2 – jednobuněčná kožní žláza, 3 – kožní žláza s dvěma jádry, charakteristická pro mihule, 4 – chromatofory, 5 – sklovina, 6 – zubovina, 7 – zubní dřeň, 8 – plakoidní šupina, 9 – kostěná (elasmoidní) šupina, 10 – svrchní vrstva škůry, 11 – spodní (kompaktní) vrstva škůry, 12 – vícebuněčné kožní žlázy zanořené do škůry, 13 – tzv. stehenní pór se sekretem pokožkového původu (bližší u plazů), 14 – zrohovatělá vrstva pokožky (stratum corneum), 15 – zárodečná vrstva pokožky (stratum germinativum), 16 – vývod potní žlázy. Podle Kämpfého a spol., doplněno z dalších pramenů.

Pero - unikátní produkt pokožky ptáků
– přestavba plazí šupiny.

Peří obrysové na **pernicích**
a peří prachové tamtéž i na některých
nažinách

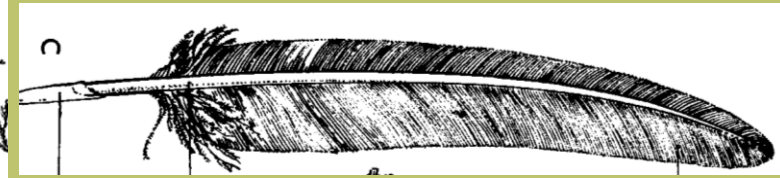
Obrysové pero – stavba:

- a) *stvol* – brk a osten
- b) *prapor* s větvemi, paprsky a háčky

krycí – hlava, tělo (tvar) (D)

letky (C) (ruční, loketní, ramenní – nesouměrná) – křídla

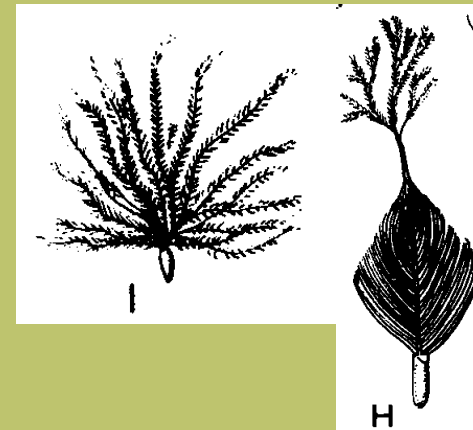
rydovací pera – ocasní část

Vibrisy, vlasová pera (F), p. štětinová (G), p. okrasná

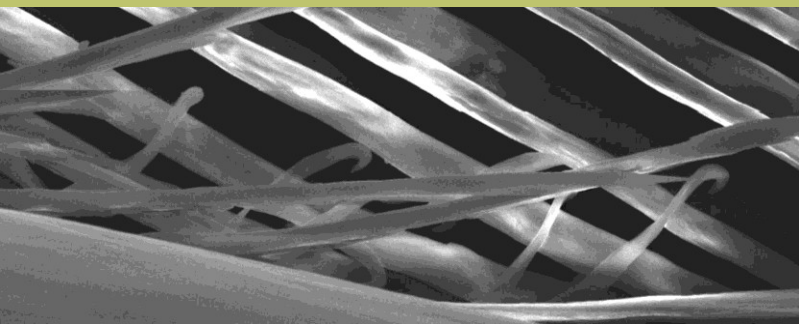
- Prachové opeření** a) zjednodušená pera - krátký stvol,
vějířek volných větví a paprsků - tepelná izolace (I)
b) měkké větve z baze – *neoptile* - první opeření ptáků (H)

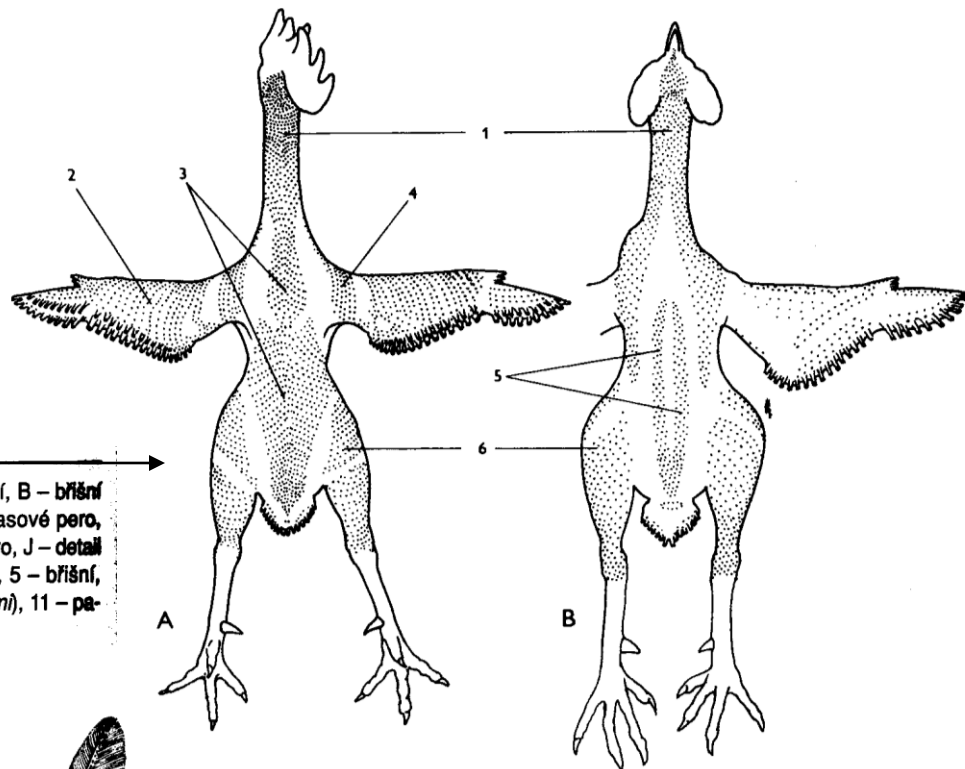
(drobivý prach – asi přeměna krycích per)
Pelichání – výměna

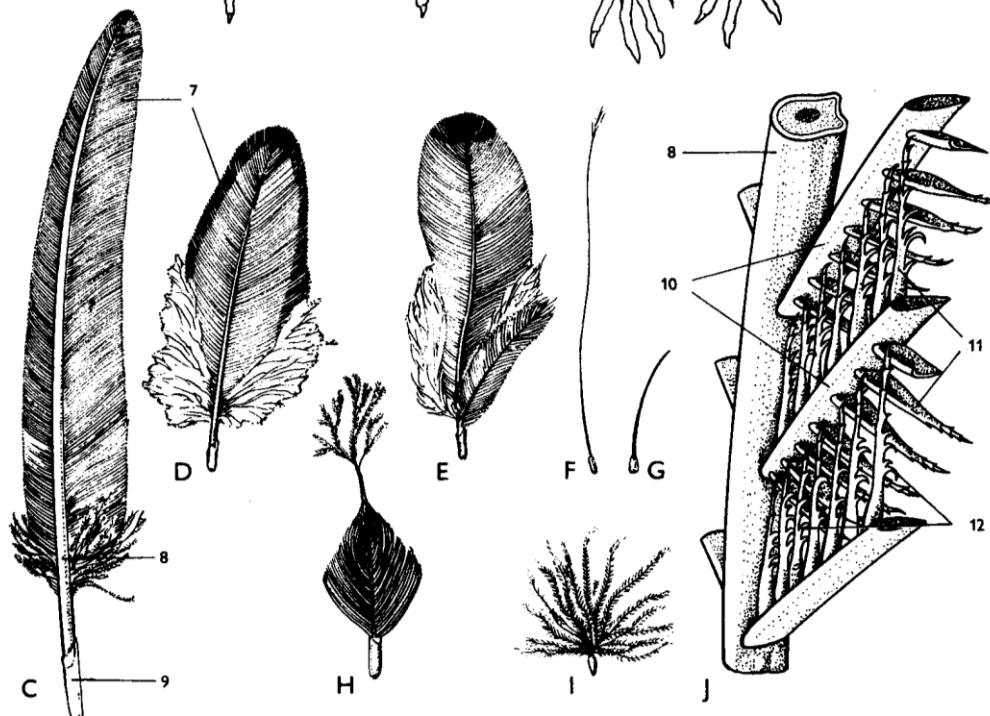
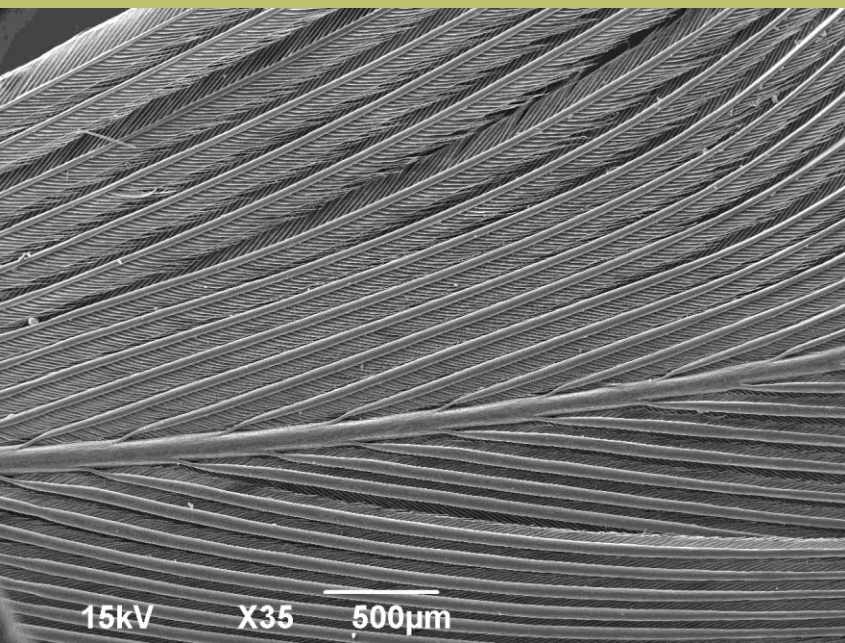
Ptačí pero – mikroskopický detail háčků

Obr. 114 Rozložení, typy a stavba peří. A a B – pernice a nažiny (rod *Gallus*). A – hřbetní, B – břišní strany. C až J – typy peří: C – letka, D – krycí pero, E – krycí pero s paostnem, F – vlasové pero, G – štětinové pero, H – obrysové pero vytlačující prachové pero mláděte, I – prachové pero, J – detail mikroskopické stavby pera. 1 – pernice hlavová, 2 – křídelní, 3 – hřbetní, 4 – ramenní, 5 – břišní, 6 – stehenní, 7 – prapor (*vexillum*), 8 – osten (*rhachis*), 9 – brk (*calamus*), 10 – větve (*rami*), 11 – paprsky (*radii*), 12 – háčky (*hamuli*).

Ptačí pero – elektronmikroskopická struktura

Kůže – srst, potní a mazové žlázy.

Srst – ne derivát šupiny, ale vznik mezi.

Chlupová cibulka v chlupovém váčku, proti škárová bradavka k výživě.

Vlníky (termoizolace) + **osiníky**

(nesmáčivost) = podsada,

pesíky (zbarvení a ochrana).

Sinusové chlupy (vibrisy).

Výměna srsti – línání (2krát ročně).

Redukce srsti: kytovci, sirény, rypoš, sloni,

částečně nosorožci, létací blána letounů.

Rohovité útvary kůže: ostny, šupiny, krunýře (ze srsti).

Další rohovité útvary: drápy, nehty, kopyta, rohovitá vrstva rohů, rohy nosorožců

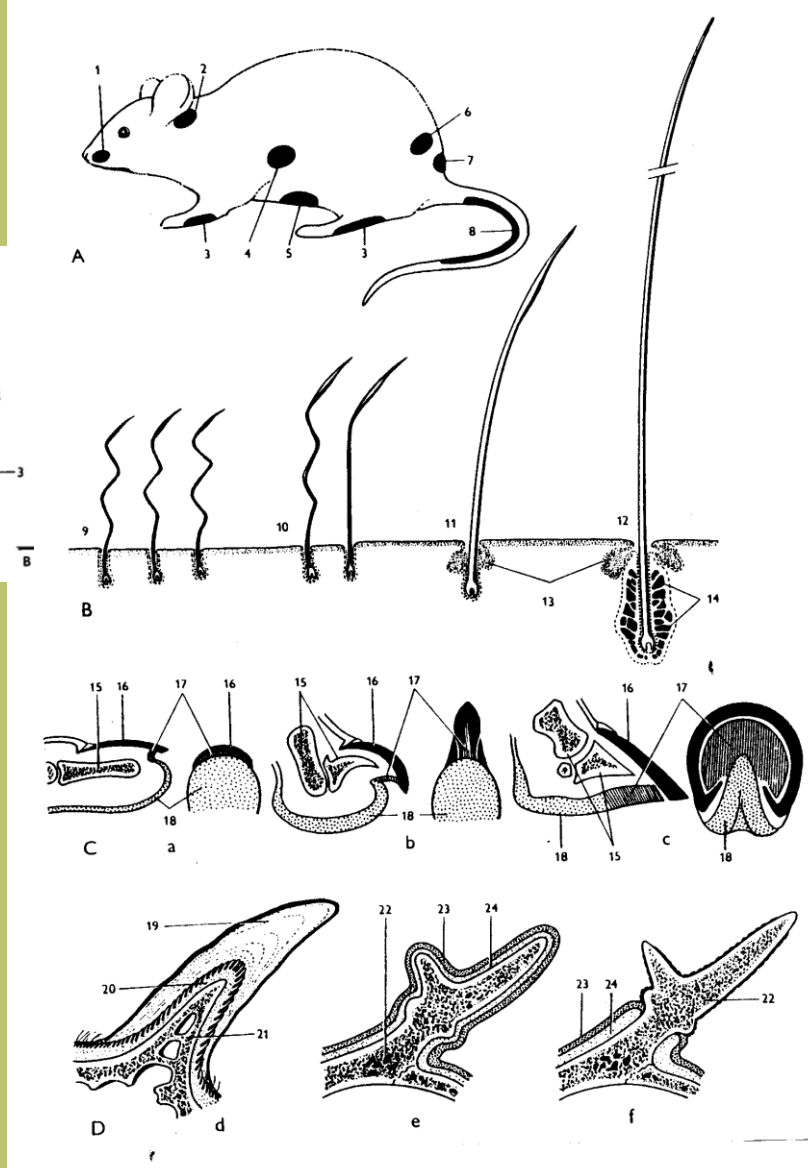
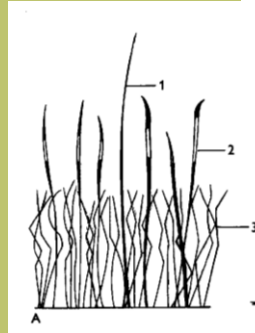
Početné kožní žlázy:

- **potní** (termoregulace, pachová komunikace)

- **mazové** (péče o srst)

- **pachové** (oboje modifikace předchozí – komunikace)

- **mléčné** – samostatné vývody (mléčné políčko) x mléčná bradavka nebo struk

Obr. 120. Příklady kožních struktur savců: A – možné umístění pachových žláz na těle hlodavce. B – hlavní typy chlupů. C – rohovitý kryt distálních konců prstu. D – srovnání rohu a parohu. 1 – retinální žlázy, 2 – zaušní ž., 3 – chodidlové ž., 4 – boční ž., 5 – břišní (pupiční) ž., 6 – nadohřbetní ž., 7 – nadocasní ž., 8 – podocasní ž., 9 – vlníky, 10 – osiníky, 11 – pesíky, 12 – hmatový chlup, 13 – mazová žláza, 14 – krevní sítě, 15 – kostěná tkáň prstních článků, 16 – rohová stěna (nehtu, drápu, kopyta), 17 – podnehtí (hyponychium), 18 – prstní polštář (u kopyta zvaný stěp), 19 – rohový toulec, 20 – germi-nativní vrstva pokožky a škára, 21 – rohová kost, 22 – kostěná tkáň parohu, 23 – pokožka, 24 – škára; a – nehet (unguis), b – dráp (unguiculus), c – kopyto (ungula), d – roh (cornu), e – rostoucí paroh, f – dokončený paroh. Podle Niethammera, DeBlaseho a Martina a Komárka.

OPORNÁ soustava (kostra)

Vazivo – nejpůvodnější

Chrupavka – ontogenetický předstupeň kosti

Kostní tkáň

Typ skeletu: a) dermální s.

osifikace vaziva ve škáře – krycí kosti

b) endoskelet

chondrogenní osifikace kosti náhradní

endoskelet somatického původu

endoskelet viscerálního původu

Osní kostra (trupu)

páteř (*columna vertebralis*) z obratlů

amficélní

opistocélní

procélní

(heterocélní)

acélní

žebra (*costae*)

Lebka

mozková část (*neurocranium*)

oblast týlní

o. sluchová

o. očnícová

o. čichová

obličejová část (*viscerocranium*)

opora žaberního aparátu – původně 9 žaberních oblouků

1. a 2. zanikají (ret. chrup. paryb)

3.čelistní (*palatoquadratum + mandibulare*)

4.jazykový (*hyomandibulare + hyoideum*)

5.opora žaber

6.-9. jako 5. u vodních,

6.,7.-chrupavky u tetrapod

8.,9. u tetrapod mizí

- **podle připojení horní čelisti (*palatoquadrata*) k neurokraniu:**
- **amfistylní – kloub v oblasti sluchové a předočnicové, *hyomandibulare* (primitivní paryby)**
- **hyostylní – spojení pouze pomocí *hyomandibulare* (paryby, kostnaté ryby)**
- **autostylní – pevné spojení (srůst) (chiméry, dvojdyšné a lalokoploutvé ryby, tetrapoda)**

- **platybazická** – široká, očné daleko od sebe (paryby, ryby násadoploutvé a dvojdyšné, obojživelníci a savci)
- **tropibazická** – úzká, vysoká s úzkou přepážkou mezi očnicemi (kostnaté ryby, ptáci a plazi !)

Kinetická lebka: ■ bazipterygoidní kloub (mezi epipterygoidem a bazisphenoidem) + další kloubní spojení

■ volné kosti (až tyčinkovité)

■ **vazy spojující obě poloviny** (ještěři ptáci, hadi)

Akinetická lebka (recentní obojživelníci, želvy, haterie, krokodýli, savci)

Monokondylní lebka: jediný týlní hrbol – primit. obojživelníci, plazi, ptáci

Bikondylní lebka: dva týlní hrboly – recent. obojživelníci, Synapsida, savci

Kostra končetin

nepárové končetiny – z ploutevního lemu

1. ploutev ocasní

2. p. hřbetní

3. p. řitní

heterocerkní

hypocerkní

difycerkní

homocerkní

párové končetiny: ichthyopterygium (ploutev) x chiropterygium (noha)

tři teorie vzniku: Gegenbauerova

metapleurová

Graham-Kerrová

Pletenec (I) + volná končetina (II)

ad I. pletenec přední končetiny – lopatkové pásmo

klíční kost (*clavicula*)

lopatka (*scapula*)

cleithrum (u suchozemských mizí)

krkavčí kost (*coracoid*) – pro- → meta-

pletenec zadní končetiny

kost kyčelní (*ilium*)

kost sedací (*ischium*)

kost stydká (*pubis*)

ad II. přední volná končetina

kost ramenní (*humerus*)

kost vřetenní+loketní (*radius+ulna*)

zápěstí (2-3 ř.) (*carpalia*)

záprstí (*meta-*)

články prstů (*phalanges digiti*)

zadní volná končetina

kost stehenní (*femur*)

kost holenní+lýtková (*tibia+fibula*)

zánártí (2-3 ř.) (*tarsalia*)

nárt (*meta-*)

články prstů (*phalanges digiti*)

OPORNÁ soustava (kostra)

Vazivo – nejpůvodnější

Chrupavka – ontogenetický předstupeň kosti

Kostní tkáň

- Typ skeletu:** a) **dermální s.** – osifik. vaziva ve škáře - krycí k. – chybí chrup.kostry
b) **endoskelet** – chondrogenní osifik. chrup. → kosti náhradní
e. **somatického původu** (obratle, neurokranium, žebra, končetiny)
e. **viscerálního původu** (žaberní oblouky s deriváty)

A. Osní kostra (trupu)

páteř (*columna vertebralis*) z **obratlů**

aspondylní obr. (bez těl – bahníci, jeseteři)

amficélní (vodní čelistn., červoři, haterie)

opistocélní (většina ocasatých)

procélní (větš. žab, většina šupinatých)

(heterocélní) (sedlovité) (ptáci)

acélní, platycélní (savci)

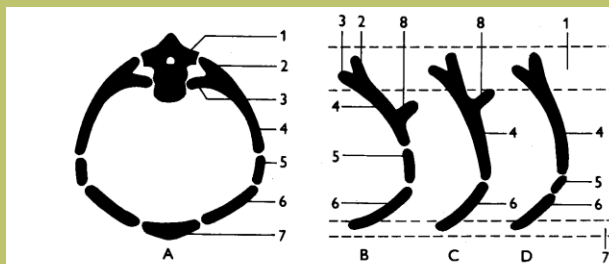
žebra (*costae*)

vodní: horní a dolní

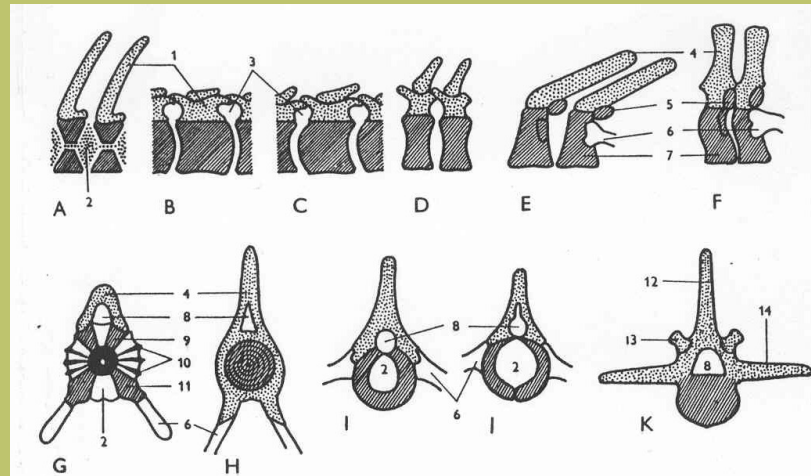
suchozemští:

zánik dolních,

redukce

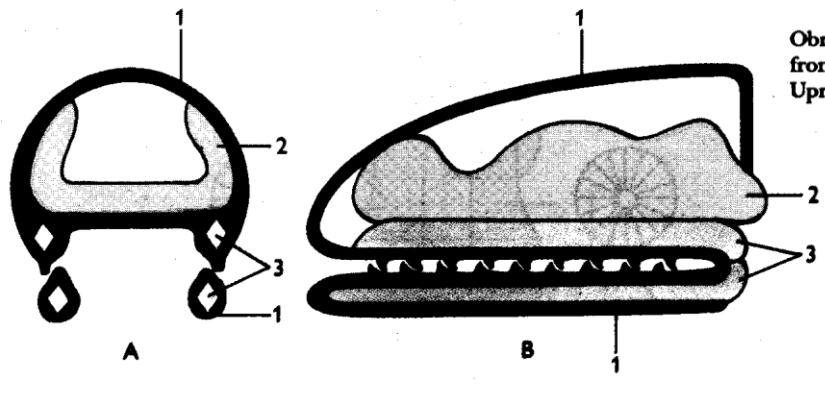

Obr. 23: Schéma organizace žebere amniot. A - hrudní segment v předozadní projekci, B - třídlínné žebro plazů, C - dvoudílné žebro ptáků, D - třídlínné žebro ptakopyška a mravenečnicka. 1 - topografická poloha obratle, 2 - tuberculum costae, 3 - caput costae, 4 - vertebrocostale, 5 - intercostale, 6 - sternocostale, 7 - topografická poloha sternu, 8 - processus uncinatus. Upraveno podle Portmanna, 1965.

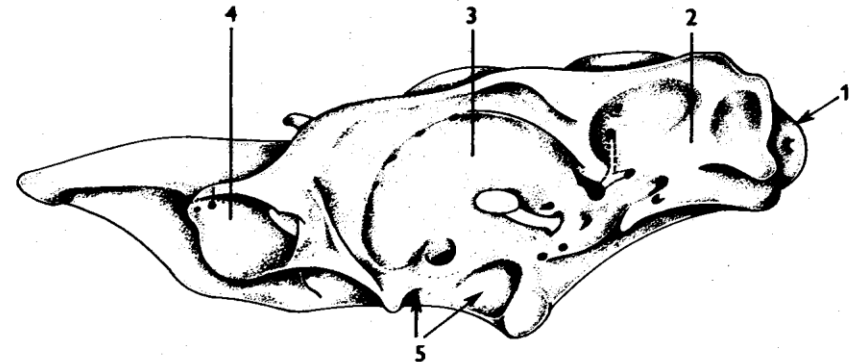

Obr. 12. Zjednodušené schéma stavby a typů obratlů: A – obratle amficélní, B – procélní, C – opistocélní, D – platycélní, E – obratle předků obojživelníků (lalokoploutvá ryba rodu *Eusthenopteron*), F – obratle nejstarších čtvernožců (obojživelník rodu *Ichthyostega*), G – obratle žraloka (*Selachiformes*), H – obratle ryby nadřádu kostnatí (*Teleostei*), I – čelní pohled na obratle E (lalokoploutvá ryba), J – totéž obratle F (obojživelník), K – totéž obratle D (savец). 1 – oblouk obratle (arcus vertebrae), 2 – chorda, 3 – meziobratlový otvor (foramen intervertebrale), 4 – neurální oblouk, 5 – pleurocentrum, 6 – žebro, 7 – hypocentrum (5 a 7 jsou vývojově důležité součásti těla obratle), 8 – obratlový otvor (foramen vertebrale), jímž probíhá mícha, 9 – basidorsale, 10 – vápenitě inkrustace chordy, 11 – basi-ventrale (9 a 11 jsou různé složky těla obratle), 12 – obratlový trn (processus spinosus), 13 – kloubní výběžek (processus articularis), 14 – příčný výběžek (processus transversus); na všech kresbách je šikmým šrafováním vyznačeno tělo obratle (corpus vertebrae). Podle Romera a Sigmunda.

Obr. 25: Schéma topografických vztahů základních komponent lebky idealizovaného obratlovce na frontálním (A) a sagitálním řezu (B). 1 - dermatocranium, 2 - neurocranium, 3 - viscerocranium. Upraveno podle Remancho et al., 1972.

Obr. 26: Lebka žraloka rodu *Squalus* při pohledu zleva. 1 - regio occipitalis, 2 - regio otica, 3 - r. orbitalis, 4 - r. ethmoidea, 5 - kloubní jamka pro skloubení palatoquadrata s lebkou. Podle Jolicho, 1962.

Lebka

mozková část (*neurocranium*)

oblast týlní

o. sluchová

o. očnicová

o. čichová

obličejová část (*viscerocranium*)

opora žaberního aparátu – původně 9 žaberních oblouků

1. a 2. zanikají (retní chrupavky paryb)

3. čelistní (*palatoquadratum* + *mandibulare*)

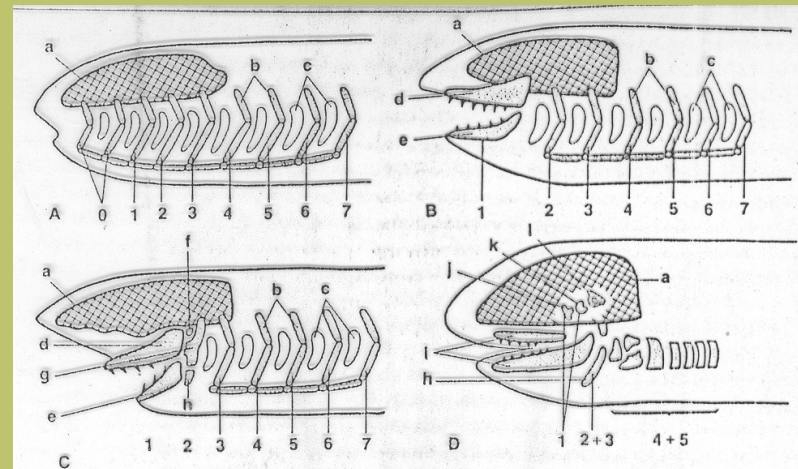
4. jazykový (*hyomandibulare* + *hyoideum*)

5. opora žaber

6.-9. jako 5. u vodních,

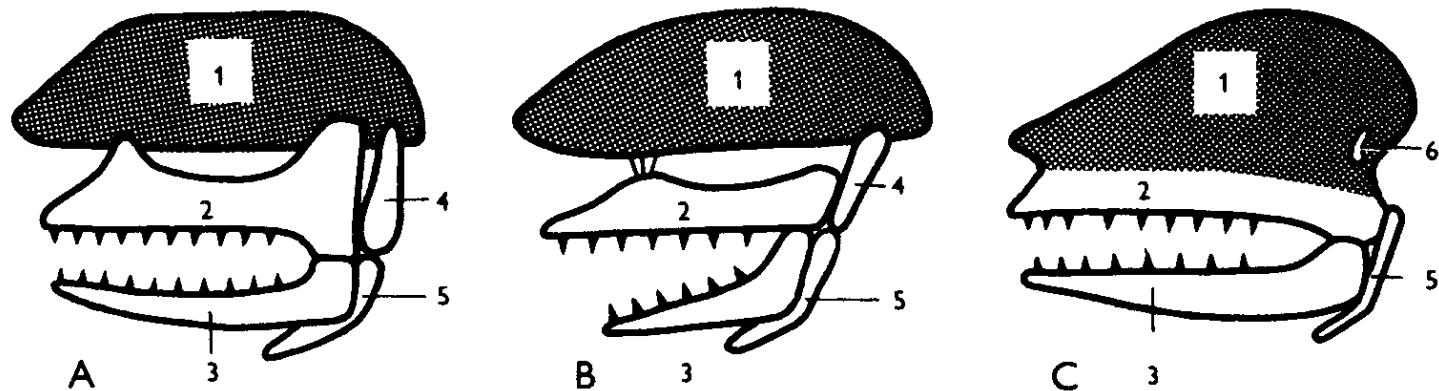
- 6., 7. chrupavky u tetrapod

- 8., 9. u tetrapod mizí

-podle připojení horní čelisti (palatoquadrata) k neurokraniu:

- **amfistylní** – kloub v oblasti sluchové a předočnicové, hyomandibulare (primitivní paryby)
- **hyostylní** – spojení pouze pomocí hyomandibulare (paryby, kostnaté ryby)
- **autostylní** – pevné spojení (srůst) (dvojdyšné a lalokoploutvé ryby, tetrapoda, chiméry – holostylie – jiný vznik)

Obr. 22 Schéma způsobů připojení čelistí k mozkové části lebky. A – amfistylie, B – hyostylie, C – odvozená autostylie, 1 – *neurocranium*, 2 – horní čelist (různé složky), 3 – dolní čelist (různé složky), 4 – *hyomandibulare*, 5 – *hyoideum*, 6 – *columella* (= *stapes*).

- **platybazická** – široká, očné daleko od sebe (**paryby, ryby násadoploutvé a dvojdyšné, obojživelníci a savci**)
- **tropibazická** – úzká, vysoká s úzkou přepážkou mezi očnicemi (**kostnaté ryby, ptáci a plazi !**)

Kinetická lebka:

- ▣ bazipterygoidní kloub (mezi epipterygoidem a bazisphenoidem) + další kloubní spojení
- ▣ volné kosti (až tyčinkovité)
- ▣ **vazy spojující obě poloviny** (ještěři ptáci, hadi)

Akinetická lebka (recentní obojživelníci, želvy, haterie, krokodýli, savci)

Monokondylní lebka: jediný týlní hrbol – primitivní obojživelníci, plazi, ptáci
Bikondylní lebka: dva týlní hrboly – recentní obojživelníci, Synapsida, savci

Kostra končetin

nepárové končetiny – z ploutevního lemu

ploutev ocasní

heterocerkní

hypocerkní

difycerkní

homocerkní

p. hřbetní

p. řitní

párové končetiny

ichthyopterygium (ploutev)

chiropterygium (noha)

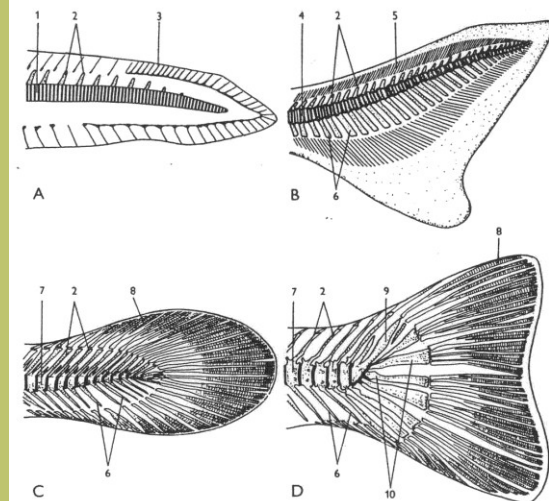
tři teorie vzniku: **Gegenbauerova** – pásma z skeletu žaberních oblouků,

skelet ploutevního lemu (Rd) z žaberních plátek – spor o svalovinu

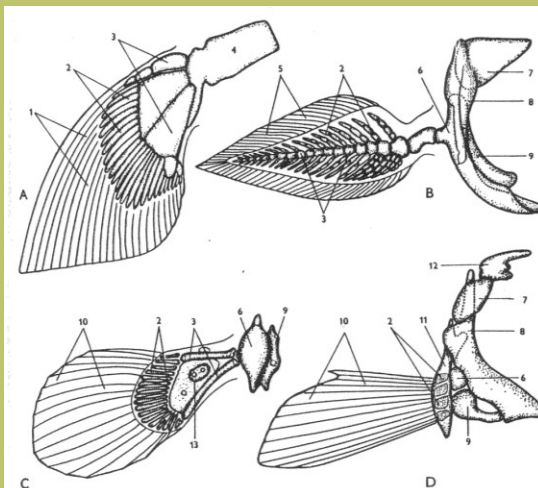
metapleurová – volná končetina *in loco*, druhotný vznik pásem

Graham-Kerrová – 1+2: pásma ze skeletu oblouků, volná

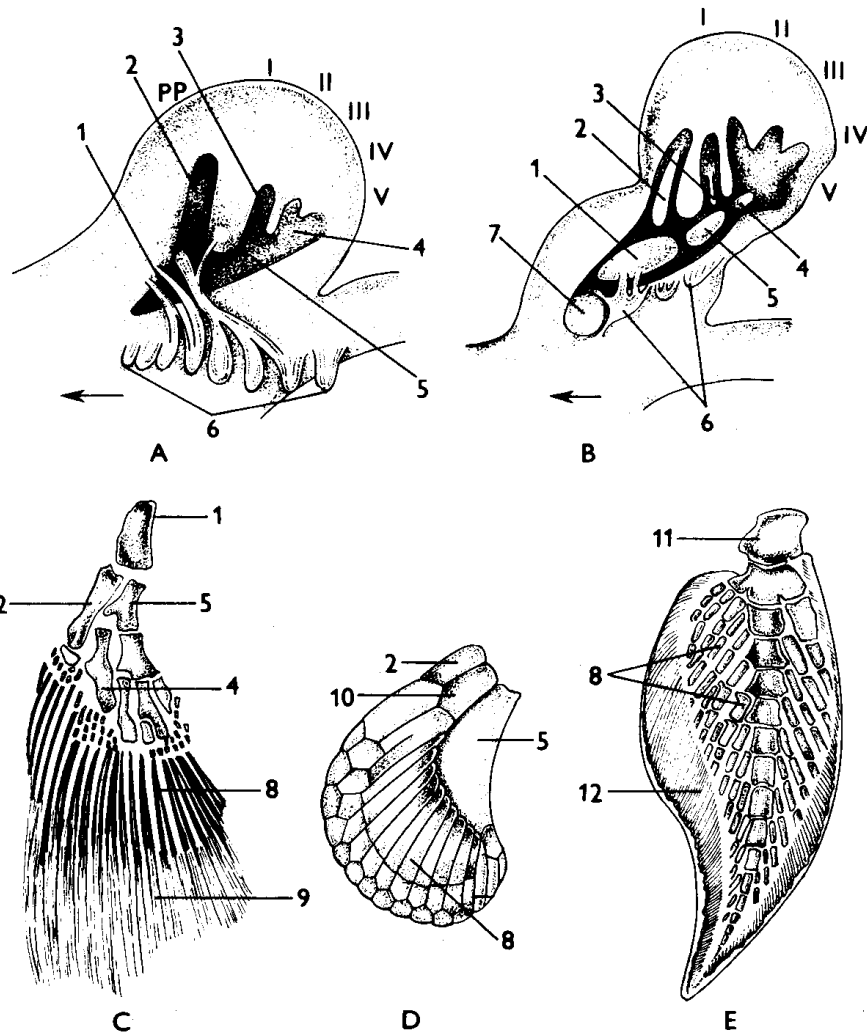
končetina z vnějších žaber

Obr. 15. Typy ocasní ploutve vodních obratlovců: A – ploutevní lem mihulí (Petromyzones), B – heterocerkní, C – difycerkní, D – homocerkní ploutev. 1 – chorda, 2 – horní (neurální) oblouky obratlů, 3 – paprsky ploutevního lemu kruhoustých, 4 – těla obratlů páryb (vysvětlení v textu), 5 – ceratotrichia, 6 – dolní (hemální) oblouky obratlů, 7 – kostěná těla obratlů, 8 – lepidotrichia, 9 – uryostyl, 10 – hypuralia. Podle Grassého (A), Romera (B, C) a orig. podle preparátu kostry kapra (D).

Obr. 16. Kostra prsní ploutve některých vodních čelístnatců: A – žralok (rod Acanthias), B – bahňák (rod Neoceratodus), C – bichir (rod Polypterus), D – candát (rod Stizostedion). 1 – ceratotrichia, 2 – radia, 3 – basalia, 4 – coracoscapulare, 5 – camptotrichia, 6 – scapula, 7 – supracleithrum, 8 – cleithrum, 9 – procoracoid, 10 – lepidotrichia, 11 – subcleithrum, 12 – posttemporale, 13 – osifikovaná část chrupavčité destičky (mesopterygium). Podle Wurmacha a Matvejeva a Gurtového.

Obr. 35: Pokus o ontogenetickou rekapitulaci evuce savčího chiropterygia z rybšho ichthyopterygia. A - časné, tzv. paletové, vývojové stadium přední končetiny savců, B - pozdější vývojové stadium se základy kosterních elementů přední končetiny, C - hrudní ploutev (uniseriální archipterygium) vymřelé lalokoploutvé ryby rodu *Eusthenopteron*, pravděpodobného předka suchozemských obratlovců, D - levá hrudní ploutev žraloka s dobře vyvinutým metapterygiem (5), jako další příklad ichthyopterygia, ze kterého mohl probíhat vývoj chiropterygia, E - specializované biseriální archipterygium bahňáka rodu *Neoceratodus*, které stojí stranou hlavního směru evuce pětiprsté končetiny. 1 - humerus, 2 - radius (protopterygium), 3 - zápěstní kůstka intermedium, 4 - zápěstní kůstka ulnare, 5 - ulna (metapterygium D), 6 - nervy, 7 - základ lopatkového pásma, I až V - poloha budoucích prstů, pp - praepollex, prst vyvinutý u nižších suchozemských obratlovců před palcem, 8 - radialia, 9 - lepidotrichia, 10 - mesopterygium, 11 - basalia, 12 - ceratotrichia. Modifikováno podle Starcka, 1979.

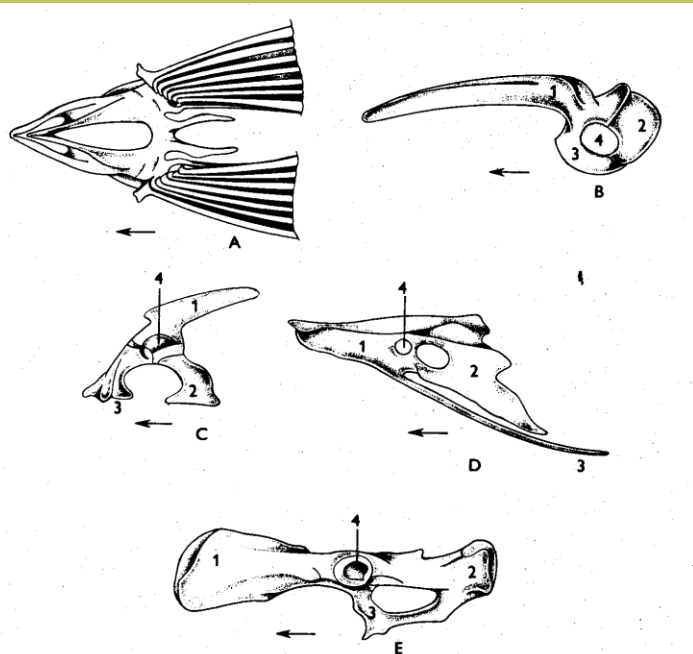

Párová končetina:

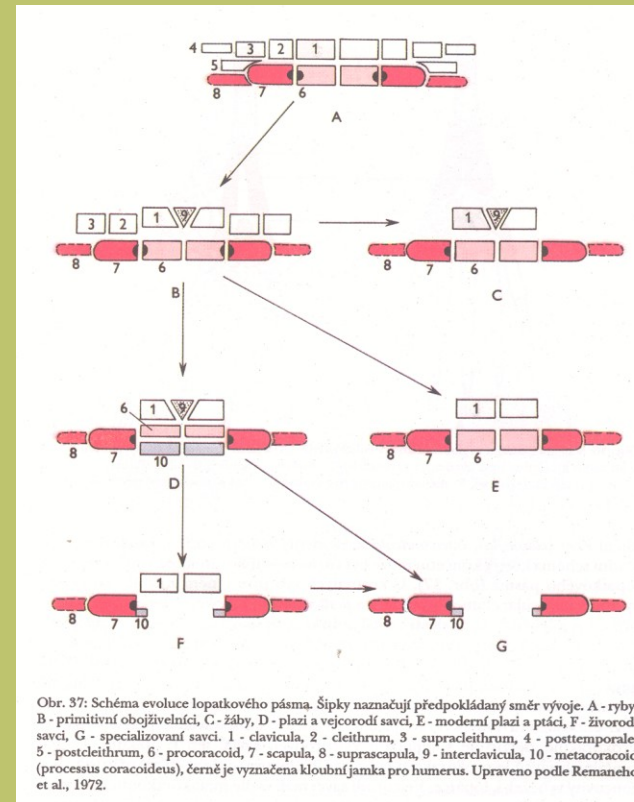
I. pletenec + II. volná končetina

ad I.

pletenec přední končetiny – lopatkové pásmo
 clavícula (klíční kost)
 scapula (lopatka)
 cleithrum (u suchozemských mizí)
 coracoid (krkavčí k. – pro- → meta-)

Obr. 38: Nástin evoluce pánevního pásma obratlovců. A - kapr shora, B - skokan zleva, C - varan zleva, D - holub zleva, E - králík zleva. Šípky vyznačují směr k hlavě. 1 - os ilium, 2 - os ischií, 3 - os pubis, 4 - acetabulum (kloubní jamka pro femur). C.) podle Ihleho et al., 1971, ostatní jsou originály.

Obr. 37: Schéma evoluce lopatkového pásma. Šípky naznačují předpokládaný směr vývoje. A - ryby, B - primitivní obojživelníci, C - žáby, D - plazi a vejcorodí savci, E - moderní plazi a ptáci, F - živorodí savci, G - specializovaní savci. 1 - clavícula, 2 - cleithrum, 3 - supracleithrum, 4 - posttemporale, 5 - postcleithrum, 6 - procoracoid, 7 - scapula, 8 - suprascapula, 9 - interclavícula, 10 - metacoracoid (processus coracoideus), černě je vyznačena kloubní jamka pro humerus. Upraveno podle Remaneho et al., 1972.

pletenec zadní končetiny
 ilium (kost kyčelní)
 ischium (kost sedací)
 pubis (kost stydká)

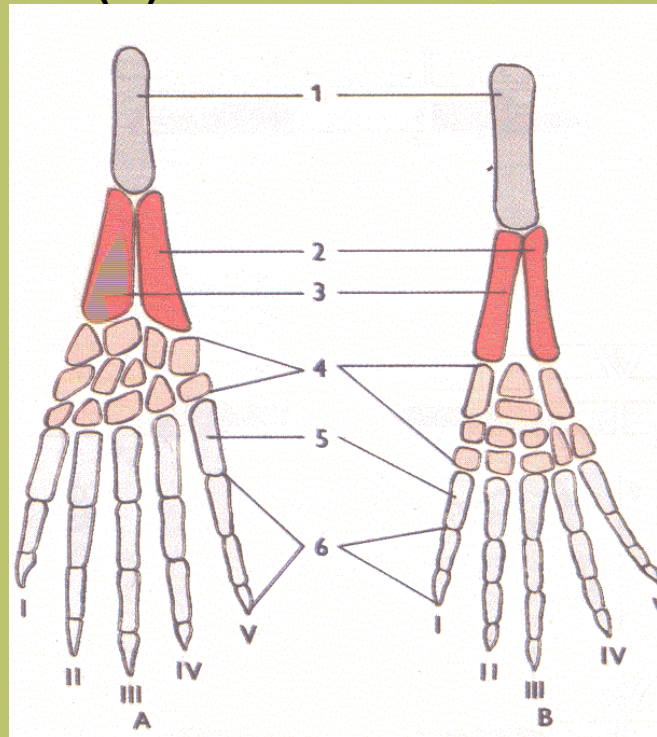
ad II. přední volná končetina (A)

humerus (1)
(k. ramenní)

radius (2) + ulna (3)
(vřetenní+loketní)

carpalia (zápěstí 2-3 ř.)
meta- (záprstí) (5)

phalanges digiti (6)
(články prstů)

zadní volná končetina (B)

femur (1)
(k. stehenní)

tibia (2) + fibula (3)
(k.holenní+lýtková)

tarsalia (zánártí 2-3ř.)

meta- (nárt) (5)
phalanges digiti (6)
(články prstů)

ad ichthyopterygium IIA i B)

basalia (3)+radialia (moc)+c(k)eratotruchia (paryby)

basalia (řada)+ radialia (větve)+c(k)amptotruchia (bahníci)

basalia (2) + radialia (moc) + lepidotruchia (bichir)

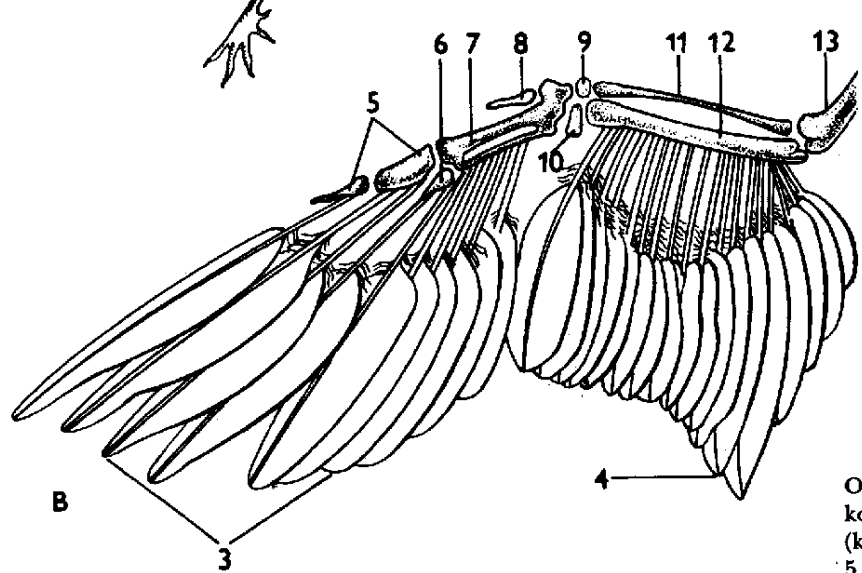
radialia (málo) + lepidotruchia (tvrdé,měkké) (paprskoploutvé ryby)

Ad chiropterygium IIA)

ptakoještěři - prodloužení 4. prstu přední končetiny

ptáci – 2. prstu

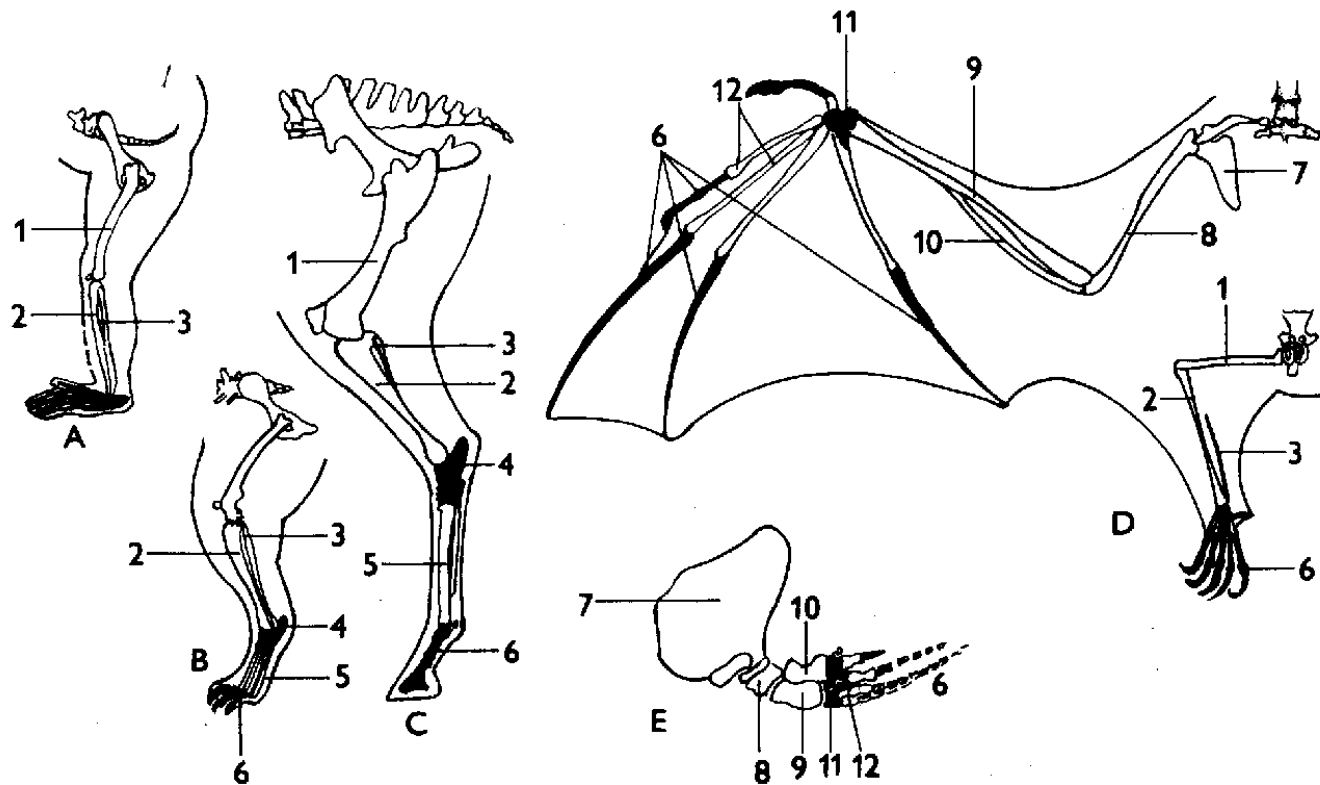
letouni – 2. – 5. prstu

Obr. 139: Perní povrch ptáků. A - rozložení pernic a nažin na těle kura domácího (*Gallus gallus* f. *domesticus*), pernice jsou vyznačeny tečkovaně, B - inzerce letek na křídle ptáka. 1 - pernice, 2 - nažiny, 3 - ruční letky, 4 - loketní letky, 5 - články druhého prstu, 6 - článek třetího prstu, 7 - karpometacarpus, 8 - článek prvního prstu, 9 - radiale, 10 - ulnare, 11 - radius, 12 - ulna, 13 - humerus. Podle různých autorů.

B
3

Obr. 175: Stavba kostry končetin u různých savců. A - zadní končetina pliscochodce (opice), B - zadní končetina prstochodce (pes), C - zadní končetina kopytníka (kůň), D - kostra končetin u letounů (kaloň), E - kostra přední končetiny delfína (*Tursiops*). 1 - femur, 2 - tibia, 3 - fibula, 4 - tarsalia, 5 - metatarsalia, 6 - phalanges, 7 - scapula, 8 - humerus, 9 - radius, 10 - ulna, 11 - carpalia, 12 - metacarpalia. Upraveno podle Ziswillera, 1976.

SVALOVÁ soustava (*myologia*)

Kosterní svalstvo - dobře vyvinuté, rychlý a složitý pohyb.

Příčně pruhované, klidový tonus. Homoiotermové - zdroj tepelné energie.

Útrobní svalstvo (srdce, stěny orgánů) - svaly hladké, sval srdeční.

Podle původu:

svaly somatické (příčně pruhované)

svaly viscerální – z mezenchymu při trávicí trubici (svalovina trávicí a dýchací trubice, cév)

Somatická svalovina kosterní

kožní (plný vývoj pouze u suchozemských)

hlava

ocas

← příčně pruh. svaly branchiální (pohyb žaber)

příčně pruh. sval srdeční

hladké svaly útrobní →

←———— kosterní somatická svalovina (z myotomů) —————→

Vývojové změny: kosterní svaly somatické a branchiální

Svaly hlavy, trupu a končetin

Kosterní somatické svaly

Primitivní – metamerní uspořádání po obou stranách (*myomery s vazivovými myosepty*)

od paryb – *vazivová přepážka – septum horizontale* → epaxonická hřbetní a hypaxonická břišní svalovina)

u ryb navíc podélný boční sval

?Somatický původ - svaly oční koule, elektrické orgány

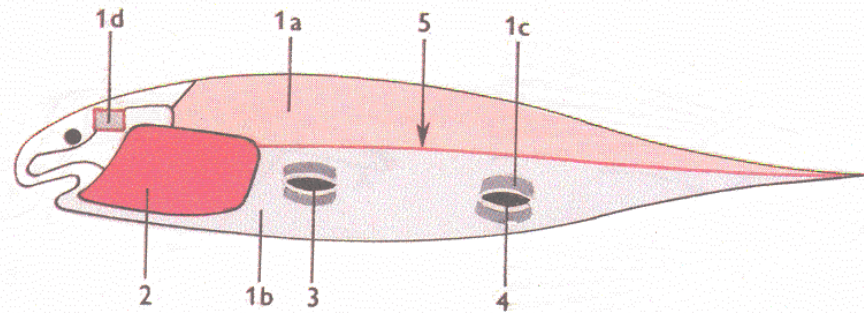
Svaly branchiální

Na žaberních obloucích, inervace branchiálními hlavovými nervy

Důležitost svalstva čelistního oblouku → čelistní (žvýkací) svalstvo

Svalstvo jazykového oblouku → mimické svaly, sociální život savců

SVALOVÁ soustava (*myologia*)

Obr. 39: Schéma rozložení kosterního svalstva na těle idealizovaného obratlovce. 1 - somatická svalovina: a - epaxonická, b - hypaxonická, c - končetinová hypaxonického původu, d - somatická pro svaly oční koule, 2 - svalovina branchiální, 3 - přední končetina, 4 - zadní končetina, 5 - septum horizontale. Upraveno podle Remaneho et al., 1976.

Kosterní svalstvo – dobře vyvinuté, rychlý a složitý pohyb.
Příčně pruhované, klidový tonus.
Homoiotermové – zdroj tepelné energie.

Útrobní svalstvo (srdce, stěny orgánů) – svaly hladké, sval srdeční.

Podle původu:

svaly somatické (příčně pruhované)

svaly viscerální – z mezenchymu při trávicí trubici (hladká svalovina trávicí a dýchací trubice, cév)

Somatická svalovina kosterní

hlava

ocas

← příčně pruh. svaly branchiální (pohyb žaber)

příčně pruh. sval srdeční

hladké svaly útrobní →

←————— kosterní somatická svalovina (z myotomů) —————→

Vývojové změny:

kosterní svaly somatické a branchiální

→ svaly hlavy, trupu a končetin

Kosterní somatické svaly

Primitivní – metamerní uspořádání po obou stranách

(*myomery s vazivovými myosepty – V*, myomery ryb *W*)

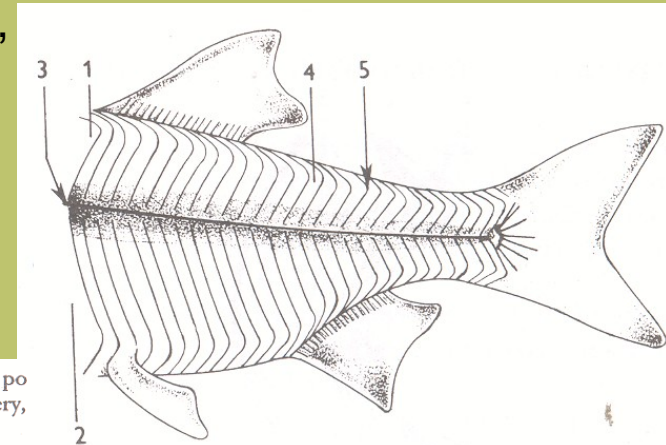
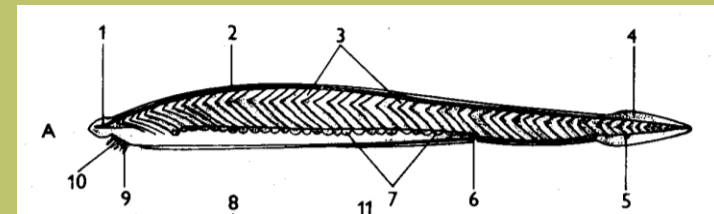
od paryb – *vazivová přepážka (septum horizontale)*

→ epaxonická hřbetní a hypaxonická břišní svalovina),

u ryb k tomu podélný boční sval

?Somatický původ

- svaly oční koule, elektrické orgány

Obr. 40: Příklad myometamerie epaxonické a hypaxonické svaloviny v ocasní části těla plotice po stažení kůže. 1 - svalovina epaxonická, 2 - svalovina hypaxonická, 3 - septum horizontale, 4 - myomery, 5 - myosepta. Orig.

kožní (plný vývoj pouze u suchozemských) – z dermatomu (mezoderm integumentu) → drobné svaly (jako napřimovače peří, chlupů)

Svaly branchiální

Na žaberních obloucích, inervace branchiálními hlavovými nervy (5., 7., 9., 10. a 11.)

Důležitost svalstva čelistního oblouku → čelistní (žvýkací) svalstvo jak vodních, tak i suchozemských (zůstává i po zániku žaber).

Nesouhlasné teorie vývoje mimických svalů:

Svalovina spirakula → podkožní svalovina krku (primárně: svlékání pokožky, sekundárně: platysma savců → mimické svaly, sociální život savců)

Svalstvo jazykového oblouku → mimické svaly, sociální život savců

NERVOVÁ SOUSTAVA

centrální (mozek, mícha)

periferní (nervy)

Mozek (embryonálně 2 váčky)

prosencephalon

telencephalon (**koncový mozek**)

čichové laloky, pallium (paleo-, archi-, neo-), cortex, gyrifikace, striatum (paleo-, archi-, neo-), corpus calosum

diencephalon (**mezimozek**)

sítnice (zrakový nerv), parietální (oko) a pineální (šišinka) orgán, hypothalamus

rhombencephalon

mesencephalon (**střední mozek**)

strop (corpora bigemina-quadrigemina), tegmentum

metencephalon (cerebellum – **mozeček**)

myelencephalon (medula oblongata – **prodloužená mícha**)

Mícha – 2 kořeny míšních nervů (!mihule nespoj.)

Ad b) – **mozkové (hlavové) nervy** (12 párů)

spinální nervy

vegetativní (útrobní) nervy

Hlavové nervy

1. čichový
2. zrakový
3. okohybný
4. kladkový
5. trojklanný
6. odtažný
7. lícní
8. rovnovážně-sluchový
9. jazykohltanový
10. bloudivý
11. přídatný
12. podjazykový

Členění:

n. smyslové (1, 2, 8) - hlav. původ

n. branchiální (5, 7, 9, 10, 11)

n. oční koule (3, 4, 6)

míšní původ (12)

Vegetativní nervová soustava (antagonisté)

Sympatikus – stimuluje somatickou a tlumí vegetativní činnost, ústředí v hrudní a bederní míše, ganglia u páteře

Parasympaticus – ústředí v jádrech 2., 7., 9. a 10. hlavov. nervů a křížové míše

NERVOVÁ soustava

- centrální (mozek, mícha)
- periferní (nervy)
- útrobní (vegetativní) nervy

Mícha – spinální nervy

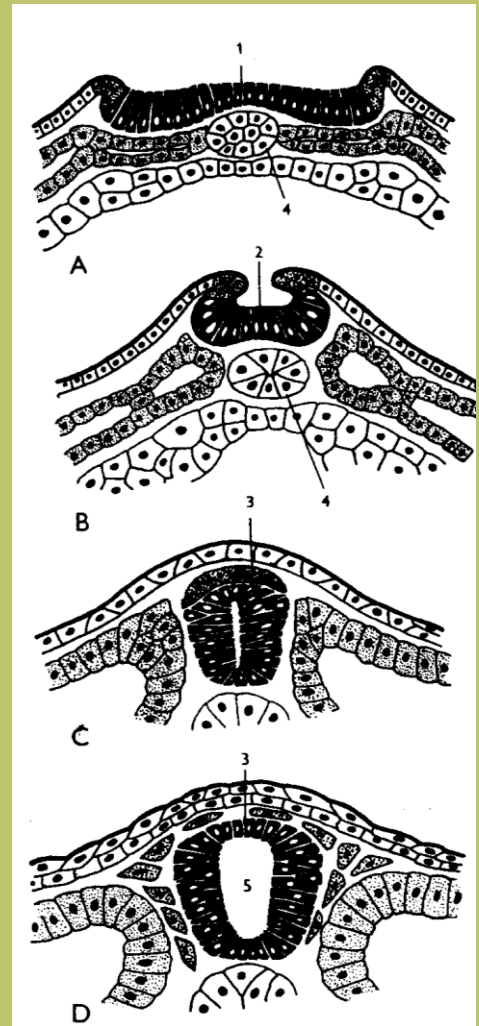
2 kořeny **míšních nervů** (!mihule nespojeny!)

Dorzální kořeny se **spinálními ganglii**.

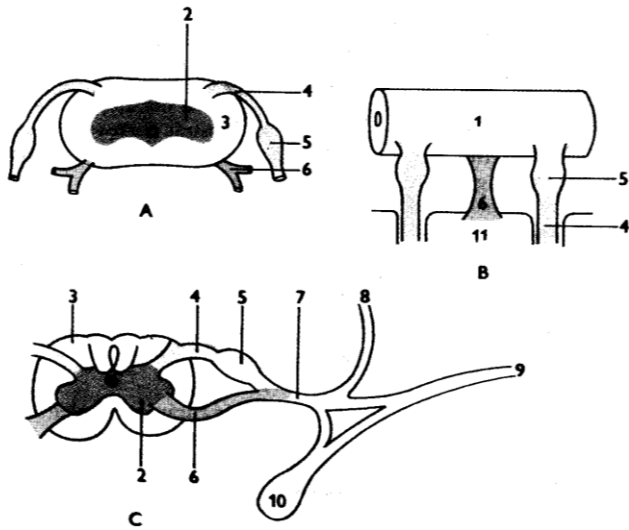
Další dělení na 3 větve

(ventrální – vegetativní uzlina).

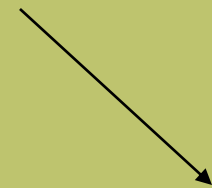
Obr. 27 Několik stadií ontogenetického vývoje míchy (A až D)
1 – nervová ploténka, 2 – nervová rýha, 3 – nervová trubice, 4 – chorda, 5 – neurocél (míšní kanál)

Obr. 42: Schéma míšního segmentu mihulů s alternujícími a nespojenými míšními kořeny v míšním nerv (A - na příčném řezu a B - při pohledu shora) a schéma míšního segmentu savců na příčném řezu (C). 1 - mícha, 2 - šedá hmota míchy, 3 - bílá hmota míchy, 4 - hřbetní kořeny míšní, 5 - spinální ganglium, 6 - břišní kořeny míšní, 7 - míšní nerv a jeho větve ramus ventralis (9) a ramus dorsalis (8), 10 - ganglium sympathicum, 11 - myotom. A - upraveno podle Remaneho et al., 1976, B - podle Romera, 1971, a C - podle Webera, 1966.

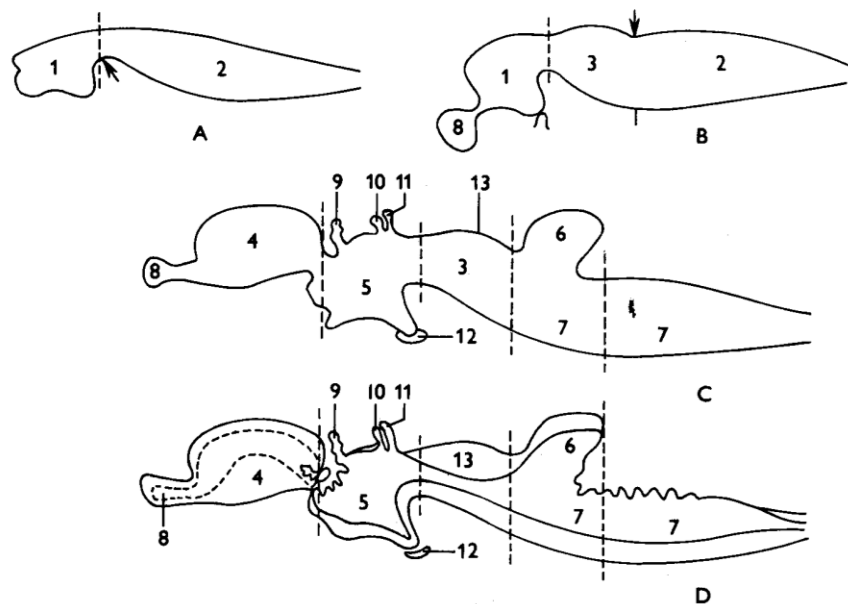

Mozek (embryonálně 2 váčky v kranální části nervové trubice)

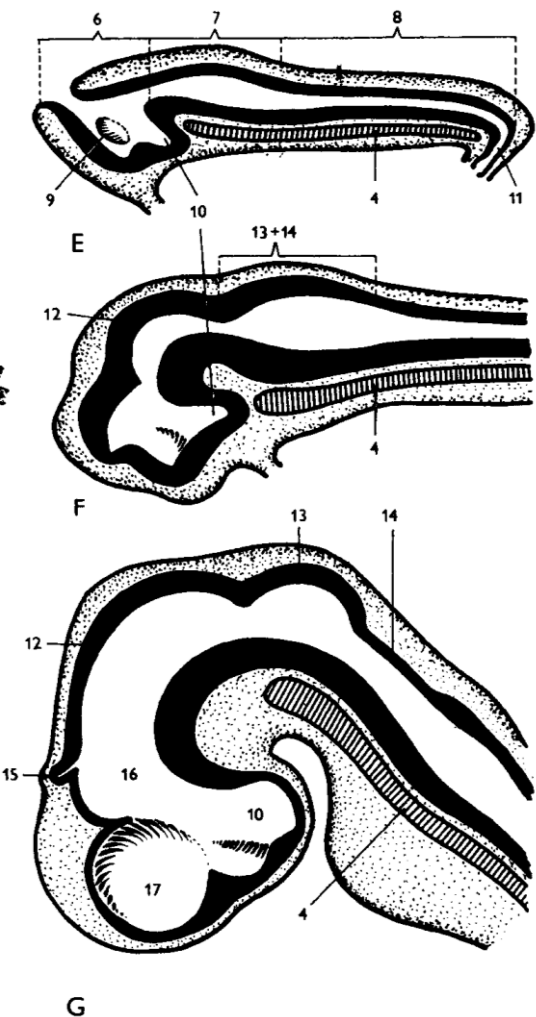

Obr. 43: Schéma ontogenetického vývoje mozku obratlovců. A - časné, dvouváčkové vývojové stadium, B - pozdější, tříváčkové stadium se začínající diferenciací středního mozku, C - konečný stav s pěti základními odděly mozku, D - mozek na sagitálním řezu. 1 - prosencephalon, 2 - rhombencephalon, 3 - mesencephalon, 4 - telencephalon, 5 - diencephalon, 6 - cerebellum, 7 - myelencephalon, 8 - čichové laloky, 9 - paraphysa, 10 - parietální orgán, 11 - pineální orgán (šišinka), 12 - hypofyza, 13 - tectum mesencephali. Čárkovane jsou naznačeny, ve skutečnosti neexistující, hranice mezi jednotlivými odděly mozku. Upraveno podle Romera, 1971.

Obr. 27 Několik stadií ontogenetického vývoje míchy (A až D) a mozku (E až G); levá polovina příčné, pravá podélné řezy (silně schematizované). 1 - nervová ploténka, 2 - nervová rýha, 3 - nervová trubice, 4 - chorda, 5 - neurocél (míšňí kanál), 6 - přední mozek (*prosencephalon*), 7 - zadní mozek (*rhombencephalon*), 8 - mícha, 9 - základ oční sítnice, 10 - *infundibulum*, 11 - neurenterický kanál, 12 - střední mozek (*mesencephalon*), 13 - mozeček (*metencephalon*), 14 - prodloužená mícha (*myelencephalon*), 15 - pineální orgán, 16 - mezimozek (*diencephalon*), 17 - koncový mozek (*telencephalon*).

Mozek

(embryonálně 2 váčky v kaniální části nervové trubice)

prosencephalon

telencephalon (**koncový mozek**)

čichové laloky, pallium (paleo-, archi-, neo-), cortex, gyrifikace, striatum (p., a., n.), corpus calosum

diencephalon (**mezimozek**)

sítnice (zrakový nerv), parietální (oko) a pineální (šišinka) orgán, hypothalamus s hypofýzou)

rhombencephalon

mesencephalon (**střední mozek**)

strop tectum, (dvojhrbolí-čtverhrbolí), tegmentum

metencephalon (cerebellum – **mozeček**)

myelencephalon (medula oblongata – **prodloužená mícha**)

Funkce podle jednotlivých částí mozku

Prodloužená mícha (*myelencephalon, medulla oblongata*) – nejstarší struktura mozku, šedá hmota (těla neuronů) ve sloupcích (jako mícha), reflexní centrum (vegetativní funkce), sídlo branchiálních nervů, rovnovážné a sluchové centrum

Mozeček (*cerebellum*) – nadřazená centra pro rovnováhu a pohyb

Most (*pons*) – mladá struktura, spojuje plášť *telencephalonu* s *cerebellum*

Střední mozek (*mesencephalon*) – patra šedé hmoty. Strop (*tectum*) – 2 výrazné polokoule (*corpora bigemina = lobi optici*) se zrakovým centrem, dále integrace podnětů z čichového mozku, postranní čáry. U nižších obratlovců – nejdůležitější integrační centrum. Savci – místo toho čtverohrbolí (*corpora quadrigemina*), zadní pár – novotvar. Menší význam, přesun nadřazených center do koncového mozku, zůstává sídlo reflexního zrakového (přední pár hrbolků) a sluchového (zadní pár) přepojovacího centra.

Tegmentum mesencephali – okrsky šedé hmoty jsou geneticky i funkčně součástí šedé hmoty prodloužení míchy (*tegmentum myelencephali*).

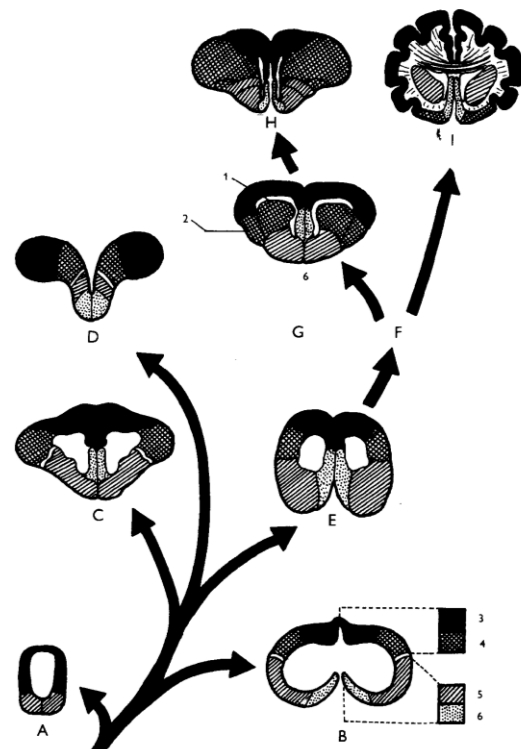
Mezimozek (*diencephalon*) – význam ve vývoji od plazů k savcům, nejdůležitější přepojovací centrum dostředivých i odstředivých drah mezi koncovým mozkem a nižšími patry. Embryonální vychlípenina – sítnice, zrakový nerv. Dorzální vychlípenina – *parietální a pineální orgán* (mihule – nepárová oka). Pineální orgán – šišinka, parietální orgán jako oko u haterie, některých ještěřů, jinak zaniká.

Bazální část mezimozku – hypotalamus (*hypothalamus*) s humorální činností, jinak vegetativní centrum spánku, termoregulace, hospodaření s vodou, biologických oscilací i zimního spánku. Stopkatě přisedá podvěšek mozkový (*hypophysis cerebri*) s *neurohypophysis*.

Koncový mozek (*telencephalon*) –

v průběhu fylogeneze prodělal největší změny. Funkci čichového mozku u kruhouústých a paryb – hladké polokoule (*hemispheria cerebri*) s rostrálními čichovými laloky (*bulbi olfactorii*). Čich – fylogeneticky nejpůvodnější smysl. Od obojživelníků – kumulace nadřazených center – narůstání hmoty obou hemisfér (*telencephalizace*), seskupování těl neuronů do pláště (*pallium*), dál diferenciace na *palaeopallium* (ventrolaterálně) a *archipallium* (dorzomediálně od mozkových komor). Od plazů mezi nimi *neopallium*, mohutní u savců (zatlačuje *paleopallium* na bazální a *archipallium* na mediální stranu hemisfér).

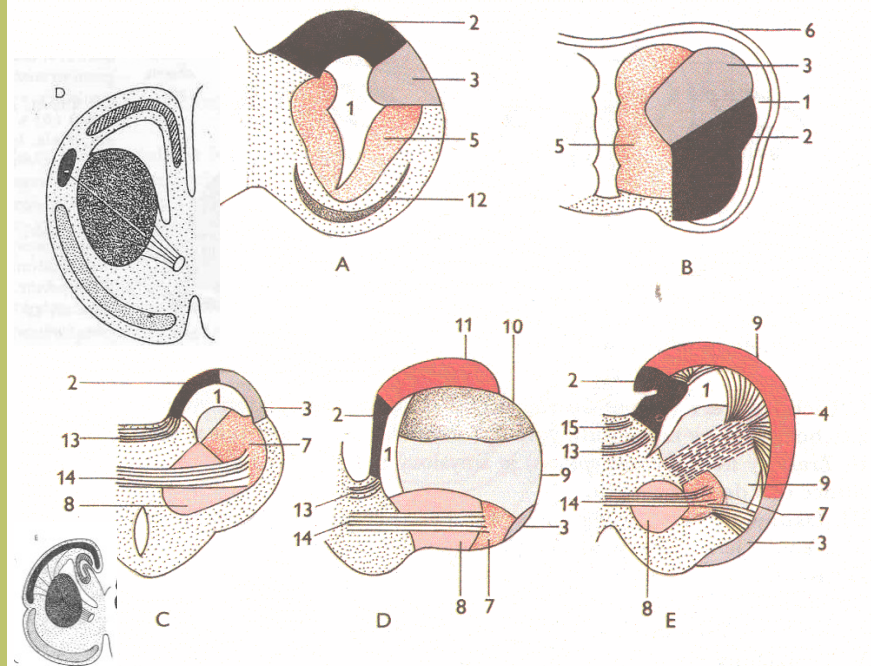
Obr. 28 Vývoj hemisfér koncového mozku obratlovců. A – mihule, B – bazální čelistnatec, C – žralok, D – bichir, E – obojživelník, F – primitivní amniot, G – plaz, H – pták, I – savec. 1 – dorzální komorový hřeben, 2 – hruškovitý lalok (*piriform*), 3 – dorzální a mediální *pallium*, 4 – laterální *pallium*, 5 – *striatum*, 6 – *septum* (5 + 6 = *subpallium*). Podle Kardonga (2002).

Koordinace nervové činnosti v neopaliu, u živorodých savců mezipolární spoj – kalózní těleso (*corpus calosum*). Těla neuronů v paliu – do povrchových vrstev – kůra (*cortex*). Jednoduchá stavba *paleo-* a *archicortexu* = *hippocampus*, *neocortex* – šest vrstev těl neuronů. Stěhování nejvyšších nadřazených center mozku – primáti – VNČ: narůstání hmoty neokortexu (neokortikalizace) – kritérium evoluční vyspělosti (3 vrcholy: sloni, delfíni, člověk).

Tloušťka kortexu je stálá: 1 – 10 mm → možné rozrůstání – rozrýhování (gyrifikace). Ryby, obojživelníci – jednotné bazální ganglion – žíhané těleso (*corpus striatum*). Následné rozrůstání neopalia lokalizuje bazální ganglia dovnitř hemisféry.

Plazi – svazky bílé hmoty je rozštěpí na *archistriatum* (lateroventrální), *paleostriatum* (medioventrální) a *neostriatum* (dorzální). U ptáků dominuje žíhané těleso, palium tvoří malé úseky na povrchu. Savci – malé žíhané těleso s komunikační funkcí. U ryb nacházíme tzv. everzní mozek, kde bazální ganglia a palium tvoří jednotnou morfologickou strukturu, která vytlačuje mozkovou komoru na povrch, krytou pouze epiteliální ploténkou.

Obr. 44: Schéma frontálního řezu pravou hemisférou koncového mozku obratlovců, znázorňující evoluci pláště a bazálního ganglia. A - paryby. Pravděpodobně výchozí stav s dobře vyvinutou čichovou kůrou na bázi mozku. B - everzní mozek kostnatých ryb (komory na povrchu mozkové hmoty) stojí stranou vývoje k čtyřnožcům. C - plazi. Bazální ganglion je rozštěpené svazky bílé hmoty. Objevuje se nová struktura - neostriatum. Neopálieum ještě schází. D - ptáci řešili zvětšení mozku zvětšováním struktur striata. Hyperstriatum ventrale a dorsale funkčně zřejmě supluje neopálieum savců. E - savci. Také savčí neostriatum je rozštěpené svazky bílé hmoty (capsula interna), které přicházejí z nové části kůry - neopáliea, do něž se u savců postupně soustřeďují všechny nadřazené funkce mozku. Vzniká i nový, neopálieální spoj - corpus callosum, typický pouze pro savce. 1 - mozková komora, 2 - archipallium, 3 - palaeopallium, 4 - neopallium, 5 - bazální ganglion, 6 - epiteliová vrstva, 7 - archistriatum, 8 - palaeostriatum, 9 - neostriatum, 10 - hyperstriatum ventrale a dorsale (11), 12 - šichová kůra, 13 - commissura pallii (spojuje archipálieální struktury obou hemisfér), 14 - commissura rostralis (spojuje struktury pravého a levého bazálního ganglia), 15 - corpus callosum (spojuje struktury neopáliea obou hemisfér). Úpraveno podle Portmanna, 1965.

Mozkové (hlavové) nervy

(10, 12 párů)

- 1. čichový**
- 2. zrakový**
- 3. okohybný**
- 4. kladkový**
- 5. trojklanný**
- 6. odtažný**
- 7. lícní**
- 8. rovnovážně-sluchový**
- 9. jazykohltanový**
- 10. bloudivý**
- 11. přídatný**
- 12. podjazykový**

Členění:

n. smyslové (1, 2, 8) - hlavový původ

n. branchiální (5, 7, 9, 10, 11)

n. oční koule (3, 4, 6)

míšní původ (12)

Vegetativní nervová soustava (antagonisté)

Sympatikus

– stimuluje somatickou činnost, tlumí vegetativní činnost, ústředí v hrudní a bederní míše, ganglia u páteře

Parasympaticus

– opak: podporuje metabolismus, tlumí celkovou aktivitu, ústředí v jádrech 2., 7., 9. a 10. hlavových nervů a křížové míše (u amniot)

SMYSLOVÉ orgány

primární (modifikované neurony)

sekundární (modifikované epiteliální buňky)

Interoreceptory (včetně proprioreceptorů)

Exteroreceptory

Mechanoreceptory

Volná nervová zakončení (bolest)

Hmatová tělíska

Postranní čára – kanálky ploutvovců a larev obojživelníků
s neuromasty

Rovnovážný a sluchový orgán

Vnitřní, střední a zevní ucho

Rovnovážný – váček diferencovaný v utriculus, sacculus a lagenu. Z utriculu 3 (2) polokružné chodby s ampulemi a ostrůvky sekundárních smyslových buněk. Endolymfa. Zrychlení – *macula utriculi a sacculi*, změna polohy hlavy – *cristae ampulares*.

Sluchový – protahovaná lagena (hlemýžď savců) – dvě komunikující chodby – Cortiho orgán

Nervosvalová a šlachová vřeténka

Chemoreceptory

Čich - primární, párové čichové jamky.

Přídatný (Jacobsonův) orgán – vjem pachů ze slin

Chuť – sekundární, chuťové pohárky, 4 podněty.

Fotoreceptory

Oko komorové, inverzní – 3 vrstvy. Rhodopsin

Termoreceptory

Elektroreceptory

Magnetoreceptory

SMYSLOVÉ orgány

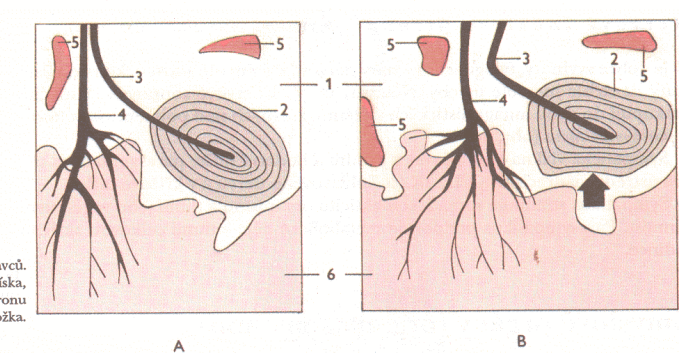
- komunikace organismu obratlovce s vnějším i vnitřním prostředím

primární (modifikované neurony)

sekundární (modifikované epiteliální buňky)

Interoreceptory (včetně proprioreceptorů)

Exteroreceptory

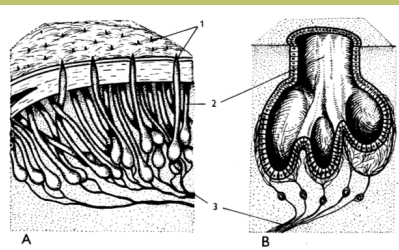
Obr. 48: Vater-Paciniho smyslové tělísko jako příklad jednoduchého mechanoreceptoru z kůže savců. A - klidový stav, B - po deformaci, vyvolávající akční potenciál. 1 - kůže, 2 - lamely hmatového tělíska, u nichž směr deformace vyvolávající akční potenciál je znázorněn šipkou, 3 - dendrity neuronu napojeného na smyslové tělísko, 4 - volná nervová zakončení v kůži, 5 - krevní cévy kůže, 6 - pokožka. Upraveno podle Schadého, 1969.

Mechanoreceptory

Volná nervová zakončení - nejjednodušší, v kůži (bolest)

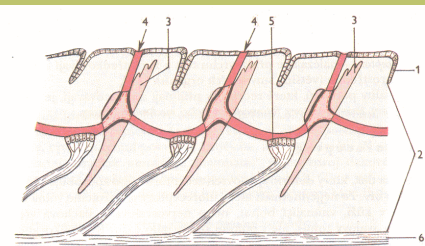
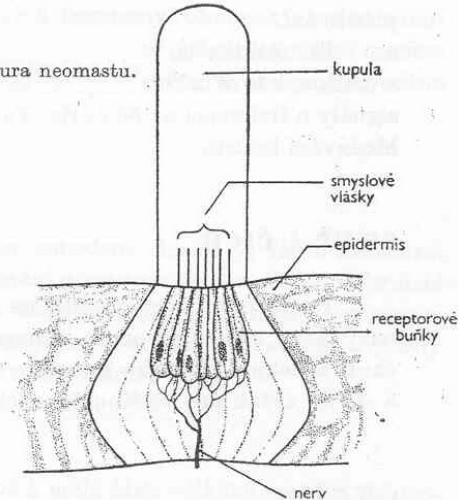
Hmatová tělíska (Meissnerova, Vater-Paciniho, Herbstova, Merkelovy terčky se sekundárními smyslovými buňkami, senzitivní aparáty somatických a sinusových chlupů)

Proudový orgán – kanálky ploutvovců a larev obojživelníků s neuromasty (u ryb postranní čára)

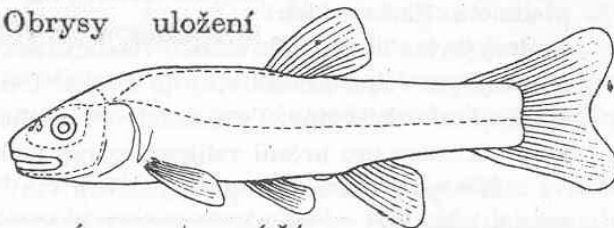
Modifikované neuromasty – elektroreceptory paryb a ryb (**Lorenziniho ampuly** příčnoústých)

Struktura neomastu.

Obr. 49: Schematický řez kůží kostnaté ryby v oblasti postranní čáry. 1 - pokožka, 2 - škála, 3 - šupiny, 4 - kanálek postranní čáry, 5 - neuromasty, 6 - ramus lateralis nervi vagi inervující neuromasty. Orig.

Obrisy uložení

orgánu postranní čáry.

Rovnovážný a sluchový orgán

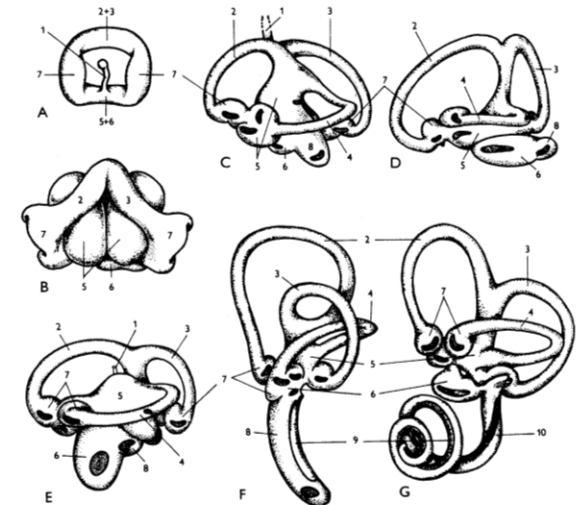
Vnitřní, střední (od obojživelníků)
a zevní ucho (od plazů)

Rovnovážný – váček diferencovaný

v utriculus, sacculus a lagenu.

Z utriculu 3 (2,1) polokružné chodby
s ampulemi a ostrůvky sekundárních
smyslových buněk – *cristae ampulares*.

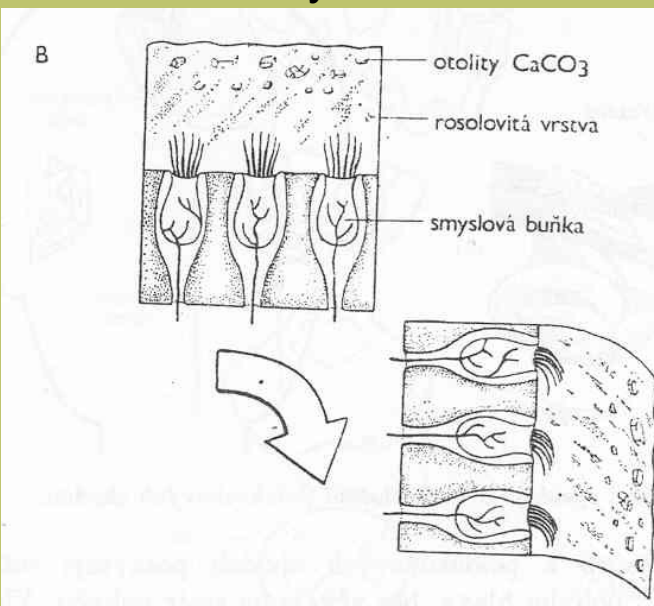
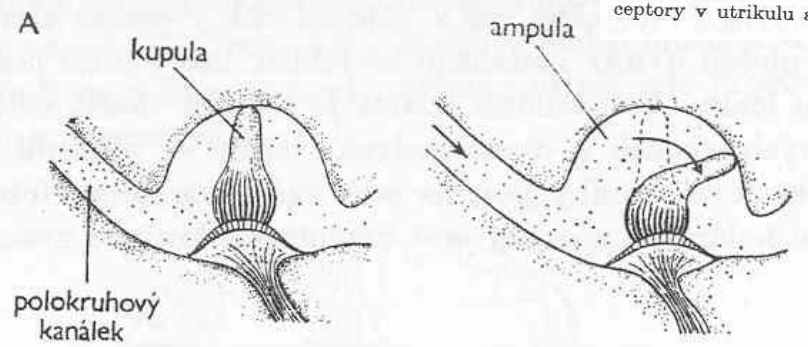
Endolymfa. Zrychlení a otáčivé pohyby
hlavy.

Obr. 34 Blanitý labyrint vnitřního ucha. A – sliznatky (Myxinoidea), B – mihule (Petromyzontida), C – pařby (Chondrichthyes), D – paprskoploutvé ryby (Actinopterygii), E – bezocasí obojživelníci (Anura), F – ptáci (Aves), G – savci (Mammalia). 1 – ductus endolymphaticus, 2 – přední, 3 – zadní a 4 – boční polokružná chodba, 5 – utriculus, 6 – sacculus, 7 – ampuly polokružných chodeb, 8 – lagena, 9 – papilla basilaris, resp. Cortiho orgán, 10 – hlemýžď (cochlea). Oblasti se smyslovými buňkami (maculae) jsou ohraničeny a vtečkovány.

Změna polohy hlavy – *macula utriculi a sacculi, m. neglecta*
(ryby, obojživelníci) s rosolovitou vrstvou s drobnými
statokoniemi (velkými otolity paprskoploutvých ryb).

Obr. 195. A – Kupula v polokružné chodbě. B – Receptory v utriculu a sakulu.

Sluchový – protahovaná **lagena** (od obojživelníků, dlouhý slepý kanál – plazi, ptáci, spirálovitě stočený blanitý hlemýžď savců).

Hlemýžď se smyslovými buňkami (vláskovité b.) → základ Cortiho orgánu pro vnímání zvukových vibrací (*macula lagenae* zaniká). Závěs blanitého hlemýžďe v kostěném – rozdělení na dvě chodby: - dorzální (předsíňovou)
- ventrální (bubínkovou).

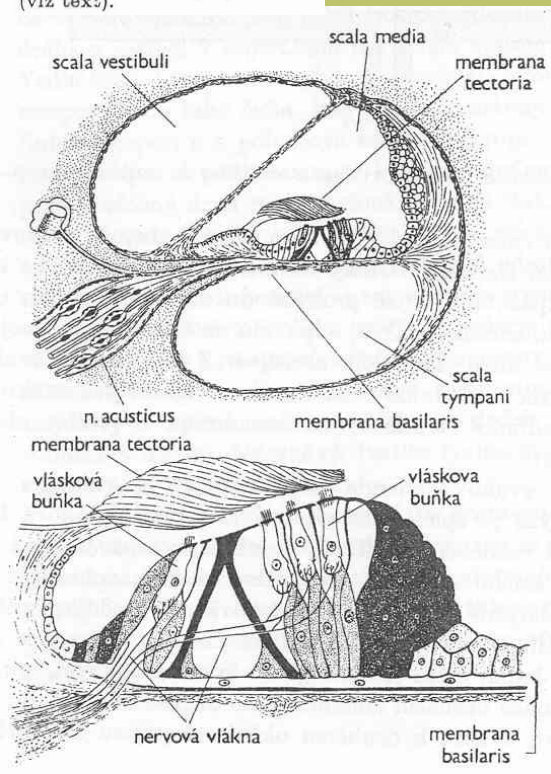
Obě chodby komunikují se středoušní dutinou u bazálního závitů: chodba předsíňová (*scala vestibuli*) **oválným okénkem** a chodba bubínková (*scala tympani*) **kruhovým okénkem**

hlemýžďovým. Na vrcholu hlemýžďe – spojení chodeb otvůrkem (*helicotrema*), který vyrovnává vibrace perilymfy. Do předsíňového okénka zapadá **kolumela (třmínek)** – přenos vibrací ze sluchových kůstek na perilymfu v předsíňové chodbě.

Nestlačitelnost perilymfy přenáší kmitání až na bubínek hlemýžďového okénka k vyrovnávání tlaků. Kmitání perilymfy rozechvívá určitý úsek *m. tectoria*, která dotykem dráždí sluchové buňky.

Tvar hlemýžďe – na příčném řezu trojúhelníkovitý. Strop - *membrana vestibularis (Reisneri)* – odděluje ho od předsíňové chodby. Dno s Cortiho orgánem – *membrana basilaris* odděluje ho od chodby bubínkové.

Obr. 209. Průřez vnitřním uchem (nahore). Dole detail uložení smyslových vláskových buněk. (Tyto spolu s podpůrnými strukturami tvoří tzv. Cortiho orgán.) Horní (*scala vestibuli*) a dolní kanálek (*scala tympani*) jsou vyplněny perilymfou; mezi nimi je *scala media* vyplněná endolymfou. Na obrázku se vlásky smyslových buněk nedotýkají krycí membrány, ve skutečnosti jsou však k ní těsně připojeny (viz text).

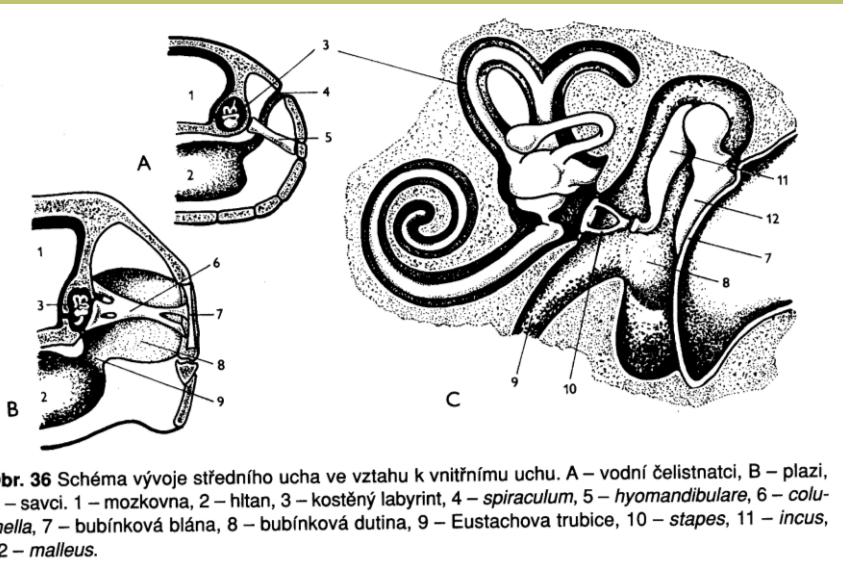
Vývoj středoušní dutiny ze spirakula,
sluchových kůstek z žaberního aparátu.

Kolumela (*columella*) – jediná sluchová kůstka u většiny
obojživelníků, plazů a ptáků

→ u savců změna v **třmínek (*stapes*)** - zapadá do

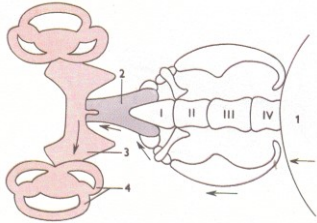
předsíňového okénka. Na něj se napojuje
kovadlinka (*incus*) a nejlaterálnější
kladívko (*malleus*) naléhá na **bubínek**,
který odděluje středoušní dutinu od
zevního ucha.

Spojení dutiny středního ucha
s trávicí trubicí (Eustachova trubice)

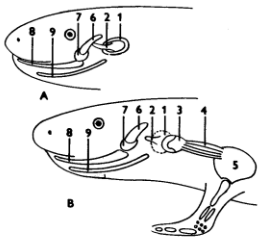

Obr. 36 Schéma vývoje středního ucha ve vztahu k vnitřnímu uchu. A – vodní čelistnatci, B – plazi, C – savci. 1 – mozkovna, 2 – hltan, 3 – kostěný labyrint, 4 – *spiraculum*, 5 – *hyomandibulare*, 6 – *columella*, 7 – bubínková blána, 8 – bubínková dutina, 9 – Eustachova trubice, 10 – *stapes*, 11 – *incus*, 12 – *malleus*.

Zevní ucho: chrupavčitý boltec + zevní zvukovod (končí u bubínku)
(rozdílná délka – krátký – někteří plazi, ptáci). Rozdíly v kvalitě sluchu
– dobře savci, ptáci, slaběji plazi a obojživelníci
(lidské ucho: 16 – 20 000 Hz, ultrazvuk [až 175 000 Hz] slyší někteří
obratlovci jako letouni a kytovci (hmyzožravci!) pro orientaci).

Obr. 56: Schéma Weberova aparátu kaprovitých ryb. I až IV - první čtyři modifikované obratle, 1 - stěna plynového měchýře, 2 - perilymfatický vak vnitřního ucha, 3 - endolymfatický vak vnitřního ucha, 4 - polokružné chodby blanitého labyrintu. Šípky znázorňují směr šíření vibrací. Podle Romera, 1971.

Obr. 55: Schéma znázorňující přenos vibrací u larev (A) a dospělých obojživelníků (B) na perilymfu vnitřního ucha. 1 - přední okénko, 2 - plectrum, 3 - operculum, 4 - m. opercularis, 5 - lopatka a přední končetina, 6 - squamosum, 7 - quadratum, 8 - dentale, 9 - hyoideum. Upraveno podle Romera, 1971.

Ryby - zvláštní systém (kaldné vody): zvuky pomocí kloubů a svalů na plynovém měchýři, vjemy na *macula sacculi*. Přenos z rezonujícího plynového měchýře na perilymfu – Weberův aparát (u různých skupin) – modifikace prvních obratlů a žeber, spojující okénko perilymfatického prostoru a plynového měchýře. Ryby bez: až 600 Hz, s Weberovým aparátem: až 7 000 Hz (např. kaprovité).

Ocasatí obojživelníci: specializovaný převodní systém, redukce středoušní dutiny a bubínku, někdy i kolumely → nahrazena plochým operkulem (*operculum*)

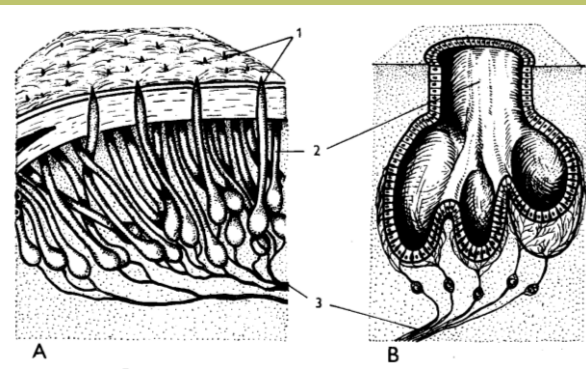
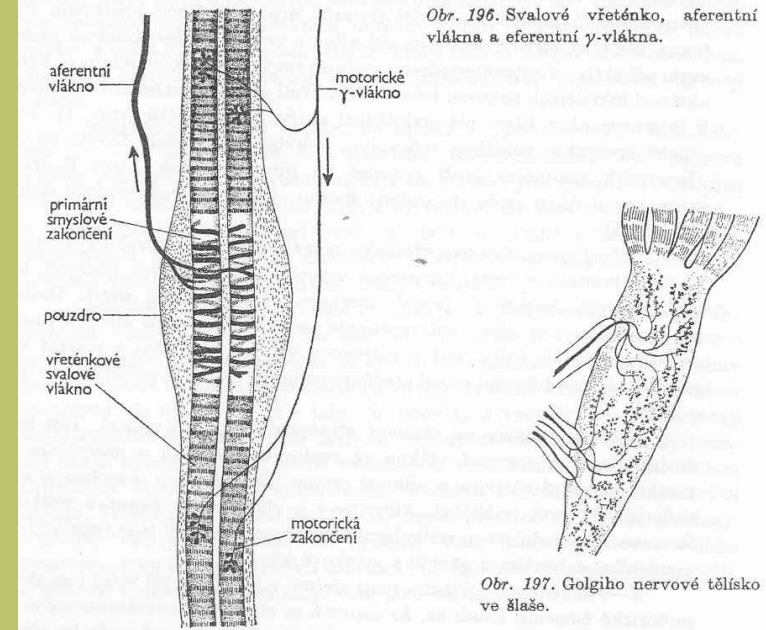
Larvy: přenos chvění ze spánkové kosti pomocí plektra (*plectrum*) – zapadá do okénka perilymfatického prostoru
 Dospělci suchozemští: registrace otřesů půdy přes přední končetinu, lopatkové pásmo je spojeno rezonančním svalem (*musculus opercularis*) s operculem zapadajícím do předsíňového okénka. Samotná smyslová papila (*macula amphibiorum*) v sakulu.

Rovnovážný aparát vnitřního ucha je vyvinut u všech obratlovců, sluchový (akustický orgán) pouze u suchozemských obratlovců. Střední ucho od obojživelníků, vnější ucho u Amniot.

Nervosvalová a šlachová vřeténka

Interoreceptory

Svalové vřeténko vnímá jak pasivní natažení svalu (aférentní nervová zakončení), tak i stah svalu (γ -vlákna), šlachové vřeténko natažení šlachy při kontrakci svalu.

Elektroreceptory

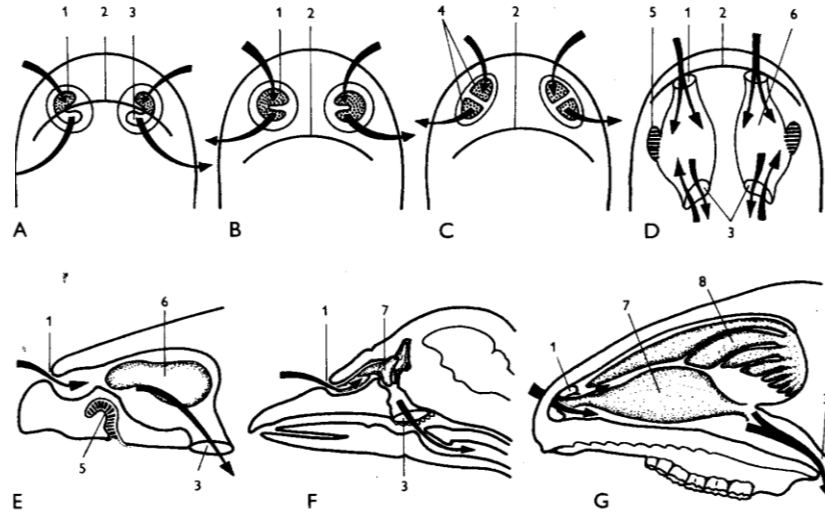
– vodní obratlovci v kůži (pozměněné neuromasty – viz dříve, Lorenziniho ampuly příčnoústých)

Termoreceptory

– Krauseho (chlad) a Ruffiniho (teplo) tělíska v kůži.
Citlivý infrasenzor chřestýšů a hroznýšů (rozdíl 0,003 °C),
případně upírů na bázi volného zakončení v kůži.

Magnetoreceptory – speciální recepce magnetického pole (mořské želvy, tažní ptáci, někteří vodní a podzemní savci)

Obr. 32 Schematické znázornění nozder a čichových dutin některých obratlovců. A – hypotetický vznik vnitřních nozder u svaloploutvých (Sarcopterygii), B – paryby (Chondrichthyes), C – paprskoploutvé ryby (Actinopterygii), D – žáby (Anura), E – šupinatí (Squamata), F – ptáci (Aves), G – savci (Mammalia). 1 – vnější nozdra, 2 – okraj úst, 3 – vnitřní nozdra, 4 – dvě vnější nozdry, 5 – Jacobsonův orgán, 6 – nosní dutina, 7 – nosní skořepa, 8 – čichové bludiště (*ethmoturbinalia*). Šipky znázorňují vdechovaný proud vody nebo vzduchu.

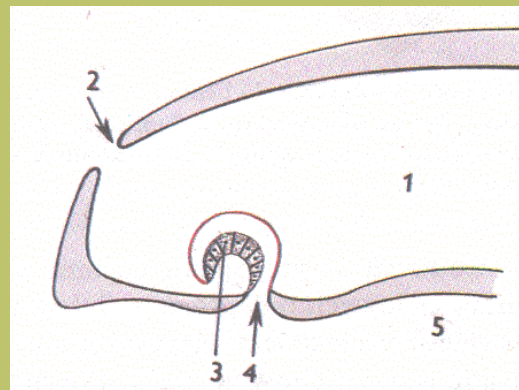
Chemoreceptory

Čich – primární,

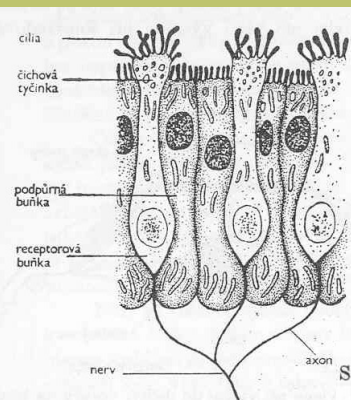
nepárové (mihule) a párové čichové jamky.

Přídavný (Jacobsonův) orgán

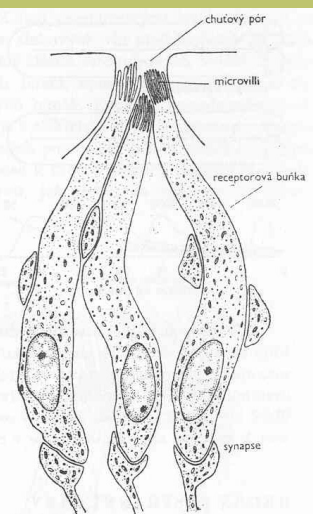
– vjem pachů ze slin (obojživelníci, šupinatí plazi a někteří savci (flémování), chybí želvám, krokodýlům, ptákům a některým savcům)

Obr. 59: Schéma sagitálního řezu nosní dutinou ještěrky s vomeronazálním orgánem. 1 - nosní dutina, 2 - nozdra, 3 - smyslové epitel vomeronazálního orgánu, 4 - ductus nasopalatinus, 5 - dutina ústní. Zjednodušeno podle Grassého, 1954.

Skladba čichového epitelu.

Chuťový pohárek v jazyku.

Chuť – sekundární,

chuťové pohárky, 4 podněty.

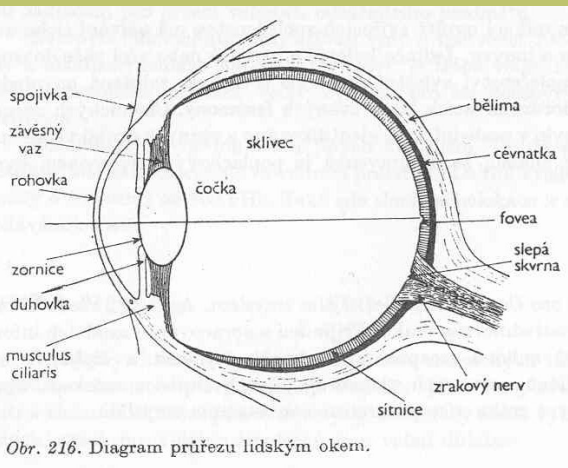

Fotoreceptory

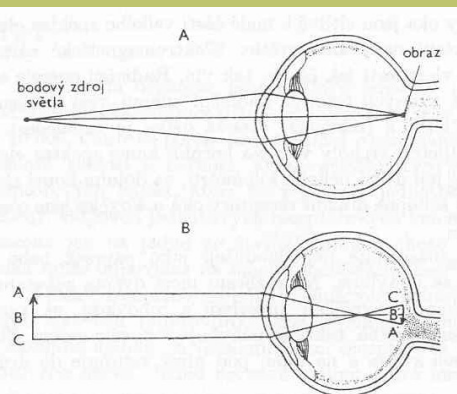
Oko komorové, inverzní – 3 vrstvy. Rhodopsin a iodopsin: transformace světelného záření na elektrickou energii vzruchu.

Temnostní živočichové:

- redukce očí (některé ryby, macarát, slepec, krtek)
- teleskopické oko s konvexně vyklenulou rohovkou a válcovitým bulbem (sovy), případně přídatnou sítnicí (hlubinné ryby)
- další vrstva buněk (*tapetum lucidum*) se zrny guaninu mezi pigmentovanou sítnicí a cévnatkou, odrážející prošlé světelné paprsky zpět na fotoreceptory → zesílení zrakového vjemu ("svícení" očí).

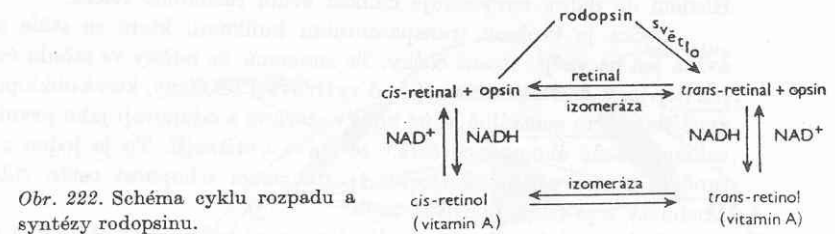
Obr. 216. Diagram průřezu lidským okem.

Dioptrický aparát oka – (rohovka, čočka, sklivec, komorový mok) usměrňuje paprsky, doostřuje obraz (akomodace).

Obr. 217. Refrakce (ohýbání) paprsků světla světlolomným zařízením oka. A – Zdrojem světla je bod. B – Zdrojem světla je předmět složený z mnoha bodů.

Pomocný aparát oka: svaly pro pohyb oční koule

Obr. 222. Schéma eyklu rozpadu a syntézy rodopsinu.

Oko kostnatých ryb – zaostřeno na krátkou vzdálenost,
na dálku – posun kulovité čočky po optické ose k sítnici.

Oko paryb, obojživelníků a amniot - zaostřeno na dálku, vidění na blízko:

- přitažení čočky k rohovce (žraloci, obojživelníci, hadi)

- změna tvaru čočky (amniota bez hadů)

- plazi a ptáci: přímý tlak smrštěného řasnatého

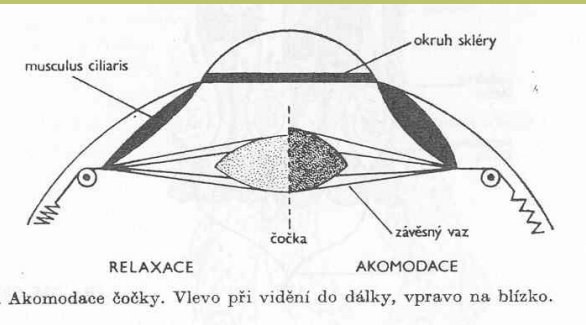
- tělesa na obvod čočky. Zpět: vlastní elastičností

- savci: stah řasnatého tělesa uvolňuje tah

- závěsného aparátu, čočka se přirozenou

- pružností vyklene. Zpět: po ochabnutí

- řasnatého tělesa tah závěsného aparátu

Ochrana očí – víčka (2 – horní a dolní, + 3. mžurka), slzné žlázy
(+ mazové i pachové)

Nepárové temenní oko

(primitivní formy - mihule, haterie, někteří ještěři) – nikdy plný vývoj

ENDOKRINNÍ žlázy (*glandulae sine ductibus*)

bez vývodu, inkrety (hormony) vyplavovány nebo odváděny po neurosekretorických drahách do krevního řečiště

- samostatné (štítná žláza, nadledvinky, příštitné žlázy)
- součást jiných orgánů (h., p. m., š., L. o., g., placenta s., urofýza ryb).

Hypotalamus (*hypothalamus*)

- hormony (*vasopresin a ocytocin*) – do neurohypofýzy
- hypotalamické uvolňovací faktory -> do adenohypofýzy

Podvěsek mozkový (*hypophysis cerebri, glandula pituitaria*)

U všech obratlovců, 2 části:

A) nervová část (*neurohypophysis*) – rezervoár hormonů

B) žlázová část (*adenohypophysis*)

Hormonální činnost je řízena komplexem hypotalam. uvolňovacích faktorů.

Šišinka (*epiphysis cerebri, glandula pinealis*)

melatonin – ovlivňuje rytmicitu a tím i rozmnožování.

Štítná žláza (*glandula thyreoidea*)

U savců: *tyroxin, trijodtyroxin a kalcitonin* regulují bazální metabolismus.

Příštitné žlázy (*glandulae parathyreoidea*)

ultimobranchiální tělíška – ploutvovci (až obojživelníci),

savci – inkorporace štítnou žlázou

epiteliální tělíška – tetrapodi

Parathormon – zvyšuje hladinu Ca^{2+} v krvi (antagonista kalcitoninu).

Nadledviny (*glandulae suprarenales*)

Stavba: savčí – kůra + dřeň, nižší (ploutvovci) – samostatné

A) kůra (*cortex*, **interrenální orgán** ploutvovců) – mezodermální původ
- *mineralo-* a *glukokortikoidy* – metabolismus

androgeny – řídí druhotné pohlavní znaky

B) dřeň (*medulla*, **suprarenální orgán** ryb) – ektodermální původ, ostrůvky buněk (ryby) se druhotně stěhují do interrenálního orgánu (obojživelníci, plazi, ptáci) – *adrenalin*, *noradrenalin* – reguluje metabolismus tuků, glykogenu, krevního tlaku, srdeční akce. Noradrenalin navíc mediátor na synapsích sympatiku.

Langerhansovy ostrůvky (*insulae pancreaticae*)

Shluky buněk ve stěně předního střeva (kruhoústí, kostnaté ryby), parenchymu slinivky břišní (tetrapodi) – *inzulín*, *glukagon* - regulují hladinu krevního cukru

Gonády

Zdroj pohlavních hormonů (činnost gonád, růst, pohlavní dospívání)

Varlata (*testes*) x Vaječníky (*ovaria*). Placenta

Urofýza (*neurohypophysis spinalis caudalis*)

kaudální část míchy ryb – regulace obsahu solí v krvi, sekrece plynů do měchýře

Brzlík - vývoj imunitních reakcí organismu.

Žlázy s VNITŘNÍ SEKRECÍ (endokrinní)

bez vývodu, **samostatné** (štítná žláza, nadledvinky, příštítné žlázy) nebo **součást jiných** orgánů (hypotalamus, podvěsek mozkový, šišinka, Langerhansovy ostrůvky slinivky břišní, gonády, placenta savců, urofýza ryb).

Inkrety (**hormony**) – druhově nesespecifické, vysoce účinné látky, které v malých množstvích stimulují nebo inhibují metabolismus látek podle vnějších a vnitřních podmínek prostředí organismu) jsou vyplavovány přímo nebo odváděny po neurosekretorických drahách do krevního řečiště.

Funkčně - harmonický celek srovnatelný s řídicí funkcí nervové soustavy. Evoluce málo známá, pravděpodobně starý systém.

Hypotalamus (*hypothalamus*)

Hormony (*vasopresin a ocytocin*) jsou produkovány několika diferencovanými oblastmi (*jádry*) mezimozku. Vasopresin (*antidiuretický hormon*) reguluje objem tělních tekutin, ocytocin působí na mléčnou žlázu a svalovinu dělohy. Doprava po neurosekrečních drahách do neurohypofýzy, odtud později vyplavovány.

Druhá skupina – hypotalamické uvolňovací faktory → do adenohipofýzy, řídí její činnost.

Podvěsek mozkový (stopkatě pod mezimozkem)

U všech obratlovců → důležitý, fylogeneticky starý. Histologicky i funkčně 2 části:

A) nervová část (*neurohypophysis*) – vychlípenina mezimozku v oblasti hypotalamu, rezervoár hormonů

B) žlazová část (*adenohypophysis*) – vychlípenina stropu ústní dutiny.

Hormonální činnost je řízena komplexem hypotalamických uvolňovacích faktorů.

Šišinka (epifýza)

Stopkatá vychlípenina stropu mezimozku (*epitalamu*) ptáků a savců.

Ryby, obojživelníci a plazi – homologie s pineálním orgánem (původně světločivná funkce). Řízení biologických oscilací, *melatonin* – ovlivňuje rozmnožování.

Štítná žláza

Z dna žaberního vaku (?homologie s endostylem?), nepárová u ryb, plazů a savců, u obojživelníků, ještěrek a ptáků ze 2 vaků. U ryb pod žaberním vakem na *aorta ventralis*, u tetrapodů ventrálně od průdušnice v oblasti krku. ?Původně exokrinní s vývodem do trávicí trubice.

U savců: *tyroxin*, *trijodtyroxin* a *kalcitonin* regulují bazální metabolismus.

Příštitné žlázy – epiteliální tělíška (tetrapodi)

Derivát 3. a 4. páru embryonálního hltanového váčku.

Ocasatí obojživelníci - u druhého tepenného oblouku, u žab pod *vena jugularis externa*, u plazů u brzlíku, u ptáků a savců u štítné žlázy.

Parathormon – zvyšuje hladinu Ca^{2+} v krvi

Ultimobranchiální tělíska (ploutvovci)

Derivát posledního embryonálního hltanového váčku. Paryby, ?kostnaté ryby, obojživelníci. Savci – inkorporace štítnou žlázou.

Calcitonin (antagonista parathormonu).

Nadledviny

Párové čepičky nad ledvinami (u savců), u plazů a ptáků - podélná tělesa u gonád, u obojživelníků v pruzích blízko ledvin, u ryb – ostrůvkovité shluky buněk.

Stavba: savčí - kůra + dřeň, nižší (ploutvovci) – samostatné

A) kůra (*cortex*, interrenální orgán ploutvovců) – mezodermální původ

- *mineralo-* a *glukokortikoidy* - metabolismus

- *androgeny* – řídí druhotné pohlavní znaky

B) dřeň (*medulla*, suprarenální orgán ryb) – ektodermální původ (chromafinní buňky neurální lišty), ostrůvky buněk (ryby) se druhotně stěhují do interrenálního orgánu (obojživelníci, plazi, ptáci)

- *adrenalin*, *noradrenalin* – regulátor metabolismus tuků, glykogenu, krevního tlaku, srdeční akce. Noradrenalin navíc mediátor na synapsích sympatiku.

Langerhansovy ostrůvky (*insulae pancreaticae*)

Shluky buněk ve stěně předního střeva (kruhoústí, kostnaté ryby), parenchymu slinivky břišní (tetrapodi).

- *inzulín*, *glukagon* – regulují hladinu krevního cukru

Gonády

Zdroj pohlavních hormonů (činnost gonád, růst, pohlavní dospívání)

Varlata (*testes*)

Vaječníky (*ovaria*)

Urofýza (*neurohypophysis spinalis caudalis*)

Skupiny buněk v kaudální části míchy většiny ryb. Odvod po neuritech, ?složení?, regulace obsahu solí v krvi, sekrece plynů do měchýře.

Brzlík

zvláštní (dočasná) žláza, vývoj imunitních reakcí organismu.

DRUHOTNÁ TĚLNÍ dutina (*coelom*)

Fylogeneticky jedna z nejpůvodnějších struktur – odvozena od **enterocoelního vychlípení a izolace gastrálních kapes** dutiny žahavců.

Výstelka (*coelothel* – mezoderm)

- laterálního listu → **svalový vak**

- mediálního (viscerálního) listu → **svalovina a závěs (*mesenterium*) střeva**

Další orgány coelothelového původu:

- **primární stěna cév**

- **proximální část metanefridií (→ ledviny obratlovců)**

- **gonády**

Původní funkce coelomu - hydrostatický skelet

S vývojem chordy → **coelom = dutina pro útrobní orgány**

Coelom ploutvovců – izolace kraniální části - **osrdečníku (*cavum pericardii*)**

Tetrapodi - další redukce původního coelomu – **vrůstání plic (+ vzdušných vaků).**

Ptáci + savci:

- původní dutina břišní (*peritoneální*) s útrobními orgány

- osrdečník se srdcem (*pericardiální*)

- dutina okolo plic (*pleurální*).

Mezi pleuroperikardiální a peritoneální dutinu savců – vrůst svaloviny krčních myotomů → **bránice (*diaphragma*) – hlavní dýchací sval.**

Šourek savců - vychlípenina břišní části coelomu.

DRUHOTNÁ TĚLNÍ DUTINA (*coelom*)

Fylogeneticky jedna z nejpůvodnějších struktur – již ramenonožci (*Brachiopoda*) ve spodním karbonu (570 mil. let).

Vzniká *enterocoelním* vychlípáním a izolací *gastrálních* kapes dutiny žahavců.

Kaudální proliferace kapes → vznik jednotlivých coelomových váček.

Výstelka (*coelothel* mezoderm)

- laterálního (parietálního, somatického) listu →
svalový vak (somatopleura obratlovců)

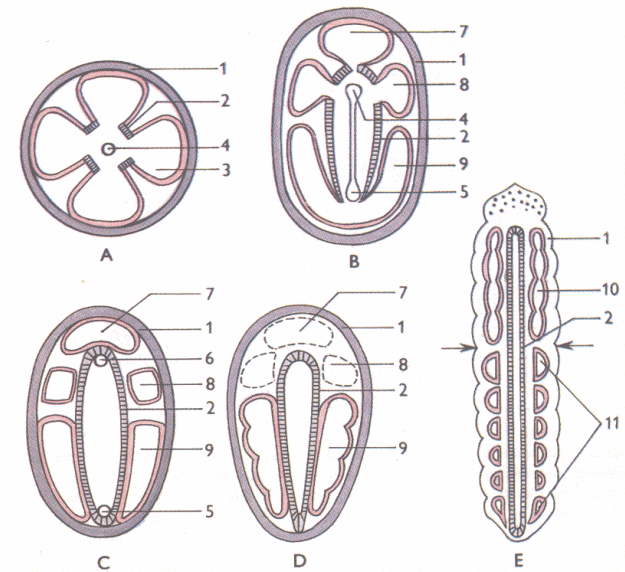
- mediálního (viscerálního) listu →
svalovina a závěsy (*mesenteria*) střeva

(splanchnopleura obratlovců)

Typické coelothelové přepážky (dissepimenta) v místě dotyku sousedních váček.

Další orgány coelothelového původu:

- primární stěna cév
- proximální část metanefridií (→ ledviny obratlovců)
- gonády

Obr. 62: Remaneho představa vzniku coelomu z gastrálních kapes entodermu žahavců. A - schéma čtyřčetného žahavce na příčném řezu reprezentuje výchozí stav, B - vznik trimerního a bilaterálně symetrického mnohobuněčného živočicha s diferencovanými gastrálními kapsami entodermu v coelomové váčky. Současně je znázorněna i Remaneho představa vzniku řitního otvoru odštěpením od prvoúst. C - trimerní živočich, u něž se izolované gastrální kapsy přeměnily v proto-, mezo- a metacoel. D - stadium s redukováným proto- a mezocoelem a s naznačenou proliferací metacoelových váček. E - stadium kroužkovce s počínající (larvální, deutometamerní) segmentací coelomu v přední části a s adultní (tritometamerní) segmentací coelomu v zadní části těla. Hranice mezi larvální a adultní metameríí je vyznačena šipkami. 1 - ektoderm, 2 - entoderm, 3 - gastrální kapsa, 4 - prvoústa, 5 - řitní otvor, 6 - ústní otvor, 7 - protoceol, 8 - mezocoel, 9 - metacoel, 10 - deutometamerie, 11 - tritometamerie. Upraveno podle Remaneho et al., 1976.

TRÁVICÍ soustava

Funkce:

- přijímání potravy
- transport potravy
- mechanické zpracování potravy
- chemické zpracování tráveniny
- vstřebávání živin (cukry, tuky, bílkoviny)

Oddíly trávicí soustavy:

- ústní dutina
- hltan + jícn
- žaludek
- střevo - tenké (dvanáctník, lačník, kyčelník)
  - tlusté
- trávicí žlázy
- konečnickový (kloakální úsek)

TRÁVICÍ soustava

Dobře vyvinuta, energetické náklady kryjí z potravy. Původně mikrofágové (*Ostracodermi*, nyní minohy).

S vývojem čelistí dravci, všežravci, rostlinná potrava – býložravci, druhotně opět mikrofágové (kytovci).

Rozdíly ve stavbě v závislosti na potravní specializaci, přesto společný embryonální základ: ektodermální **stomodeum** (→ ústní dutina) + entodermální **střevo** (přední, střední se 2 trávicími žlázami – játra */hepar/* a slinivka břišní */pancreas/* a zadní část) + ektodermální **proctodeum** (→ část kloaky, konečníku).

Jednotná stavba stěny trávicí trubice (entodermální původ) :

sliznice

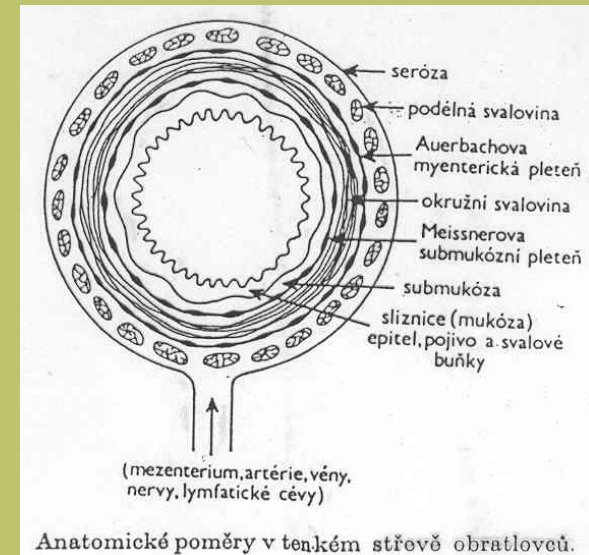
podslizniční vazivo

hladká zevní svalovina

seróza (vše z mezenchymu splanchnopleury).

Morfologie slizničního epitelu závisí na fyziologických potřebách dané části.

Posun potravy – úprava stěny spolu s automatickou peristaltikou střevního svalstva (nervové pleteně vegetativního nervstva).

Ústní dutina (*cavum oris*)

Tvar, velikost – variabilní podle čelistí a potravní specializace. Pysky nebo rty s kruhovým svěračem pro uzavření (význam pro sociální život savců). Dno – jazyk (*lingua*) – někdy značně dlouhý a pohyblivý (chameleoni, šplhavci) – rozměňování potravy, polykání, lov kořisti (žáby, chameleoni, šplhavci, mravenečník), vyluzování zvuků (primáti), hmatová funkce vychlipitelného a rozeklaného jazyka hadů. Rohovité papily s mechanickou funkcí, někdy chuťové pohárky (obojživelníci, plazi, savci).

Slinné žlázy (sliznice jazyka i ústní dutiny), někdy lepkavý sekret pro lov. Drobné slinné žlázy + více párů velkých slinných žláz (modifikace – salangy).

Strop – primární kostěnné patro, kaudálně měkké vazivové (ploutvovci, obojživelníci, plazi, ptáci)

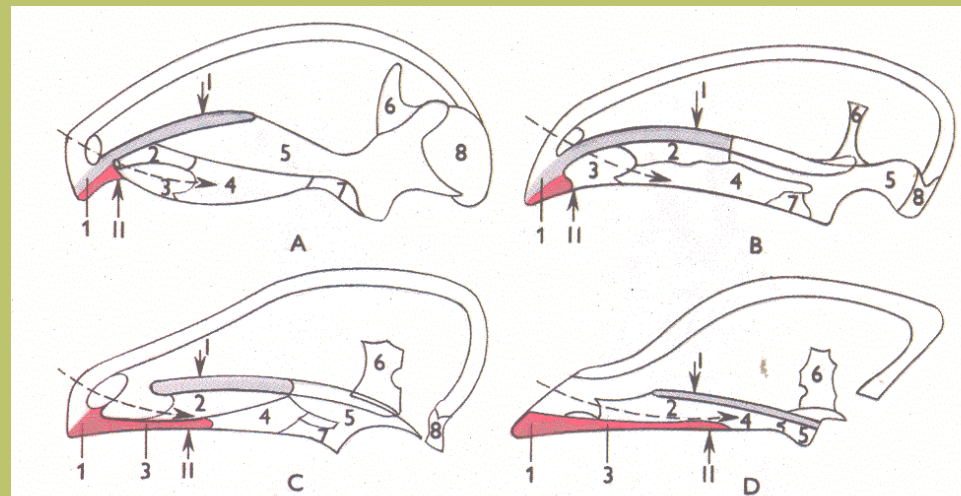
– primární choany

→ sekundární patro

⇒ sekundární choany

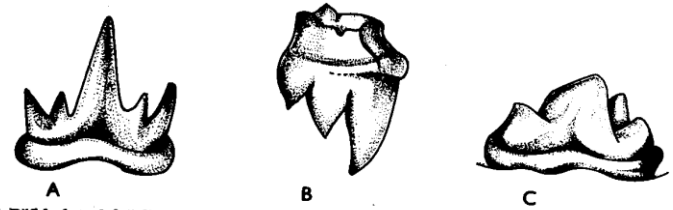
(krokodýli, savci – perforace na primárních choanách – vomeronasální orgán).

Rohovatění epitelu ústní dutiny – lišty (lamely na zobáku kachen, kostice velryb).

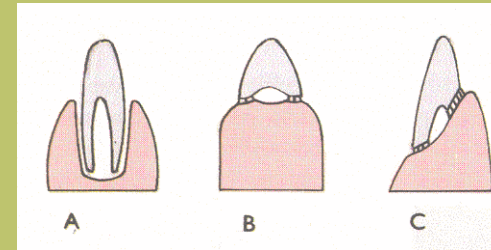

Obr. 34: Schéma evoluce druhotného patra u amniot. A - stav u vymřelých primitivních plazů skupiny Pelycosauria, B - stav u primitivních plazů vymřelé skupiny Therapsida, C - stav u modernějších terapsidních plazů, D - stav u recentních savců. 1 - praemaxilla, 2 - vomer, 3 - maxilla, 4 - palatinum, 5 - pterygoid, 6 - epipterygoid plazů (A až C) = alisphenoid savců (D), 7 - ectopterygoid, 8 - quadratum, I - primární patro, II - sekundární patro. Šipkou je znázorněno prodlužování primárních choan v ductus nasopharyngeus a jeho hrdelní vyústění v podobě sekundárních choan. Upraveno podle Romera, 1971.

Zuby (*dentes*) – anatomicky i fylogeneticky homologické s plakoidní šupinou žraloků. U fylogeneticky starších rostou na čelistech i kostech patrového komplexu, redukce na 2 okrajové řady (mandibula, maxila a intermaxila). Rohovinný kryt (želvy, ptáci, vejcorodí savci). Původní tvar zubů – kužele s akcerickými výběžky, akrodontní (B – ryby, haterie), pleurodontní (C – většina ještěřů), tekodontní - alveolární chrup (A – krokodýli, savci).

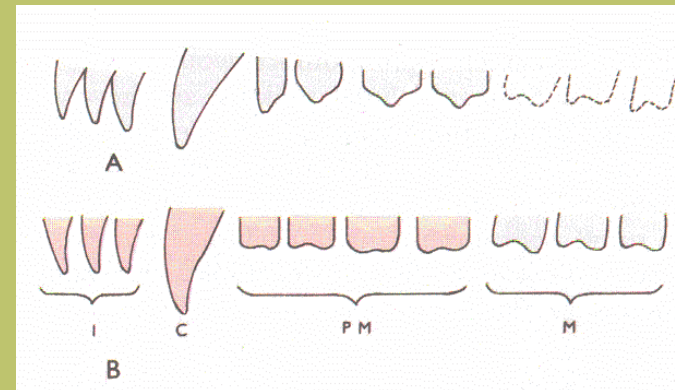

Obr. 67: Příklady zubů čelistnatých obratlovců. A - zub (plakoidní šupina) z čelisti vymřelého žraloka rodu *Cladodus*, B - stolička tribosfénického typu vymřelého pantoterního savce, C - specializovaná první stolička (trhák) z dolní čelisti psa. A a C upraveno podle Ihleho et al., 1971, B podle Theniuse, 1969.

Homodontní chrup → heterodontní chrup recentních savců (řezáky, špičáky, třenáky a stoličky). U savců – vývoj třenáků a stoliček – (trikonodontní chrup vývojových skupin savců) → zuby s více hrboly (bunodontní chrup - všežraví savci).

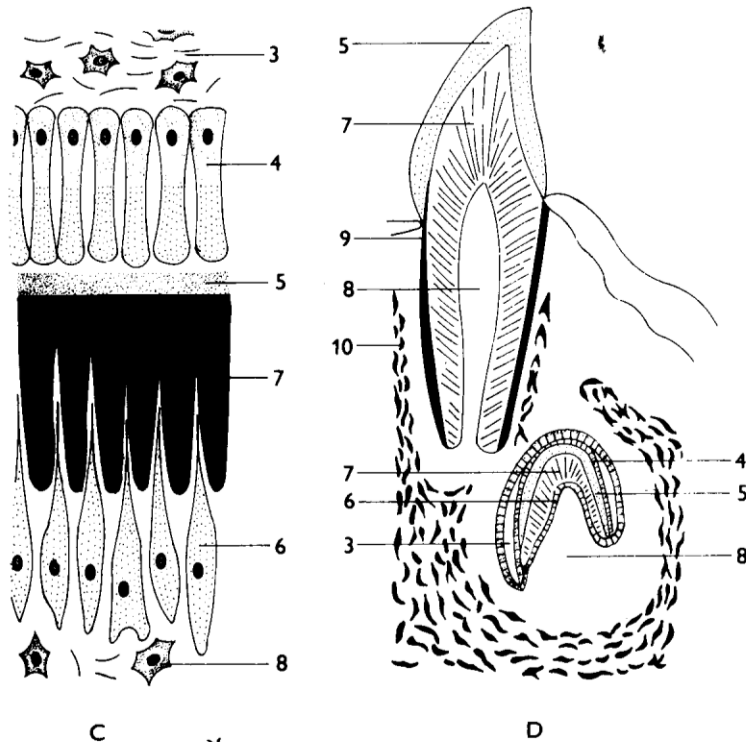
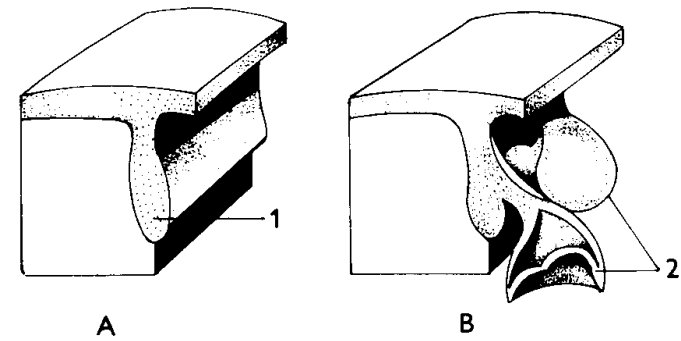
Ztráty zubů (ulamování u nižších obratlovců), obrušování (savci) → náhrada novými (*dentice*) – prořezávání v periodických vlnách (žraloci, plazi), u savců pouze 2 (u řezáků, špičáků a třenových zubů, stoličky pouze 1).

Obr. 69: Schéma dentice živorodých savců s úplným chrupem. A - první generace zubů (mléčný chrup - světlešedě) je s výjimkou stoliček nahrazena druhou generací zubů (růžově), B - řezáky, C - špičák, PM - zuby třenové, M - stoličky. Upraveno podle Romera, 1971.

Ontogeneticky - zubní lišta (A1 – pokožkový původ):
 sklovinotvorný orgán (B2) → základ pro vrstvu
adamantoblastů (sklovina).

Vcestují mezenchymatické buňky
 mezodermu →
odontoblasty (dentin pro korunku a
 krček, cement pro kořen).
 Zásobování krevními vlásečnicemi
 v prostoru sklovinného orgánu
 → zubní dřeň.

Obr. 66: Stavba a vývoj savčího zubu. A - základ zubní lišty, B - pokročilejší stadium se založeným sklovinotvorným orgánem, C - detail stěny zubního základu, D - řez mléčným zubem a základem definitivního zubu. 1 - zubní lišta, 2 - sklovinotvorný orgán, 3 - pulpa sklovinotvorného orgánu, 4 - adamantoblasty produkující email v rozsahu korunky (5), 6 - odontoblasty produkující zubovinu (7) a cement (9), 8 - zubní dřeň (pulpa dentis), 10 - zubní lůžko v čelisti. Upraveno podle Remaneho et al., 1972.

Přední úsek střeva - hltan, jícen, žaludek

Hltan (*pharynx*) – mezi dutinou ústní a jícnem. Vakovitý u ploutvovců, s několika páry žaberních štěrbin – výtok vody. Původně snad pro filtraci, později pro dýchání. Minohy – na dně hypobranchiální rýha (endostyl) se žláznatými buňkami (sekret s I) – transport potravy do střeva (viz pláštěnci, kopinotec) – ?homologie se štítnou žlázou?. U suchozemských obratlovců redukce hltanu, ústí sekundárních choan, sluchové trubice. Křížení trávicí a dýchací soustavy – hrtanová příklopka.

Jícen (*oesophagus*) - svalnatá trubice podél průdušnice, spojuje hltan a žaludek.

Nižší obratlovci – plynulý přechod do žaludku, ptáci a savci – výrazné oddělení.

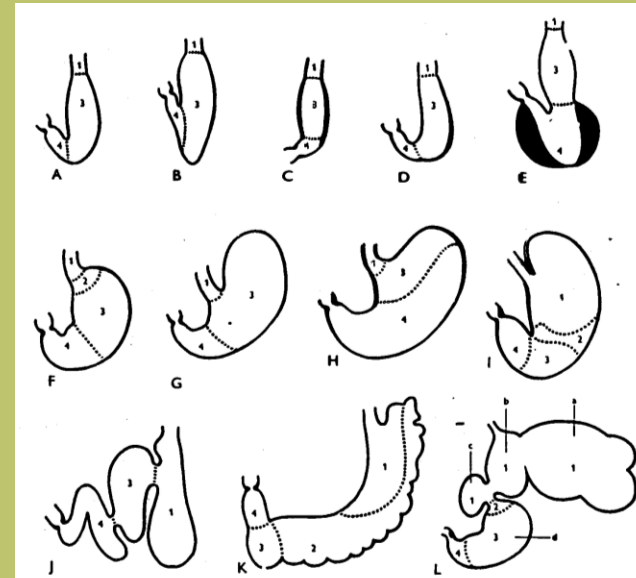
Vole – dolní část jícnu, rezervoár potravy.

Žaludek (*ventriculus, gaster*) – vakovitá rozšířenina, původně shromažďovala, později mechanicky i chemicky natravovala potravu. Ptáci – žláznatý *proventriculus*, svalnatý *ventriculus* (?za chrup).

Savci – příčné uložení, jícen ústí v oblasti česla

(*cardium*), vrátníkem (*pylorus*) přechází do středního střeva.

Různě rozsáhlé části, uspořádání (přežvýkavci – bachor, čepec, kniha – předžaludky, slez – vlastní žaludek s chemickým trávením; velbloudi – třídílný žaludek).

Obr. 32. Tvar, členění a typy epitelu stěny žaludku různých obratlovců: A – žralok (rod *Squalus*), B – ryba (rod *Anguilla*), C – obojživelník (rod *Triturus*), D – plaz (rod *Thalassochelys*), E – pták (rod *Pavo*), F až L – savci rodu: F – *Homo*, G – *Lepus*, H – *Citellus*, I – *Procavia*, J – *Tursiops*, K – *Macropus*, L – *Bos*. 1 – epitel jícnový, 2 – kardiální, 3 – fundální, 4 – pylorický; a – bachor, b – čepec, c – kniha (a až c = předžaludky), d – slez (= vlastní žaludek). Podle Romera.

Střední úsek střeva:

tenké střevo (*intestinum tenue*)

u **ploutvovců** nediferencováno,

u **tetrapodů**:

duodenum (*duodenum*) s kličkou,

kam ústí **trávicí žlázy** - slinivka a játra.

distální úsek – u savců lačník

(*jejunum*) a kyčelník (*ileum*).

Chemický rozklad, vstřebávání.

Zvýšení intenzity:

- spirální řasa (*typhlosolis*) (paryby a některé ryby, u bichirů až ke kloace).

- pylorické přívěsky některých ryb (lipáza, příp. rezorpce)

- klky a mikroklyky (ptáci a savci).

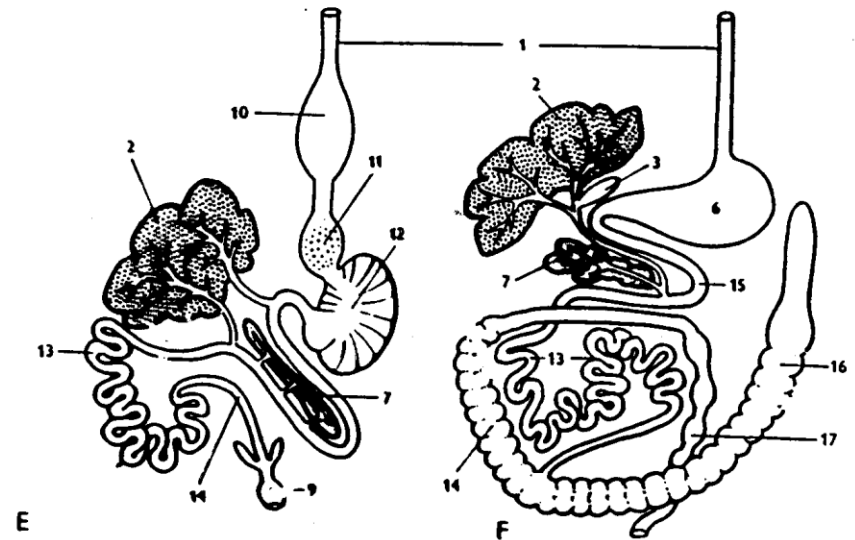
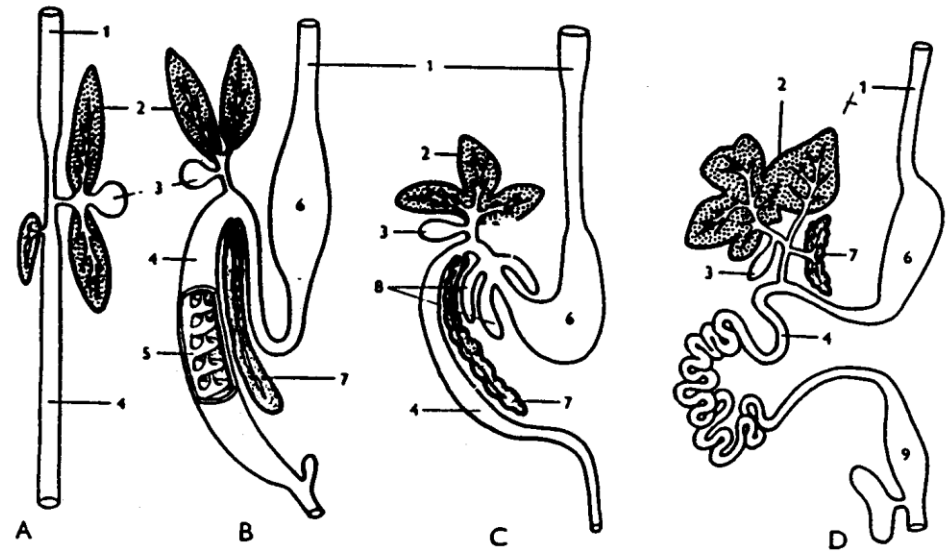
Délka tenkého střeva podle potravy a velikosti (menší masožravci kratší).

Slinivka a játra –

?původně jednotná žláza (kopinatec).

Slinivka kompaktní u čelistnatců (!ryby difúzní).

Játra se žlučí, žlučník nemusí být.

G:r. 11. Schéma trávicí soustavy (bez ústní dutiny a hltanu) některých obratlovců: A – kruhoústých (rod *Myxine*), B – paryb (rod *Lamna*), C – ryba (rod *Perca*), D – obojživelník (řád *Anura*), E – pták (rod *Columba*), F – savců (rod *Oryctolagus*). 1 – jícen, 2 – játra, 3 – žlučník, 4 – střevo, 5 – typhlosolis, 6 – žaludek, 7 – slinivka břišní, 8 – pylorické přívěsky, 9 – kloaka, 10 – vole, 11 – žláznatý a 12 – svalnatý žaludek, 13 – tenké a 14 – tlusté střevo, 15 – duodenum, 16 – slepé střevo, 17 – konečník. Podle Remaneho a spol., upraveno.

Zadní úsek střeva – tlusté střevo se slepým střevem a konečníkem

Tlusté střevo (*intestinum crassum*) – napojení v místě slepého střeva. Tlusté střevo je obecně krátké, pouze u savců delší – vzestupný, příčný a sestupný tračník, přechod do konečníku. Bez klků, zbytky potravy, rezorpce vody.

Slepé střevo (*caecum*) – různě dlouhá vychlípenina stěny tlustého střeva, u žraloků a bahníků z kloaky. Většina ryb, obojživelníků a plazů bez slepého střeva. Ptáci – párová, značně dlouhá (kurovití). Savci - nepárové, někdy delší než tlusté střevo (hlodavci).

I specifické trávicí pochody.

Kloaka (*cloaca*) – společný vývod trávicí, vylučovací a pohlavní soustavy. Ne mihule, kostnaté ryby, placentární savci (zde ústí do konečníku, potom řitním otvorem ven). Pouze část kloaky a rekta z ektodermálního *proctodea*, část je entodermální.

DÝCHACÍ soustava

Dýchací orgány:

primárně vodní: žábry

vnější x vnitřní žábry

Anatomie a morfologie u jednotlivých tříd

Přídavné dýchací orgány

suchozemští: plíce (i sekundárně vodní)

Anatomie a morfologie u jednotlivých tříd

DÝCHACÍ soustava (*systema respiratorium*)

Žábry nebo plíce, kromě toho povrch těla, přídatné dýchací orgány. Vazba na cévní soustavu. Původ žaber – entodermální (mihule), ektodermální (čelistnatci). Původ plic entodermální s mezodermovými strukturami.

Žábry (*branchiae*)

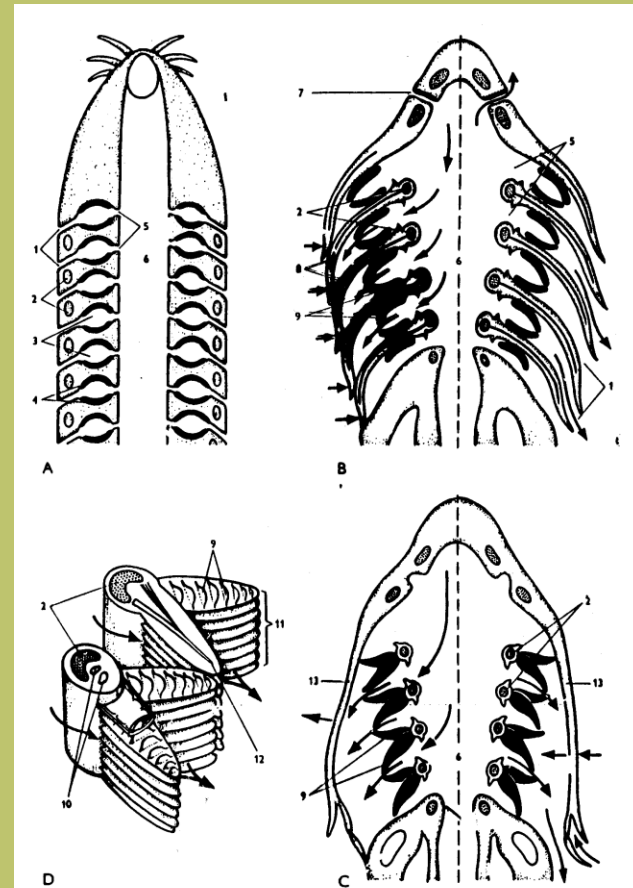
Vodní obratlovci (*Anamnia*).

Modifikace filtračního zařízení pláštěnců až minoh pro zachycování potravy.

Paryby – duplikatury interbranchiálních vazivových sept srostlých s kůží a oddělujících jednotlivé žaberní štěrbiny s chrupavčítým skeletem jako výztuhou.

U ryb → redukce sept, vznik společné žaberní dutiny (ochrana – *operculum*), žábry (plátky) nasedají přímo na žaberní skelet. Žábry – mnoho prokrvených žaberních plátků (i s "chloridovými" buňkami - vylučování solí) – exkrece.

Vývoj čelistí – 1. žaberní štěrbina – *spirakulum* – (rejnoci – nasávání vody, tetrapodi – středoušní dutina).

Obr. 33. Hlavní typy uspořádání žaber vodních obratlovců: A – kruhoústí (rod *Bdellostoma*), B – paryby (*Chondrichthyes*), C – ryby (*Pisces*), D – detail dvou žaberních oblouků kostnaté ryby se dvěma položabrami na každém. 1 – vnější žaberní štěrbiny, 2 – žaberní oblouky, 3 – žaberní váčky, 4 – žaberní lamely, 5 – vnitřní žaberní štěrbiny, 6 – hitan, 7 – spirakulum, 8 – žaberní přepážky, 9 – žaberní lupínky, 10 – žaberní cévy (vlevo žíla, vpravo tepna), 11 – položábra (hemibranchia), 12 – žaberní paprsek, 13 – skelet. Na obrázcích B a C znázorňuje levá polovina inspiraci a pravá expiraci vody. Jejich proudění vyznačují šipky; šipkami je také naznačen pohyb skfeli nebo elastických konců žaberních přepážek. Podle Remaneho a spol. a Wurmbacha.

Amniota - rekapitulace – vývoj žaberních štěrbin, dokonce i prolamování (krátce) → ze stěn žaberních štěrbin vznik tzv. *branchiogenních* orgánů (štítná žláza, brzlík).

Přídavné orgány

Příjem atmosférického O₂ – nejrůznější ektoderm- i entodermální rozvětvené a vaskularizované duplikatury. Vývoj u lalokoploutvých ryb – vystoupení na souš. Vnější žábry keříčkovitého typu – larvy bichira, bahníků afrického, amerického, obojživelníků.

Kostěnné a vaskularizované labyrinty některých ryb – duplikatury stěny 1. žaberní štěrbin – menší výběžky s chrupavčitými lamelami, sliznice bohatě prokrvena – *labyrint* (lezounovití Anabantidae)

Sliznice trávicí soustavy

- ústní dutina (paúhoř elektrický – Jižní Amerika (polyká á 2 min), lezec *Periophthalmus* – (silně prokrvené objemné papily)
- hltanové dorzální vaky – horní část žaberní dutiny (*Amphipnous* – Indie)
- daleko pod páteří (*Saccobranhus* – Asie)
- část střeva s jemnou prokrvenou stěnou bez žláz – polknutí vzduchu, vstřebání O₂ ve střevě (piskoř, *Haplosternum* – Jižní Amerika), řitním otvorem →

Plicní vaky

Dvojdyšné ryby – fylogenetický význam silur – devon). Podoba s primitivními plícemi stavbou i cévním zásobením (z plicních tepen). Párové vychlípeniny ventrální stěny střeva v oblasti posledního páru žaberního váčku.

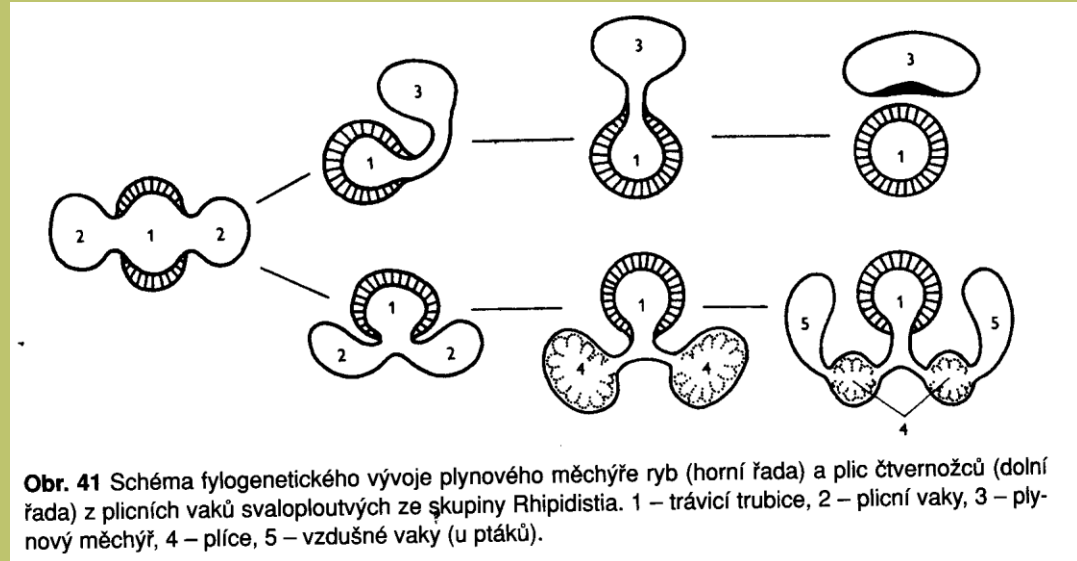
Plynový měchýř

Původní vývoj – boční párové vychlípeniny, splynutí a přesun na dorzální stranu nad střevo
Nyní – hodnocen jako

entodermální novotvar – nepárová duplikatury dorzální stěny posledního žaberního váčku, cévní zásobení z odboček dorzální aorty.

Funkce:

hydrostatická + rezonátor (Weberovy kůstky nebo přímý přenos na perilymfu)

Obr. 41 Schéma fylogenetického vývoje plynového měchýře ryb (horní řada) a plic čtvernožců (dolní řada) z plicních vaků svaloploutvých ze skupiny Rhipidistia. 1 – trávicí trubice, 2 – plicní vaky, 3 – plynový měchýř, 4 – plíce, 5 – vzdušné vaky (u ptáků).

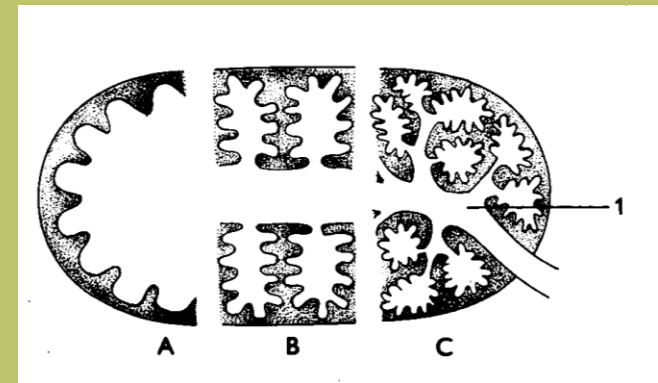
Plíce (*pulmo*)

Párové vychlípeniny entodermální stěny posledního páru žaberních váčků – homologie s plicními vaky Rhipidistií.

Nejjednodušší stavba plic – obojživelníci – vakovité, nepatrně členitá stěna (jako plicní vaky dvojdyšných ryb). U *Amniot* zvyšování stupně členitosti → zvětšování respirační plochy

(A – dvojdyšné ryby a obojživelníci, B – plazi, C – savci).

Trubicovité neroztažitelné plíce ptáků se vzdušnými vaky.

Zavěšení v tělní dutině,

redukce jedné plíce (u protáhlých forem – červoři, hadi). Vychlípeniny plic – varani, chameleoni – změny tvaru, (výstražné postoje), plicní vaky ptáků.

Přívodné (i vývodné) cesty: nozdry → nosní dutina → choany → hrtan s hrtanovým vchodem → průdušnice → 2 průdušky → plíce.

Hrtan (*larynx*)

Sídlo hlasu u suchozemských obratlovců – chrupavky branchiálního původu s modifikovanými branchiálními svaly (regulace lumenu hrtanového vchodu).

Hlasové vazy (*ligamenta vocalia*) → chvění – zvuk (obojživelníci, plazi: gekoni, chameleoni, savci).

Ptáci – hlasové ústrojí (*syrinx*) v bifurkaci průdušnice ve 2 průdušky (tj. mnohem níže).

CÉVNÍ soustava

Funkce

Krevní x mízní systém

Složení krve

Srdce – sací a tlaková pumpa. Funkční části srdce.

Odvodné tepny, další dělení hřbetní aorty.

Žíly, systémy.

CÉVNÍ soustava

Doprava látek a odvod odpadních produktů, regulace teploty u homoitermů. Systém uzavřených trubic (cév) s krví nebo mízou. Srdce – sací a tlaková pumpa.

Krev (*sanguis*)

Tekutá složka – krevní plazma + volné buňky (specializované).

Volné buňky (krvinky) – červené krvinky, bílé krvinky, krevní destičky

Míza (*lymph*a)

Cévy (*vasa*)

Krevní x mízní

Srdce (*cor*)

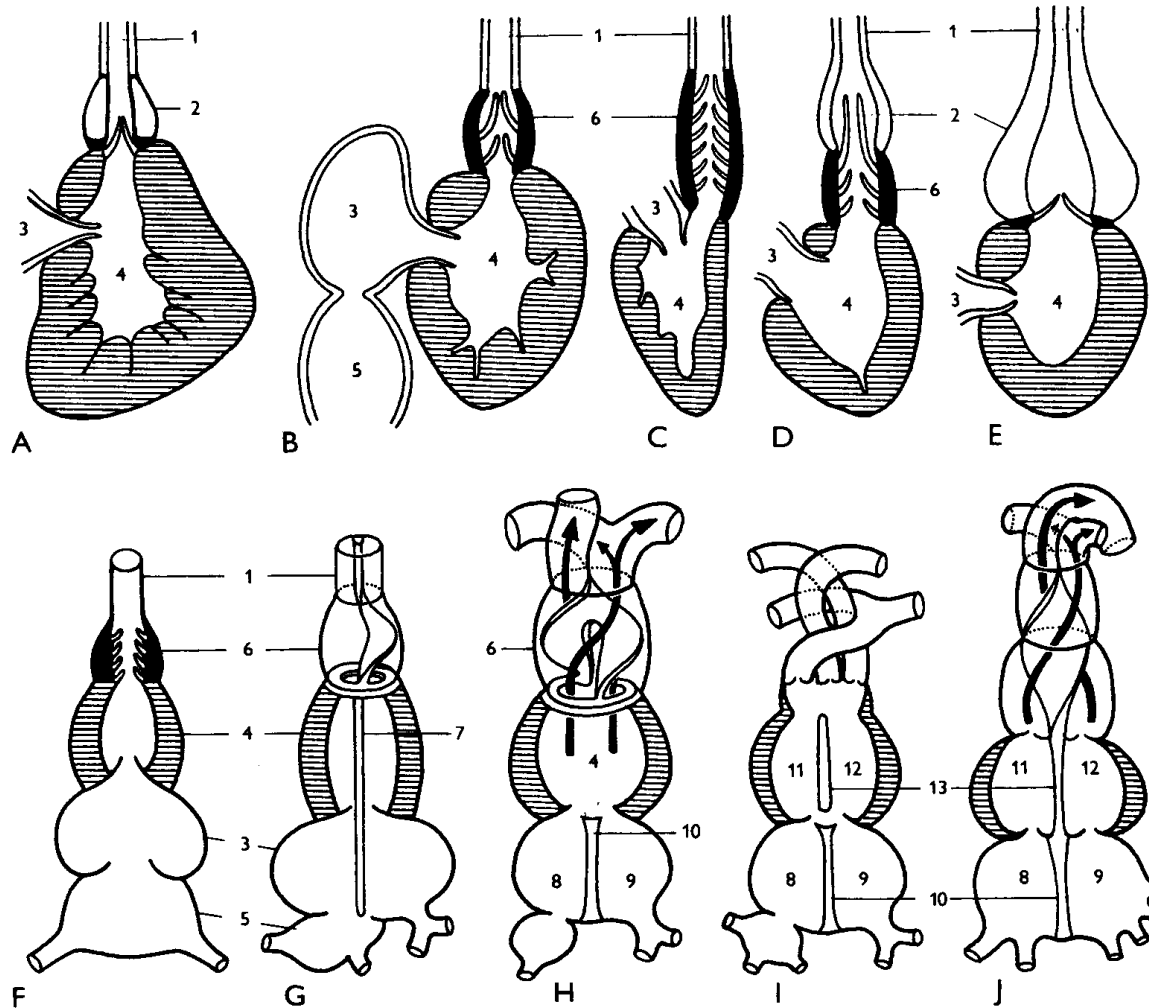
Primitivní obratlovci – jednoduchá trubice:

- *ductus Cuvieri* – přívodní žíly
- *sinus venosus* – žilný splav
- *atrium* – předsíň
- *ventriculus* – komora
- *conus arteriosus* – srdeční násadec (tepající), *ventrální aorta* s netepajícím tepenným kmenem (*truncus arteriosus*)
- chlopně

Obojživelníci - přepážka izolující P (redukovaná krev) a L (oxidovaná krev) v oblasti předsíní

Plazi – náznak komorové přepážky (želvy), krokodýli - zbytkový otvor

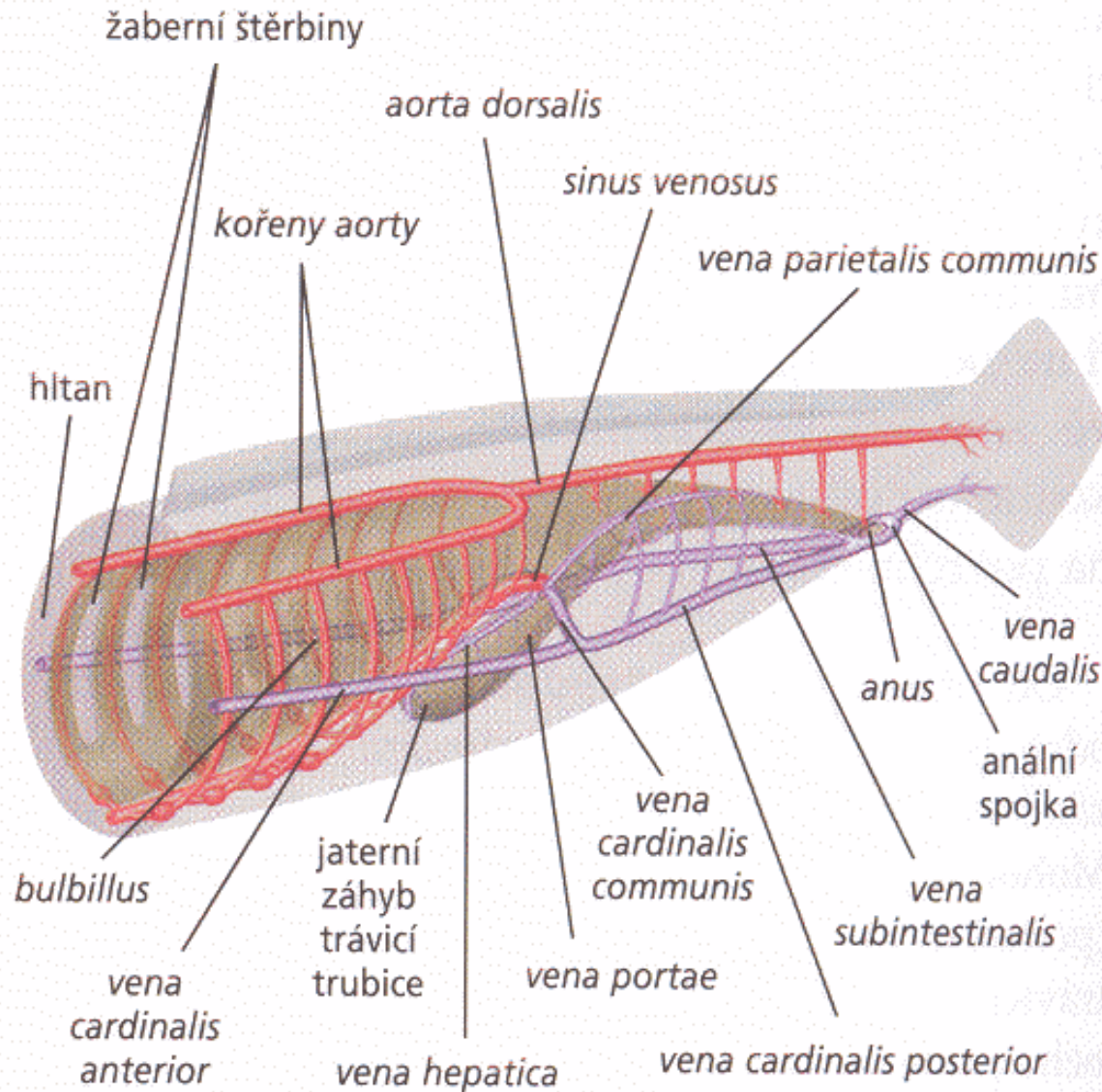
Úplně rozdělené srdce s malým a velkým oběhem – ptáci, savci

Obr. 43 Schéma hlavních typů srdce obratlovců. V horní řadě srdce obratlovců dýchajících žábrami; žilný splav a předsíň jsou u typů A, C, D, E vypuštěny. V dolní řadě vývoj přepážek v souvislosti s plicním dýcháním a torze tepen (aort a plicních tepen, srv. obr. 45 a 46) vystupujících ze srdce. Jednotlivé srdeční oddíly jsou bez ohledu na skutečnou polohu sestaveny za sebou, stěny komory jsou vždy šrafovány, srdeční násadec nebo jeho zbytky jsou vyznačeny černě. A – mihule (rod *Petromyzon*), B – pařby (*Scyliorhinus*), C – kostlíni (*Lepisosteus*), D – kaprouni (*Amia*), E – kostnaté ryby (Teleostei), F – paprskoploutvé ryby (hypotetický výchozí stav), G – dvojdyšní (Dipnoi), H – obojživelníci (Amphibia), I – plazi (Reptilia), J – savci (Mammalia). 1 – *truncus arteriosus*, 2 – *bulbus arteriosus*, 3 – předsíň (*atrium cordis*), 4 – komora (*ventriculus cordis*), 5 – *sinus venosus*, 6 – *conus arteriosus*, 7 – podélná srdeční řasa, 8 – pravá a 9 – levá předsíň, 10 – předsíňová přepážka, 11 – pravá a 12 – levá komora, 13 – komorová přepážka (u savců a ptáků 10 + 13 = srdeční přepážka).

Oběhový systém kopinatce

jako východisko krevního oběhu ploutvovců

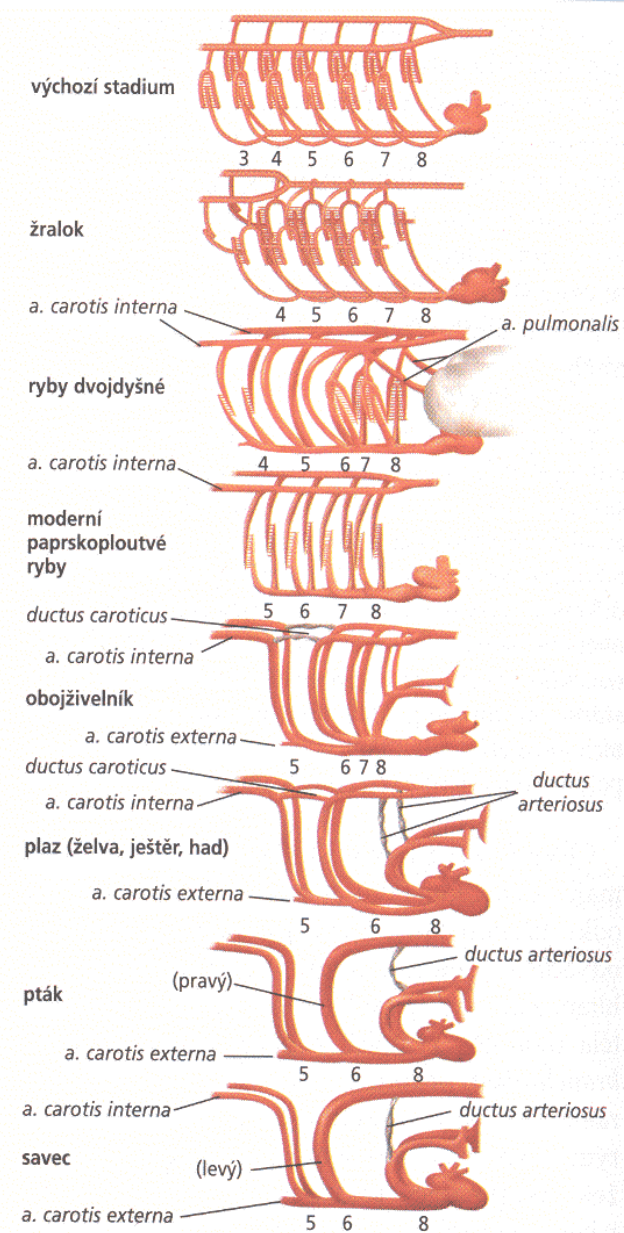

Tepny (*aortae*)

Původní stav: 6 párů žaberních tepen (embryonálně) → redukce na 4 u paprskoploutvých ryb (čelistní a jazykový oblouk – přeměna)

- I. (3.) oblouk aorty – embryonální
  - II. (4.) o. a. – embryonální (kromě paryb, bahníků *Protopterus* – funkce žaberní tepny
  - III. - VI. (5.-8.) o. a. – žaberní tepny u ploutvovců a larev obojživelníků
    - u suchozemských:
    - III. (5.) – základ pravé a levé krkavice
    - IV. (6.) – párový základ hřbetní aorty (obojživelníci, plazi)
      - nepárový základ – ptáci (pravý), savci (levý)
- Zachované spojení (*ductus caroticus*) mezi III. a IV. obloukem aorty
- V.(7.) – mizí (kromě mloků)
  - VI. (8.) – základ párové plicní tepny (*ar. pulmonalis*) (+ dvojdyšní)

Obr. 5.324 Schéma arteriálních žaberních oblouků u různých skupin obratlovců (pohled z levé strany). Číslice označují pořadí arteriálních oblouků.

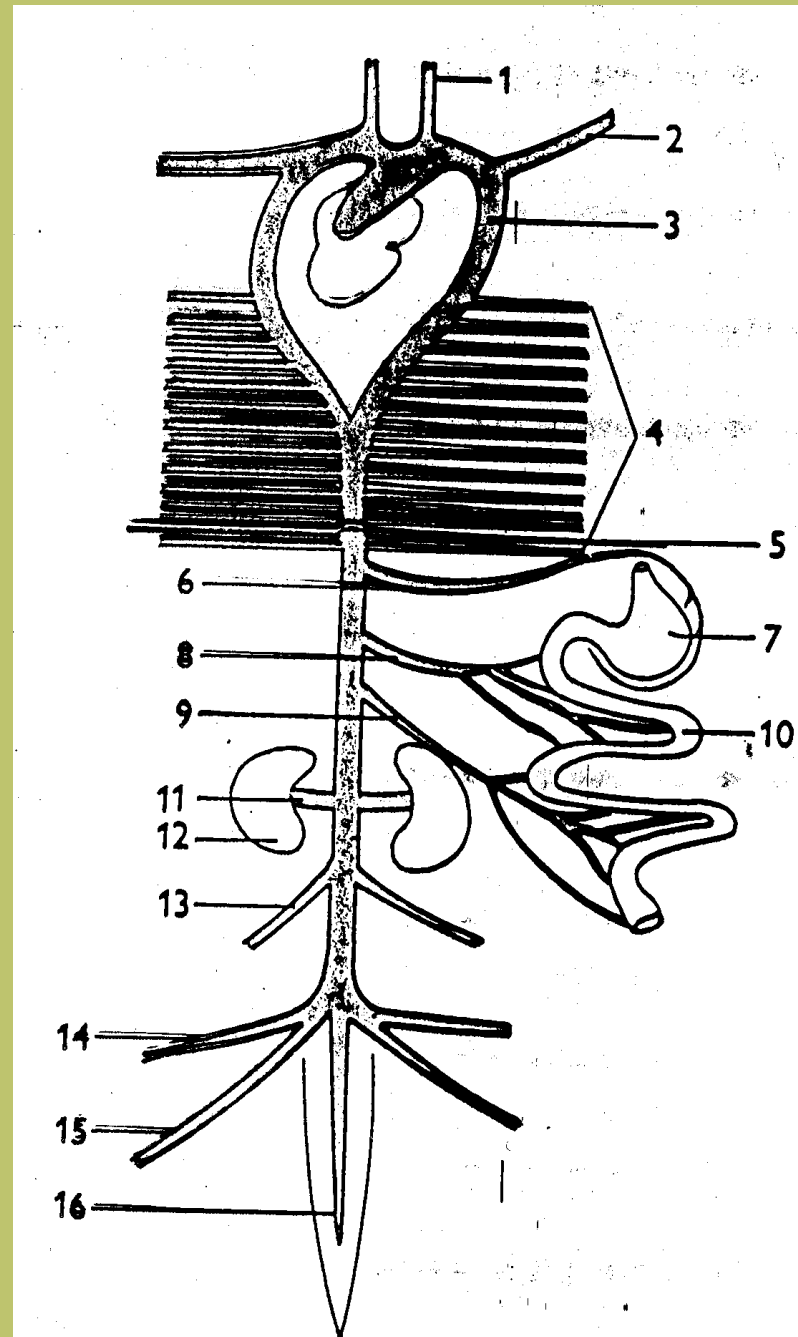

Dělení větví hřbetní aorty:

- I. **parietální** – párové (1, 4)
- II. **viscerální** – nepárové (6, 8, 9)
- III. **laterální** – párové pro gonády, ledviny (11, 13)
- IV. **končetinové** – přední končetiny (2)
– zadní končetiny (14, 15)

Hlavní tepny tetrapodů

- 1 – krkavice 2 – podklíčková (přední končetiny)
- 3 – oblouk aorty (sestup.) 4 – mezižeberní (rami parietales) 5 – bránice savců 6 – útrobní
- 7 – žaludek 8 – a. mesenterica cranialis
- 9 – a. m. caudalis 10 – střevo 11 – ledvinná
- 12 – ledvina 13 – gonádová (: a. testicularis, : a. ovaria)
- 14 – stehenní 15 – sedací 16 – ocasní

Žíly (*venae*)

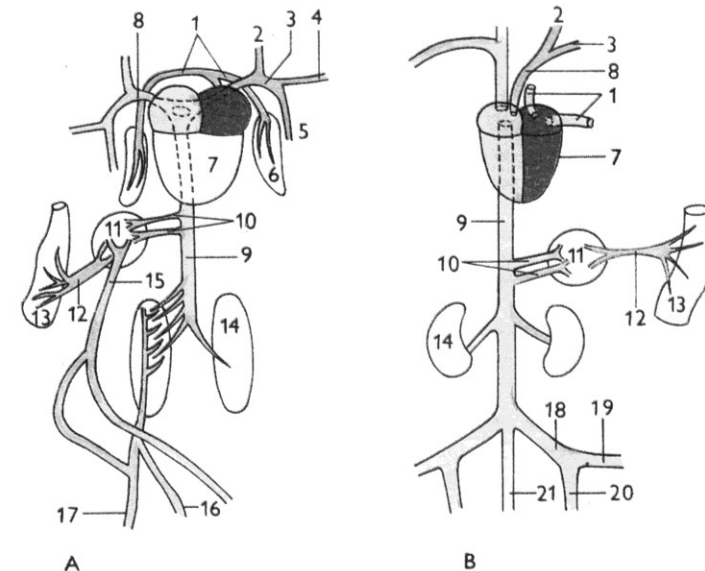
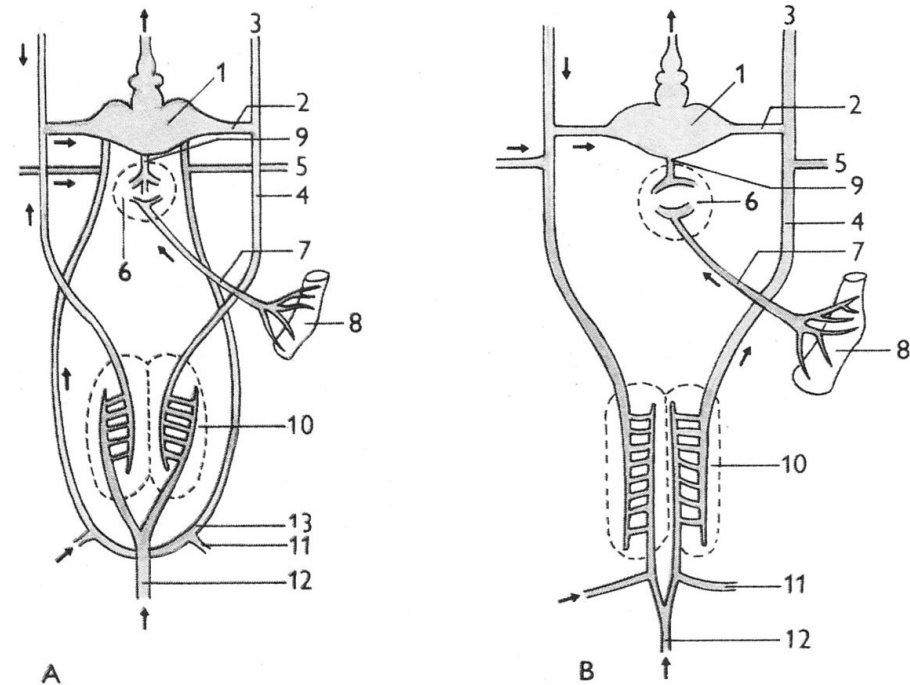
Zpravidla sledují tepny,
řečiště bohatší, variabilnější

4 systémy žil:

- 1. subintestinální** – ze střeva –
vrátnicový systém (*v. portae*) –
předávání živin, nebo
kumulace v játrech –
jaterní žíla (*v. hepatica*)
- 2. kardinální** – dorzálně, krev z hlavy
- 3. abdominální** – z ventrální strany
- 4. plicní** (*v. pulmonales*) –
cévy s okysličenou krví do levé předsně

Suchozemští obratlovci –
vývoj dutých žil z kardinálek

Obr. 84: Schéma žilného systému paryb (A) a kostnatých ryb (B). 1 - žilný splan, 2 - ductus Cuvieri, 3 - v. cardinalis cranialis, 4 - v. cardinalis caudalis, 5 - v. subclavia, 6 - játra, 7 - v. subintestinalis (portae), 8 - střevo, 9 - v. hepatica, 10 - ledvina s vrátnicovým oběhem ledvin, 11 - v. iliaca, 12 - v. caudalis, 13 - v. abdominalis. Šipkami je vyznačen směr toku krve. Orig.

Obr. 85: Schéma žilného systému žab (A) a savců (B). 1 - vv. pulmonales, 2 - v. jugularis, 3 - v. subclavia, 4 - v. brachialis, 5 - v. cutanea magna, 6 - plíce, 7 - srdce, 8 - v. cava cranialis, 9 - v. cava caudalis, 10 - vv. hepaticae, 11 - játra, 12 - v. portae, 13 - střevo, 14 - ledvina, 15 - v. abdominalis, 16 - v. ischiadica, 17 - v. femoralis, 18 - v. iliaca communis, 19 - v. iliaca externa, 20 - v. iliaca interna, 21 - v. sacralis media. Orig.

Mízní cévy (*vasa lymphatica*) – odvod tekutin z tkání – míznice

Kromě kruhoústých a paryb. Slepé mízní kapiláry – slévání do mízovodů (hrudní u savců) → do kardinálních žil nebo přední duté žíly.

Pomalý pohyb mízy, u obojživelníků stimulace mízními srdci (ocasatí, červoři, úhoř)

Rozšiřování, splývání míznic → lymfatické dutiny (žáby).

Filtrace mízy – **slezina** (u bezčelistnatců rozptýlená ve střevní stěně)

– **mízní uzliny** (krokodýli, ptáci a savci)

EMBRYONÁLNÍ OBĚH

Jednoduchý u *Anamnií* (vývoj ve vodě, dýchání i difuzí), u *Amniot* znemožnění příjmu O plodovými obaly → *alantochořiální* oběh (embryonální: *arteriae a venae allantoideae* (u savců pupeční cévy - *a. umbilicales a vena umbilicalis*) – respirační a exkreční orgán zárodku, u savců i výživa přes placentu. Obliterace.

Rychlé změny během líhnutí (porodu).

Fetální oběh savců - plicní oběh nefunguje, tělní není od plicního důsledně oddělen. Oxidace krve v placentě – (kontakt krevního oběhu plodu a krev. oběhu matky) → okysličená krev pupeční žilou (*v. umbilicalis*) přes *ductus venosus* v játrech (mísení s redukovanou krví ze střeva z *v. portae*) do pravé předsíně (mísení s redukovanou krví z těla z přední a zadní duté žíly) → v těle plodu smíšená krev. Anatomické úpravy – *foramen ovale* v předsíňové přepážce srdce plodu a perzistence *ductus arteriosus* způsobují více okysličené krve pro hlavu. Z kaudální části aorty krev do placenty pupečními tepnami (*arteriae umbilicales*). Nedůsledné rozdělení srdce – stejný tlak v cévách, rovnoměrně vyvinutý myokard. Porod – přerušení fetálního oběhu. ?Zvýšení hladiny CO₂ po přerušení pupečních cév reflexně zapojí dýchací pohyby přes dýchací centrum v prodloužené míše, zánik *ductus arteriosus* formou zánětlivého procesu. Zvětšení průtoku krve plicemi → nárazové zvýšení tlaku v levé předsíni → přiražení a následně srůst chlopně přes *foramen ovale* se stěnou → dokonalé rozdělení na pravou a levou polovinu → mohutnění myokardu v levé části (zvýšení krevního tlaku).

VYLUČOVACÍ soustava

Exkretční systém obratlovců:

ledviny - mezodermální původ (*nephrotom*).

Ventrálně od páteře v tělní dutině.

Základní jednotka – *nephron*: **Bowmanův váček** s klubíčkem tepenných vlásečnic. Distální část s Henleovou kličkou – vše **Malpighiho tělísko** – tlaková filtrace primární moči z krve do tubulů ledvin.

Nejprimitivnější ledvina: **holonephros**

(segmentace, nálevka z coelomu do močovodu)

Vývojové pokračování (ploutvovci):

kraniální **předledvina** (pronefros) + kaudální **opistonefros**

(ztráta segmentace, izolace od coelomu, Malpighiho tělíska → další vývoj u Amniot):

Prvoledvina (mesonefros) (→ vývodné cesty) + **pravá ledvina** (metanefros)

Návaznost na reprodukční systém

VYLUČOVACÍ soustava (*organa uropoetica*)

Vysoká metabolická aktivita → odpadní látky → vylučování - exkrece: CO₂ - vylučován dýcháním, přebytky vody a amoniak – do vody u *amoniotelických* ryb a larev obojživelníků, detoxikace na močovinu (rozpuštěnost močoviny ve vodě – obratlovci s větším množstvím vody v těle – *ureoteličtí* obojživelníci a savci) nebo kyselinu močovou (nerozpuštěná ve vodě, koncentrovaná forma – i krystalická – obratlovci s úsporným hospodařením vodou – *urikoteličtí* plazi a ptáci). Těžko rozpustné odpadní látky – kumulace ve specializovaných buňkách – **exkretoporech** v podobě konkrementů nebo pigmentů (guanin v rybích šupinách)

Exkreční systém obratlovců – **ledviny** (*renes*) – mezodermální původ (*nephrotom*). Ventrálně od páteře v tělní dutině.

Základní jednotka – *nephron* – proximální část s **Bowmanovým váčkem** (*capsula glomeruli*), do kterého zasahuje klubíčko tepenných vlásečnic (*glomerulum*). Distální část s **Henleovou kličkou** (*ansa nephroni*) – vše **Malpighiho tělísko** (*corpusculum renis*) – tlaková filtrace primární moči z krve do tubulů ledvin.

Holonephros - nejprimitivnější ledvina – minohy – 1 pár tubulů v každém segmentu: obrvená nálevka (*nephrostom*) do coelomu, na druhé straně ústí do společného vývodu – primárního močovodu (Wolffův vývod) → kloaka.

Kraniální část holonefrosu – **předledvina** (*pronephros*)

a) mizí v embryogenezi (časně)

b) specializuje se v hlavovou ledvinu larev mihulí a obojživelníků, dospělých ryb

Kaudální část holonefrosu – **opistonefros**

– ledvina paryb, ryb, obojživelníků

Odlišnosti od pronefrosu: - ztráta segmentace

- izolace od coelomu

- přítomnost Malpighiho tělísek

- zmnožení tubulů

Část opistonefrosu – *pars sexualis* – napojení varlete → Wolffův vývod chámovod (jeseteři, kostlíni, obojživelníci). Kostnaté ryby (*Teleostei*) – samostatný (druhotný) chámovod. Žraloci, někteří ocasatí obojživelníci – tendence k vývoji druhotného močovodu.

Amniota:

kraniální úsek opistonefrosu – *pars sexualis* → **prvoledvina** (*mesonefros*) – funguje embryonálně, po vylíhnutí (porodu) vývodné cesty varlete (*epididymis*)

kaudální úsek opistonefrosu – *pars renalis* → **pravá ledvina** (*metanefros*) – juvenilní i dospělá amniota – zmnožený počet nefronů, kumulace, těsnější kontakt glomerulu se stěnou Bowman. váčku. Diferenciace metanefrosu → sekundární močovod (*ureter*), Wolffův vývod – chámovod (*ductus defferens*) (nehomologický s chámovodem kostnatých ryb).

Typy vylučovacích orgánů obratlovců

larvy mihulí

larvy mihulí a obojživelníků, některé ryby

H	v každém tělním segmentu pár tubulů otevřených obrvenou nálevkou do coelomu a ústících do společného vývodu	k r a n i á l n í č.	P Ř E D L E D V I N A	p r o n e p h r o s	u většiny mizí, nebo se specializuje v hlavovou ledvinu
P	předozadního kanálu -	k a	o	p	Malpighiho tělíska (g+B.v.), ztráta segmentace,
H	primárního močovodu	u d	i	s	zmnožení tubulů, izolace od coelomu
R	(Wolffův vývod)	á l	t	o	Wolf. výv.-
O	-	n í	n	e	chámomochod
S	chámovod	č.	p		

prvoledvina

(*mesonephros*=*pars sexualis*) cesty varlete (*epididymis*)

pravá ledvina

(*metanephros*)

embryonální funkce, přeměna na vývodné

zmnožený počet nefronů, jejich kumulace v omezeném prostoru, těsnější kontakt glomerulu se stěnou B.v. Sekundární močovod

Ryby (jeseteři, kostlíni) obojživelníci

juvenilní i dospělci Amniot

Kostnaté ryby - druhotný chámovod

Žraloci, někteří ocasatí obojživelníci ← druhotný močovod

REPRODUKCE obratlovců

Gonochoristé (až na výjimky)

- pohlavní žlázy

Samčí **varlata** x samičí **vaječníky**

- vývodné cesty

(Wolfovy vývody vers. Müllerova trubice + děloha + pochva)

- pářicí orgány

- přídatné pohlavní žlázy (žraloci, savci)

REPRODUKCE obratlovců

Gonochoristé (– hermafrodité – některé ryby a plazi)

Pohlavní orgány – **gonády** (primární pohlavní znaky)
(mezo- x entodermální původ)

- pohlavní žlázy
- vývodné cesty
- pářící orgány
- přídatné pohlavní žlázy

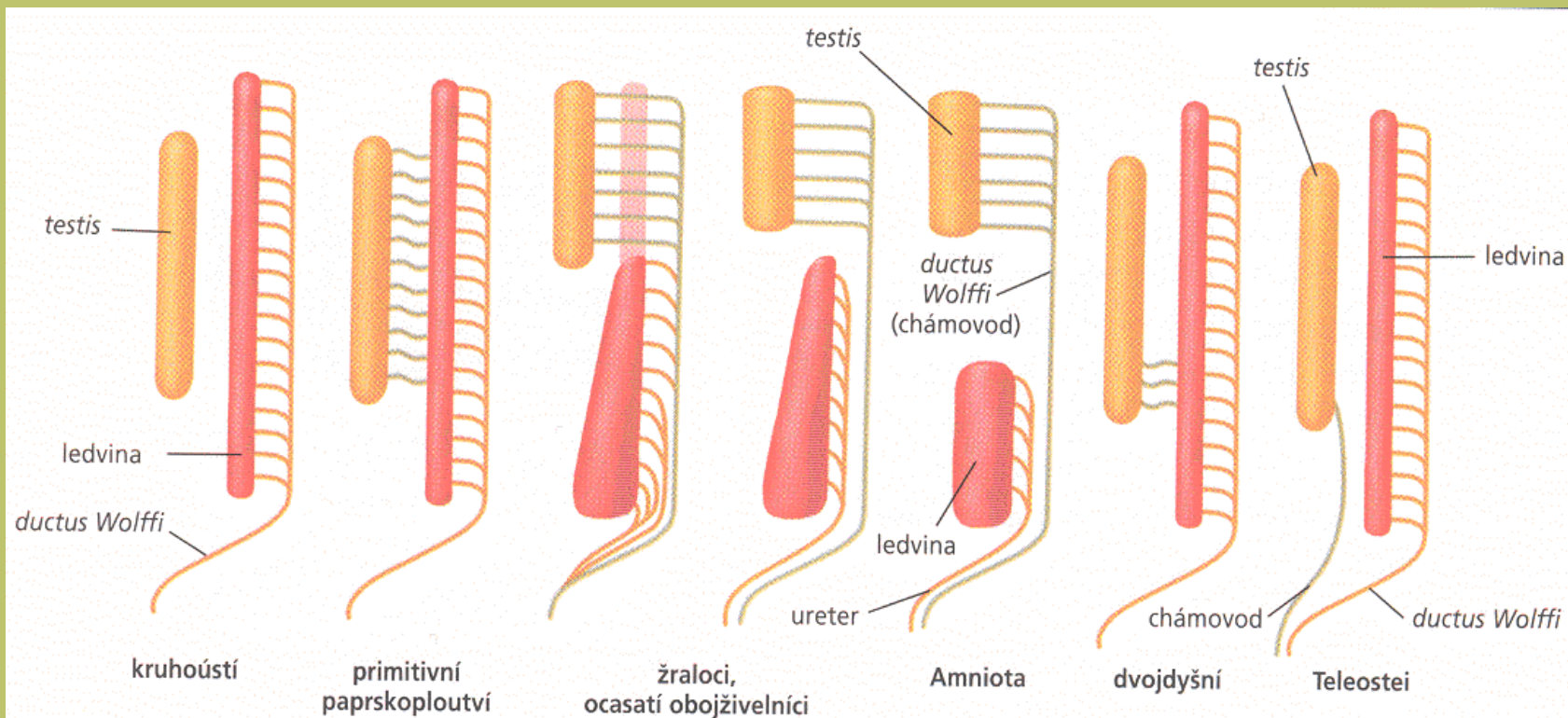
Samčí (♂) pohlavní orgány

Samčí pohlavní žlázy – párová **varlata** (*testes*) – v kaudální části tělní dutiny ventrálně od páteře, velikost podle pohlavní aktivity

Samčí vývodné cesty

Kruhoústí → do coelomové dutiny, ven abdominálním pórem.

Ostatní obratlovci: vývody společné s ledvinami – do vývodných kanálků varlete (podvojná funkce Wolfova vývodu), tendence k oddělování

Samčí pářicí orgány

Ploutvovci, obojživelníci – bez pářících orgánů (výjimky)

Plazi, ptáci – přikládání kloaky (hadi, ještěrky – *hemipenis*)

Pářicí orgán – **pyj** (*penis*) – savci, náznaky želvy, krokodýli, ptáci.

Samčí přídatné pohlavní žlázy

- Leydigova žláza – žraloci,
jinak pouze savci

- semenné žlázy (*glandulae vesiculares*)

– aktivující pohyb a výživu spermií

- prostata (*g. prostatica*)

- bulbouretrální žl. (*g. bulbourethrales*) – pohyb pyje v pochvě

Samičí (♀) pohlavní orgány

Samičí pohlavní žlázy - párový **vaječník** (*ovarium*) → vaječné buňky (*oocyty*)

→ do coelomové dutiny (*ovulace*) → a) ven z těla (kruhoústí)

b) nálevkovité ústí vejcovodu → 1. do kloaky, ven

2. samostatně na povrch těla (urogenitální papila ryb)

3. pochvou ven

Samičí vývodné cesty - vejcovod (Müllerova trubice)

Diferenciace: paryby, plazi, ptáci, savci – žlázy pro zásobní bílek,

– obaly vajíčka (papírová blána, skořápky).

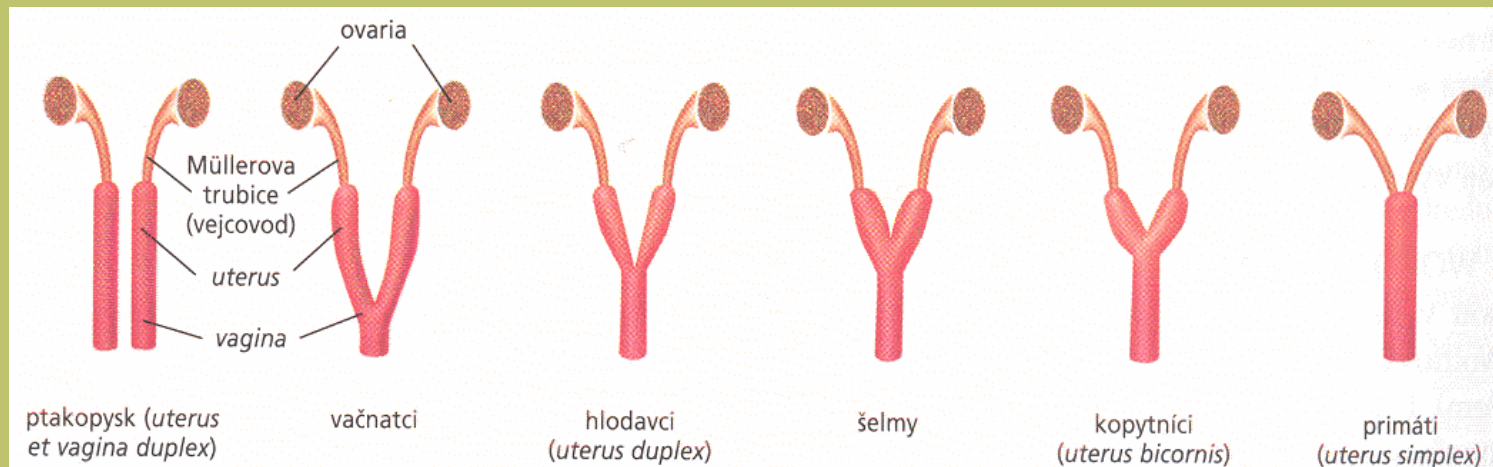
Živorodí savci: - vejcovod (*tuba uterina*)

- svalnatá děloha (*uterus*) se zahnížděním (*nidace*)

oplozeného vajíčka, vývoj v plod placentárních savců

- pochva (*vagina*) s přídatnými žlázami, pářícím orgánem

Vývoj dělohy
živorodých savců:

Samičí pářící orgán a přídatné pohlavní žlázy

Alkalický sekret povzbuzující pohyblivost spermií

Vajíčka obratlovců – změna obsahu žloutku

Ochrana zárodku před vyschnutím:

- vývoj ve vodním prostředí – rosolovitý (zřídka rohovitý – sliznatky, žraloci) obal
- suchozemští obratlovci – pevnější vaječné obaly (papírová blána, kožovité a mineralizované skořápky + specifické zárodečné obaly (amnion, alantois a seróza) –
- extraembryonální vychlípeniny okrajů zárodečných listů